

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SELÇUKLU DEVLET ADAMLARINDAN
CELALETTİN KARATAY'IN TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE
KATKILARI VE ESERLERİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Zeki ATÇEKEN

HAZIRLAYAN
Ömer EVİN

KONYA 2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

(İmza)

Ömer EVİN

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Ömer EVİN tarafından hazırlanan ‘Selçuklu Devlet Adamlarından Celalettin Karatay’ın Türk Eğitim Sistemine Katkıları ve Eserleri’ başlıklı bu çalışma 29/01/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Zeki ATÇEKEN Danışman İmza

Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ Üye İmza

Yrd. Doç. Dr. Kemal GÜVEN Üye İmza

ÖNSÖZ

İbn-i Haldun tarih için; “Suyun, suya benzemesinden daha çoktur, hâlin maziye benzemesi.” der. Bu sözü ile tarihin insanoğlu hayatında ne derece önemli olduğunu asırlar öncesinden vurgulamaktadır. Bize düşen görev ise geçmişte yaşanan olaylardan dersler çıkartarak, gelecekte emin adımlarla ilerlemektir. Bunun içindir ki tarihi ve tarihi olayları iyi algılaya bilmemiz gerekir.

Anadolu Selçuklu Devleti, özellikle kültür ve medeniyet yönüyle, biraz daha öne çıkan bir Türk devletidir. Bu devletin egemenliği zamanında Anadolu, gerek ekonomik ve gerekse kültürel yönden en rahat dönemlerinden birini yaşamıştır. Bugünkü devletimizle hemen hemen aynı sınırlara sahip olan Anadolu Selçukluları, “kendi çağını aşan siyasi ve kültürel başarılarla imza atmıştır. Onların güçlü olduğu dönemde, Anadolu adeta dünyanın gözbebeği olmuş; bir ilim ve ticaret merkezi haline gelmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'ni böylesine başarılı kılan etkenlerden belki de en önemlisi eğitim sistemi olmuştur. Devletlerin yükselişleri veya çöküşlerinde eğitim sistemlerinin ne kadar etkili bir unsur olduğu ilim çevresinin ortak kanaatidir.

Yapmış olduğumuz bu araştırmamın birinci amacı, Selçuklular gibi Türklerin kurmuş olduğu büyük devletlerden birinde görev yapan Celâleddin Karatay'ı ve onun yaptırdığı eserler hakkında bilgi toplayıp, Anadolu'da parlak bir "Türk-İslâm kültür ve medeniyeti" kurmayı başaran Anadolu Selçuklu Devletinin, aynı oranda başarılı görülen eğitim sistemini aydınlatmak düşüncesidir.

Devlet hizmetindeyken gerçekleşen olayları dikkate aldığımızda Celâleddin Karatay'ın hayatı ne derecede önemli olduğunu daha iyi idrak edebiliriz. Bir devletin en parlak dönemi ile en zayıf döneminde yaşayan ve siyasette de ön plana çıkarak devletin ömrünü uzata bilen çok ender devlet adamları vardır. Bu araştırmayı yapmamın ikinci bir amacı da son derece önemli olan bu devlet adamının hayatından dersler çıkarıp, kendi eserlerinin dışında başka bir eserle de yaşatmaktır. Bu nedenle Celâleddin Karatay ve eserleriyle ilgi bilgilerin toplandığı bir tez ortaya koyup, tarih bilimine bir nebze de olsa katkı sağlamaktır.

Başta Konya olmak üzere, Antalya, Kayseri ve Malatya vilayetlerinde birçok hayratı olan ve bu hayratlarından dolayı çoğu yerleşim yerlerine adı verilen Celâleddin Karatay'la ilgili tam kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. Celâleddin Karatay hayatı genelde eserleri ile ilgili araştırmalarda, deyinilmek amacıyla, konu alınmıştır. Ayrıca

eserleri de ayrı ayrı araştırma konusu olduğu için bütün olarak ele alınmaması çalışma konusu olarak seçmemizde etkili olmuştur.

Celâleddin Karatay'la ilgili en kapsamlı çalışma ve araştırmada en çok faydalandığım kaynak Osman TURAN'ın Belleten Dergisinde yayınlanan “*Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyesi*” adlı makalesidir. Diğer bir kapsamlı kitapta M. Ferit UĞUR ve M. Mesud KOMAN'ın elâ aldığı “*Selçuk Büyüklerinden Celâlüddin Karatay İle Kardeşlerinin Hayatı ve Eserleri*” adlı eserdir. Fakat eser içerisindeki bilgilerde, özellikle de şahıs isimlerinde, hatalar yapılmıştır. Çalışmalarında ayrıca başvurduğum birinci el kaynak olarak Karatay Medresesi ile ilgili hurufat ve şer'yye sicil defterleridir. Bu defterler üzerinde yaptığımız çalışmalarda, Zeki ATÇEKEN'in “*Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*” adlı eserinde verdiği bilgilerin dışında işimize yarayacak çok fazla bilgiye rastlamadık. Ayrıca Celâleddin Karatay'ın eserlerinin bulunduğu şehirlere gidilip, yakından inceleme olanağına sahip olduk.

Tez; önsöz, içindekiler, girişten sonra altı bölümden ve sonuç, kaynakça, eklerden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde, Türkiye Selçuklularına kadar Türk ve İslam aleminde eğitimin gelişmesi hakkında; Birinci bölümde, Celâleddin Karatay'ın hayatı, devlet makamında bulunduğu görevleri, kişiliği ve ailesi; ikinci bölümde, Alâeddin Keykubad, II. Gıyayaseddin Keyhusrev ve üç kardeş döneminde meydana gelen siyasi olaylar ve bu olaylarda Celâleddin Karatay'ın rolü; üçüncü bölümde Celâleddin Karatay'ın Türk Eğitim Sistemine katkıları; dördüncü bölüm ise Celâleddin Karatay'ın yaptırdığı eserleri incelenmiştir. Sonuç bölümünde de genel bir yargıya varılarak değerlendirme yapılmıştır. Ekler kısmında da birtakım fotoğraflar sunulmuştur.

Araştırma konusunu bulmamda ve hazırlamamda büyük yardım ve teşviklerini gördüğüm, değerli hocam ve tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Zeki ATÇEKEN'e, araştırma sırasında tereddütte düştüğüm konularda bilgisinden faydalandığım Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ'a, bu çalışmanın hazırlanmasında desteklerini gördüğüm Selçuk ve Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilgiler Bölümü hocalarıma, aileme ve tüm sevdiklerime desteklerinden dolayı teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Ömer EVİN

Konya 2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ömer EVİN	Numarası: 064214031008
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İlköğretim / Sosyal Bilimler Öğretmenliği	
	Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Zeki ATÇEKEN	
Tezin Adı		Selçuklu Devlet Adamlarından Celâleddin Karatay'ın Türk Eğitim Sistemine Katkıları ve Eserleri	

ÖZET

Çalışkanlığı ve sabrının sonunda kölelikten azad edilip devletin en üst kademelerinde görev alan Celâleddin Karatay, Anadolu Selçuklu Devletinin en ihtişamlı ve en parlak devrini idrak etmiştir. Devletin bu ihtişamının Moğol darbesi ile yıkılmaya yüz tuttuğu devirlerde, ülkeyi anarşiden kurtarıp birlik ve beraberliği sağlayabilmiştir. Kurduğu istihbarat örgütü sayesinde gelişmeleri yakından takip edip, olumsuzlukların büyümesine izin vermemiştir.

Çok çalışarak çok kazandığı halde, dünyanın geçiciliğine inandığı için maddenin ve servetin esaretine düşmeyen, servetlerini insanlığın sosyo-ekonomik ve kültürel hizmetlerine sunarak ebedileştiren Celâleddin Karatay, Anadolu'nun değişik yerlerine medrese, kervansaray, zaviye, mescid gibi hayratlar yaptırmıştır. Bu hayratlar devamlı insanlığa hizmet versin diye de zengin vakıflar bırakmıştır.

İnsanlara yapılacak en iyi hizmetin eğitimi geliştirmek olduğunu çok iyi bilen Celâleddin Karatay, günümüz tıp, hukuk, tarih, cebir, geometri gibi derslerin gelişmesinde dolaylı da olsa katkıda bulunmuştur. Ayrıca toplumun ekonomik yapısına şekil veren ahilik teşkilatını koruyarak, devletin her alanında önemli hizmetlerde bulunmuştur.

T.R.
SELÇUK UNIVERSITY
Institute of Social Sciences Directorate

Student's	Name Surname	Ömer EVİN	ID: 064214031008
	Department / Field	Elementary Education / Teacher of Social Sciences	
	Advisor	Yrd. Doç. Dr. Zeki ATÇEKEN	
Research Title		Contributions to Turkish Educational System and Works of Celaledin Karatay Who Was Statesman of Seljuk	

SUMMARY

Celaledin Karatay who had taken charge in the supreme positions of the state being released from servitude after his sedulity and patience, reached the mast magnificent and glorioust age of Anatolian Seljuk State. The ages in which the magnificence of the state that that was about to be domalished by Mongolian impact, he could achieve to provide the unity and cooperation by emancipating the land from anarihy, he didn't let the matters to expand by following the developments closely thanks to the Intelligence Agency that he had established.

Though he worked hard and earned much, he couldn't be captured by the mattre and the property as he believed in the mortality of world. Celaledin Karatay, who eternalized his properties presenting to socio-economic and cultural services of humanity built pious deeds such as madrasah, caravanserai, small dervish lodge and masjid in various spots of Anatolia. He begueathed prosperous charitable funds so that these pious deds serve humanity permanently.

Celaledin Karatay, who knew well the way of the education, contributed to the developments of actual courses such as medicine, law, history, algebra, and geometry indirectly. Moreover, he served remarkably in any fields of the state by conserving "Akhism" organization that formed the economic structure of society.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	I
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	II
ÖNSÖZ.....	III
ÖZET	V
SUMMARY	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CELÂLEDDİN KARATAY'IN HAYATI

1. DOĞUM TARİHİ	5
2. KÜNYESİ.....	5
3. AİLESİ	9
4. EMİR KEMALÜDDİN RUMTAŞ	11
5. EMİR SEYFEDDİN KARASUNGUR	12
6. GULAM SİSTEMİ.....	13
7. CELÂLEDDİN KARATAY'IN DEVLET GÖREVLERİ.....	14
7.1. Sipehsârlık	14
7.2. Devât Emirliği	15
7.3. Taşt-hâne Emirliği	15
7.4. Haziney-i Hassa Emîrliği	17
7.5. Saltanat Naibliği	17
7.6. Atabeglik Görevi	18
8. CELÂLEDDİN KARATAY'IN VEFATI.....	18
9. CELÂLEDDİN KARATAY'IN KİŞİLİĞİ.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

CELÂLEDDİN KARATAY DÖNEMİNDEKİ SİYASİ GELİŞMELER

1. ALÂEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ	25
1.1. Şeyh Şahâbüddin Ömer bin Muhammed Sühreverdi'nin Konya'ya Gelişi	26
1.2. Moğol Tehdidine Karşı Alınan Tedbirler	28
1.3. Alaiye (Alanya)'ın Fethi	29
1.4. Ermenilere ve Haçlılar Üzerine Sefer	30
1.5. Fırat Boylarında Fetihler	31
1.6. Sudak ve Trabzon Seferleri	31
1.7. Yassı Çimen Savaşı	32
2. GIYASEDDİN KEYHUSREV DÖNEMİ	34
2.1. Sa'deddin Köpek ve Faaliyetleri	35
2.2. Baba İshak (Babaîler) Olayı	36
2.3. Celâleddin Karatay'ın İstihbarat Örgütü	37
2.4. Moğol İstilasası ve Köseadağ Savaşı	38
3. ÜÇKARDEŞ DÖNEMİ (1249-1254).....	40
3.1. İzzeddin Keykavus'un Tahta Çıkması	40
3.2. Devlet Erkânı Arasında Rekabet	41
3.3. Kardeşler Arasında İlk Mücadele.....	43
3.4. Necmeddin Nahcevani Vezir Olması	46
3.5. Şemseddin Mahmud Tuğraî'nin Vezir Olması	46
3.6. İzzeddin Mahmud'un Vezirliğe Getirilmesi.....	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CELALEDDİN KARATAYIN TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE KATKILARI

1. ANADOLU SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE EĞİTİM VE ÖĞRETİM.....	50
2. CELÂLEDDİN KARATAY'IN TÜRK EĞİTİM-ÖĞRETİMİNE KATKILARI.....	53
2.1. Celâleddin Karatay'ın Eğitime Bakış Açısı	53
2.2. Karatay Medresesinde Eğitim	53
2.2.1. Karatay Medresesinde Öğretilen Dersler	54
2.2.2. Medresede Görevli Müderris ve Müdler	56
2.3. Tıp Eğitimine Katkısı	62
2.4. Ahîlik Teşkilatının Gelişmesindeki Rolü	63
2.5. Hankah, Tekke ve Zaviye.....	66
2.5.1. Hankah	67
2.5.2. Tekkeler	67
2.5.3. Zaviye	69

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CELÂLEDDİN KARATAY'IN YAPTIRDIĞI ESERLER

1. KARATAY MEDRESESİ	71
1.1. Eserin Adı ve Bulunduğu Yer	71
1.2. Eserin Yapıldığı Tarih	72
1.3. Karatay Medresesinin Mimarı.....	73
1.4. Karatay Medresesinin Mimarisi	75
1.5. Medresenin Taçkapısı ve Kitabesi	76
1.5.1. Sağ Kanat Yazıları	77
1.5.2. Çerçeve Üstü Yazılar	78
1.5.2.1. Sağdan Sola Doğru.....	78
1.5.3. Sol Kanat Yazıları.....	78

1.6. Medresenin Dış Cephesi.....	81
1.7. Medresenin İçi.....	81
1.7.1. Havuz.....	83
1.7.2. Eyvan.....	83
1.7.3. Türbe ve Kışlık Dershane.....	84
1.8. Eserin Vakıfları.....	85
1.9. Medresenin Osmanlı ve Günümüzdeki Durumu.....	86
2. KONYA KARATAY MESCİDİ.....	87
3. SİLLE KARATAY CAMİİ.....	89
4. MALATYA KARATAY MESCİDİ.....	90
5. MALATYA KARATAY BİMARHANESİ.....	90
6. MALATYA KARATAY ZAVİYESİ (HEFT LÜLE).....	91
7. KARATAY KERVANSARAYI.....	92
7.1. Kervansarayların İşlevi ve Önemi.....	92
7.2. Kervansarayın Yeri.....	96
7.3. Karadayı Köyü.....	96
7.4. Karatay Kervansarayın Mimarisi.....	96
7.5. Karatay Kervansarayı'nın Bölümleri ve Çalışanları.....	98
7.6. Karatay Kervansarayının Vakıfları.....	101
7.8. Karatay Kervansarayın Osmanlı Devleti ve Günümüzdeki Durumu.....	102
8. ANTALYA KARATAY DARUS SÜLEHASI.....	102
9. ŞEYH ŞAHABÜDDİN SÜHREVERDİ TÜRBESİ.....	104
SONUÇ.....	106
EKLER.....	108
KAYNAKLAR.....	112

KISALTMALAR

AÜSBE	: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İA.	: İslam Ansiklopedisi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
Kıs.	: Kısaltma
M.	: Miladi
m.	: Metre
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SÜSBE.	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
SDÜSBE	: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
Ünv.	: Üniversite
VGM.	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
Yay.	: Yayınlayan

GİRİŞ

Türkler tarih boyunca teşkilatçı bir millet olarak kabul edilmiştir. Tarihlerinin ilk dönemlerden beri başarıları da, genel olarak hep askeri teşkilatlarına atfedilmiştir. Bu özellikleri sayesinde ki Türkler daha tarih sahnesine çıktıkları ilk dönemlerden itibaren çok değişik bölgelere büyük göçler yapabilmişlerdir¹. Yine göç ettikleri bölgelerde, son derece etkin bir güç olmaları da bu özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Böylesine teşkilatçı bir toplumda, doğal olarak kendi çağına göre oldukça gelişmiş kabul edebileceğimiz müesseseler teşekkül etmiştir. Bu çerçevede eğitim sistemlerinin de, çağdaşı olan diğer devletlere göre ileri düzeyde olması gerekir. Nitekim sosyal yapıdaki bu teşkilatçılık aileyi ön plana çıkarmıştır. Daha Hunlardan itibaren özellikle aile merkezli bir eğitim kavramı görülmüştür. Aile, boy, budun şeklinde sıralanan sosyal yapı, aile eğitimini en vazgeçilmezlerden biri haline getirmiştir².

Düzenli ve sistemli yaşamak göçebe Türkler için bir zorunluluktur. Çünkü Orta Asya'nın zor coğrafi şartları toplumun birlikte hareket etmesini gerekli kılmıştır. Böyle bir toplumda münferiden yaşamak zor, nerede ise imkânsızdır. İşte bu yüzden Türkler çocuklarına küçük yaştan itibaren toplumun kurallarını, zorluklara dayanmayı ve mücadele azmini öğretmek durumundadır³. Sosyal yapıdaki teşkilatçılık aileyi ön plana çıkarmakta idi. Aile, boy, budun şeklinde sıralanan sosyal yapı aile eğitimini en vazgeçilmezlerden biri kılmaktaydı.

İbrahim Kafesoğlu eski Türklerde sağlam bir eğitim kavramının olmasını gerektiren üç önemli sebep olduğunu söyler ve bunları şu şekilde ifade eder:

1-Türk devletlerinde oldukça sağlam bir devlet mekanizması vardır. Bu yapı içinde görev yapacak bürokratlarında köklü bir eğitimden geçmesi gerekir.

¹ İbrahim KAFESOĞLU, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1984, s. 49.

² İbrahim KAFESOĞLU, *Türk İslâm Sentezi*, İstanbul 1985, s. 54.

³ Bahaddin ÖGEL, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul 1988, s. 247.

2-İdarecilerin halkı doyurma ve barındırma zorunluluğu vardır. Bu dağılımın sağlıklı yapılabilmesi için bu amaçla yetiştirilmiş kadroların bulunması gerekir.

3 -İslah edilmiş bir yazının mevcudiyeti sağlam bir eğitimin ürünüdür⁴.

İslâmiyet döneminde dinin yeni öğretileri topluma öğretilme ihtiyacı doğmuştur. Bu öğretim ilk olarak mescitlerde yapılmaya başlanılmıştır, İslâm devrinde ilk öğretmen Hz. Muhammed, kaynak ise *Kur'an-ı Kerim* olmuştur. Hz. Peygamber kendi düşüncesini değil Allah'tan gelen vahiyler doğrultusunda bir öğretmen olarak teorikteki bilgileri pratiğe dökerek ve daha iyi bir şekilde öğrenilmesini gerçekleştirerek bilgilerin kalıcı ve devamlı olmasını sağlamıştır⁵, İslâm bilgiyi yani ilmi kutsal görmüştür. Çünkü İslâm'a göre bütün bilgiler ve ilimler Allah'ın bir tecellisini konu edinmektedir. Bilginin kutsallığı, cami, tekke ve vakıf eserleri gibi özel dini teşkilat ve müesseselerden ayrılmaz şekilde bu güne uzanan İslâm eğitim sisteminin özünü teşkil etmiştir⁶. Günümüz din eğitimcisinin ifadesiyle İslâm eğitimi, insan hayatının takip edeceği yolu, nazari olarak çizip hayata uygulamak ve nasıl hareket edeceğini göstermektir⁷. Yani dinin esaslarına dayalı olmak üzere beşeriyetin sapıklıktan hidayete, karanlıktan aydınlığa çıkarmak için her zaman her yerde hak dini tebliğ edecek, bütün beşeriyetin hizmetine sunmaya gücü yeten Müslüman şahsiyetin teşekkül ettiği sağlam temel olacaktır. İslâm kültür ve medeniyeti bu sağlam temeller üzerinde yükselmiştir. Eğitim ve öğretim, ilim yaymayı, bilim adamı yetiştirmeyi, kültür ve bilgi nakli için yaşayan zengin ve mükemmel bir kültürün oluşmasını sağlayan öğretim sistemidir. Bu güçlü ve sağlam bilimsel sistemden İslâm kültürü ortaya çıkar. Müslüman topluluklar, âlimlerin peygamberlerin varisleri olduğu düsturunca, bilim adamlarına ve aydınlarına tarih içerisinde peygambervari bir saygı duymuşlardır. Yine Müslüman topluluklar ilim ve bilim yolunda gerekli çalışmalar yaparken hiçbir fedakârlıktan kaçınmamışlardır. Bunun için mescitler, camiler, medreseler ve kervansaraylar gibi ilmi ve sosyal eserler inşa etmişlerdir⁸. İslam inancının tesirinden sonra Müslümanlar, zamanla kendi ibadet

⁴ Nafi ATUF, *Fenni Terbiye Tarihi*, İstanbul 1928, s. 11-12.

⁵ Corci ZEYDAN, *İslam Medeniyeti Tarihi*, (Çev. Zeki Meğâviz, Neşr: Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat), İstanbul 1973, III, s. 424.

⁶ Hüseyin Seyyid NASR, *İslam ve İlim*, (Çev. İlhan Kutluer), İstanbul 1989, s. 13.

⁷ Bayraktar BAYRAKLI, *İslam'da Eğitim*, İstanbul 1989, s. 150.

⁸ Muhammed Rıza HAKİMİ, *İslam Bilim Tarihi*, (Çev. Hüseyin Arslan), İstanbul 1999, s. 308.

ve akideleri kadar kurumları, sanat ve edebiyatı, ilim ve fenni, sosyal ve siyasi teşekkülleri ile beraber, bu inancı taşıyan yeni bir toplum vücuda getirmeye başladılar. Bu kurumların, sanat ve edebiyatın, ilim ve fennin, sosyal ve siyasi teşekküllerin oluşturduğu bütün olarak İslâmi bir mühür taşıyordu. Asırlar boyu bu yeni toplum, oldukça farklı iklimlere eski dünyanın hemen hemen tamamına yayılmıştır⁹.

Eğitim ve öğretim müesseseleri tarihin en eski dönemlerinden itibaren dini müesseseler etrafında teşekkül etmiştir. Örnek olarak Sümerlerde mabetlere bitişik okulların olduğu ve rahiplerin burada ders verdiği, talebelerin üzeri yazılı tabletlerde okuyup yazdıkları, teoloji, botanik, jeoloji, coğrafya, matematik, tıp, dilbilgisi, geometri, cebir ve astronomiye ait bilgilerin buralarda verildiği belirtilmiştir¹⁰. Böylece eğitim kurumları birbirlerine müessir konumuna gelmiştir. İslâm âleminde Abbasilerin ilk zamanlarından başlayarak dini, fikri ve müspet ilimler, Ön Asya'da yoğunlaşmış bir hamur gibi Endülüs kıtasına, Kuzey Afrika'ya ve Anadolu'nun iç kısımlarına daha sonra da Avrupa ve Avrupa'nın iç kesimlerine ulaşmış ve buralarda pişmiştir. Batıdaki Hümanizm cereyanı ve sonrası olan Reform ve Rönesans hareketleri ile ilmi ve felsefi eserler ortaya çıkmış, Avrupa'da bir kültür hareketi başlamıştır.

İslam dünyası ilim ve bilimde ilerlemeler Büyük Selçuklu Devleti'nin veziri olan Nizâmülmülk'ün kurduğu Nizamiye medreseleri ile başlamıştır. İslâm dünyasında eğitim ve öğretim bakımından Selçuklu Devleti, çağın bir dönüm noktasını teşkil eder. Nizâmülmülk önceleri dağınık olan ve hususi şekilde yapılan eğitim faaliyetlerini bir programa bağlayarak devlet himayesinde gelişmesini sağlamıştır¹¹. İslâm eğitim ve öğretiminin dayanak noktası olan medreselerdeki ders programlarının temelini dini ilimler oluşturmuştur. Bununla birlikte felsefe, mantık, matematik, gibi akli ilimler de yüzyıllarca çeşitli medreselerde okutulmuştur. Bunun yanında dârü'l-hadis, dârü'l kurra ve dârü'ş-şifâlar'da ilimlerin tahsil ve tedris edildiği yerler olmuştur. Mesela dârü'ş-şilâlarda hastaların tedavisinin yanında tıp ve eczacılık gibi bünyesinde oluşturduğu kapsamlı bir ilim müessesesi olmuştur. Rasathaneler de İslâm medeniyetinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Nasreddin Tûsi tarafından Merâğa rasathanesinin kurulmasıyla

⁹ Marshall G.S. HODGSON, *İslâm'ın Serüveni*, (Terc. İzzet Aksoy), İstanbul 1993, I, s. 1.

¹⁰ Cahit BALTACI, *XV-XVI Asırlar Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 1.

¹¹ KAFESOĞU, *a.g.e.*, s.373.

birçok ilim adamı burada toplanmış ve bir ilim müessesesi haline gelmiştir. Meragâ rasathanesi, Semerkant'taki Uluğ Beyin ve Takiyyuddin'in çalıştığı İstanbul rasathanesi için bir ilham kaynağı olmuştur¹².

Türkler arasında XI. yüzyılda Orta Asya'da Ahmed Yesevi ile başlayıp, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu ve Balkanlar'a yayılan tasavvufun, Türk kültürünün şekillenmesinde önemli bir yeri vardır. Bu yolla Türk insanı İslamiyet'e ısındırılmış, yeni fethedilen topraklar geniş çapta Türkleştirilip İslamlaştırılmıştır. Anadolu'nun dört bir yanını örümcek ağı gibi ören mutasavvıfların yaptığı tekke ve zaviyeler, en karanlık yerleri aydınlatan bir ışık, uçsuz bucaksız yerlerin güvenliğini sağlayan bir jandarma karakolu, şehir merkezlerinin terbiye abidesi, medrese eğitiminden yoksun olan insanların ihtiyaçlarını karşıladıkları birer eğitim kurumları olmuştur. Ayrıca Selçuklu sultanları ve devlet adamlarının yaptığı hayratlar içerisinde de medrese gibi eğitim verilen kurumların olması Anadolu'yu ilmin beşiği haline getirmiştir.

¹² Fuat KÖPRÜLÜ, "XIII. Asırda Marâga Rasathanesi Hakkında Bazı Notlar", Belleten, VI, S.23-24, Ankara, 1942, s. 212.

BİRİNCİ BÖLÜM

CELÂLEDDİN KARATAY'IN HAYATI

1. DOĞUM TARİHİ

Celâleddin Karatay'ın hangi tarihte doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklardaki Karatay'ın doğum tarihi hakkında verilen bilgiler de, herhangi bir belgeye dayanmadığı için, tahminden öteye gidememiştir. Karatay'ın Sultan II. Kılıçaslan'ın saltanat yıllarının son dönemlerinde yahut I. Gıyâseddin Kehusrev'in hükümdarlığı sırasında doğmuş olabileceği tahmin etmekteyiz.

Celâleddin Karatay atmış yaşına gelince vefat ettiği ortak olan bir görüşür ve bu görüşe dayanarak 1254 yılında vefat eden Karatay'ın 1194 tarihinde doğmuş olduğu da söylenir. Fakat yapmış olduğumuz araştırmada Celâleddin Karatay'ın atmış sene yaşadığına dair bilimsel bir belgeye rastlanmamıştır. Karatay'ın 1194 yılında doğduğu tahmininin yanlış olduğu hakkında kesin bir kanıya varamadığımız gibi doğru olduğunu da söyleyemeyiz.

2. KÜNYESİ

İbn Bibi, Celâleddin Karatay'ın Rum neslinden gelen bir köle olduğunu söylemektedir¹³. Uğur ve Komam da İbn Bibi'nin söyledikleri doğrultusunda Karatay'ın, I. Gıyâseddin Kehusrev zamanındaki Antalya'nın fethi sırasında alınan Rum esirlerinden biri olduğunu savunurlar¹⁴. Hatta Atçeken de bu görüşün doğruluğuna istinaden eserlerinde Karatay ve ailesinin Antalya Rumlarından olduklarını savunurlar¹⁵.

Karatay'ın Antalya Rumlarından olduğu görüşü sadece bir tahmindir. Celâleddin Karatay genç yaşına rağmen siyaset sahnesine İzzeddin Keykâvus zamanında çıktığı

¹³ İbn Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, (çev. M. Nuri Gençosman), Ankara 1941, S.44. s. 244.

¹⁴ Ferit M. UĞUR, M. Mesud KOMAN, *Selçuk Büyüklerinden Celâlüddin Karatay İle Kardeşlerinin Hayatı ve Eserleri*, Konya 1940, s.5.

¹⁵ Zeki ATÇEKEN, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara 1998,s.188.

için daha önceki bir sultan döneminde, yani, II. Kılıç Arslan'ın on bir çocuğuna ülke topraklarını paylaştığı, saltanat mücadelelerin yaşandığı dönemde Rum diyarlarına yapılan seferleri incelediğimiz zaman karşımıza Karatay'ın eseri bulunan Antalya çıkmaktadır. Karatay'ın Antalya'ya yaptırdığı Daru's-sulahası da memleketine bir hizmet olarak algılanmış ve İbn Bibi de onun Rum kölesi olduğunu söylemesi üzerine Uğur ve Koman, Celâleddin Karatay'ın Antalya Rumlarından olduğunu savunmalarına neden olmuştur. Bu bilgi Ortaçağ Türkiye Tarihçileri tarafından doğru olma ihtimali yüksek kabul edilen ortak görüştür. Bu bilginin bilimsel belgelere dayanmaması doğruluk derecesini zayıflatmasına rağmen Celâleddin Karatay'ın kesin bir şekilde Antalya Rumlarından olmadığını söylemek de yanlış olur.

Turan ise kölelikten yetişen mühim kişilerin çok defa kimin köleleri oldukları kaydedildiğini; fakat İbn Bibi'nin Celâleddin Karatay hakkında böyle bir bilgiye yer vermediğini dile getirmiş ve bu bilgiye çok fazla doğruluk payı vermemiştir¹⁶. Yalnız, İbn Bibi'nin babası olan Mecdüddin Muhammed ile Celâleddin Karatay'ın II. Gıyâseddin Kehusrev zamanında devlet hizmetinde görev aldıkları¹⁷ bilindiğine göre İbn Bibi'nin Karatay hakkında ortaya attığı bilgilerin doğruluk payını arttırmaktadır.

Ebu'l Ferec de, Celâleddin Karatay'ın aslen bir Rum kölesi olduğunu söyleyerek Alâeddin Keykubâd'ın yetiştirmelerinden olduğunu söylemektedir. Yalnız burada Ebu'l Ferec'in Rum derken neyi kastettiği çok önemlidir.

Osmanlı Devletinin en parlak dönemi olan Kanuni Sultan Süleyman zamanında Avrupalılar, Anadolu'da yaşayan herkese hatta Müslümanların geneline “*Türk*” kelimesi ile hitap ederlerdi. Aynen Osmanlı Devletin de olduğu gibi Selçuklular zamanında da bütün Ortodoks Hıristiyanlarına “*Rum*” denilirdi. Hatta Anadolu'da yaşayan insanlara da Rum diyarlarında yaşadıkları için “*Rum*” kelimesi ile hitap edilirdi. O halde Ebu'l Ferec'in Celâleddin Karatay'a, Rum neslinden geldiğinden

¹⁶ Osman TURAN, “Celâleddin Karata, Vakıfları ve Vakfiyesi”, *Belleten*, XII, Ankara 1948, s.18-19.

¹⁷ Saadettin Köpek ve yandaşlarının çaba ve etkinlikleri ile saltanata gecen Gıyaseddin Keyhusrev II., kendisine muhalif duruma gecen devlet adamlarına fazla güvenmiyordu. Durumu iyi değerlendiren Saadettin Köpek genç padişahı kandırarak devletin önde gelen devlet adamlarını öldürtmüştü hatta Eyyübilere karşı kazanılan Samsat zaferinden sonra tahta geçmeyi bile planlamıştı. Bu durumu geçte olsa anlayan padişah, Saadettin Köpeği öldürtmesiyle Mecdüddin Muhammed'i Tercümanlığa ve Celâleddin Karatay'ı da Hassa Hazinesine atamıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali SEVİM, Erdoğan MERÇİL, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara 1995, s. 469.

dolayı mı, yoksa Anadolu’da yaşadığından dolayı mı Rum dediğini resmi belgeler yetersiz olduğu için tam manasıyla bilememekteyiz.

Turan, Celâleddin Karatay’ın Alâeddin Keykubâd’ın yetiştirmelerinden olduğu bilgisine çok fazla doğruluk payı vermemiştir. Bizzat İbn Bibi’nin Celâleddin Karatay hakkında yaptığı açıklamadan yola çıkarak, “*on sekiz yıl, yani Keykubâd’ın tahta çıkışından ölümüne kadar, hazerde ve seferde, bu büyük sultanın hizmetinden ayrılmamıştır*”¹⁸.” ifadesiyle onun şehzadelik döneminde Sultana mensup olmadığını ileri sürer. Ayrıca Sultanın cülûsu esnasında Celâleddin Karatay’ın yaş ve mevki itibariyle olgun bir durumda olması gerektiğini; çünkü Keykubâd’ın saltanata çıkışını tasdik ve tebrik maksadıyla halife tarafından gönderilen elçi Şahâbüddin Sühreverdi’yi dönüşte Konya’dan teşyi edenlerin başında Celâleddin Karatay ve Necmeddin Tûsî tayin edilmiştir¹⁹. O kadar büyük bir kabul ve saygı ile karşılanan halifenin büyük elçisine alelâde bir adamın refakat edemeyeceğini göz önüne getirilirse, onun daha o zaman da mühim bir şahsiyet olduğu kolaylıkla anlaşılır. Bu, Celâleddin Karatay’ın Keykubâd’dan önce esir edilerek bir müddet gulâmhânedede yetiştirildikten sonra saraya ve orduya alındığını ve nihayet âzad edilerek sarayda veya orduda bir mevkie çıkarıldığını söyler²⁰.

P. Wittek’in, Uzunçarşılı’nın Karatay’ın medreselerine ait vakfiyesinden naklettiği bir cümleye dayanarak, üç dönme kardeşin böyle büyük mevkilere çıkarak aile bağlarını bilmiş olmaları, bunların satın alınmış bir köle olamayacaklarını ileri sürer. O, mühim bir şahsiyet olarak kabul ettiği Hıristiyan babalarının I. Gıyâseddin Keyhusrev’e kızını veren, Bizanslı Mavrozomis olacağını söylemektedir. Wittek’i bu ihtimali ileri sürmeğe sevk eden neden ise, Karasungur’un, Ladik/Denizli’de valilik etmesi ve üç kardeşin “*kara*” kelimesiyle başlayan adlarıyla babaları sandığı Selçuk hizmetinde bulunun mezkûr Bizans asilzadesinin adının başında bulunan “*mavro*”²¹ kelimesi arasında bir münasebet görmesidir. Şüphesiz Wittek’in bu tezi çok zayıftır. Turan bu görüşe katılmayarak; bilhassa Selçuklularca itibarda olan, meşhur bir

¹⁸ İbn Bibi, *aynı eser*, s 224.

¹⁹ İbn Bibi, *aynı eser*, s 93.

²⁰ TURAN, *aynı yer*.

²¹ Yunanca “*kara*” anlamına gelmektedir.

aileye mensup olsa idi kaynaklar kendisinden köle olarak değil, muhakkak bu ailenin evlâdı olarak bahsedeceğini söyler. Bu gibi meşhur ailelere mensup olanların İslâmiyet’i kabul ettikten sonra da eski şöhretlerini muhafaza ettiklerini söyler²².

Cl. Huart, Celâleddin Karatay’ın Türk ailesinden geldiğini savunmuştur. Fakat bu alanda inceleme yapan tarihçiler tarafından kabul edilen bir görüş değildir. Cl. Huart bu görüşünü ortaya atarken her hangi bir bilimsel belgeye dayandırmamıştır.²³ Ayrıca Celâleddin Karatay’ın Selçuklular zamanında yaşayan Kıpçaklı kölelerden olduğu söylentisi de çok zayıf bir iddiadır.

Konyalı da eserinde, bulmuş olduğu eski bir vesikaya dayanarak Celâleddin Karatay’ı “Eş-Şehri” yani “şehirli” olarak göstermiştir. O vakit Selçukluların başşehri olan Konya’nın çok meşhur olduğunu ve şehir kelimesi ile de Konya’nın kastedildiğini söyler²⁴. Efe de bu görüş doğrultusunda Celâleddin Karatay’ın “şehri” ve “muhtedî” olduğunu ve onun Konya’nın yerlilerinden olduğunu söyler²⁵. Muhtedî’den kastedilen, ihtida eden, hidayete eren, din değiştirerek Müslüman olan kimse manasına gelmektedir. Karatay’ın, kardeşleri ile beraber Hıristiyanlıktan, Müslümanlığa döndüğünü söylemektedir. Onun hangi tarihte böyle bir tercih yaptığı bilinmemekle beraber, çocuk yaşlarda Gulamhaneye alınıp yetiştirildiği düşünülürse bu seçimin de küçük yaşlarda olduğunu söyler. Asıl isminin Karatay, Karatayı yahut Karadaî olduğunu, kardeşlerinin de Kara sungur ve Turumtaş isimlerini taşıdığını ve bu isimlerin kullanılması ailenin Türk ırkına mensup olduğunu savunur. Bu durumda cedlerinin Abbas oğulları zamanında Orta Asya’dan getirtirilen “Sugur” denilen Bizans sınırlarına yerleştirilen Müslüman Oğuz Türklerinden olduğunu, fakat

²² TURAN, *aynı eser*, s. 20.

²³ Cl. Huart’ın Celaleddin Karatay’ın Türk aileden geldiği idealarına Turan hiçbir doğruluk payı vermemiştir. Hatta Karatay’ı bir Türk aileden sayması şüphesiz diğer verdiği bir takım sathi malumat gibi bir esasa dayanmaz ve menşei ile alakalı olmaz der. Bkz. TURAN, *aynı eser*, s. 20.

²⁴ Osmanlılar döneminde İstanbul’da yetişen büyüklerin hal tercemelerini yazan kitaplarda İstanbullulara şehirli denildiğini ve aynı durumun Türkiye Selçuklular için de geçerli olduğunu söyleyen Konyalı, “eş-şehir” kelimesinden Konya şehrinde yaşayan, Konyalıların kastedildiğini söyler. Bkz. İbrahim Hakkı KONYALI, *Âbideler ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, 1997, s. 874-875.

²⁵ Ahmet Efe Celaleddin Karatay hakkında verdiği bilgileri her hangi bir kaynak ya da belgeyle desteklememiştir. Eserinde dipnot ve bibliyografya kullanmadığı için bilimsel bir değer arz etmemektedir. Celaleddin Karatay’ın şehri ve muhtedî olduğunu söylerken Konyalının eserinden faydalandığını tahmin etmekteyiz. Bkz. Ahmet EFE, *Celâleddin Karatay*, Konya 1997, s. 8; KONYALI, *aynı eser*, s. 874-875.

zaman içinde ya esir düştükleri yahut yerleşmek zorunda kaldıklarını ve Konya'da Hıristiyan olduklarının kabul edilebileceği iddiasında bulunur. Karatay ailesinin Türk isimlerini muhafaza ettikleri ve daima Türkçe konuştukları halde Hıristiyanlığı kabul etmiş yahut zorla Hıristiyanlaştırılmış kimseler olduğunu söyler.

Anadolulu olduğundan şüphe kalmayan Celâleddin Karatay'ın Selçuklu köleleri arasına nasıl girdiğini tahmin etmek zordur. Büyük ihtimalle Karatay, Selçuklu Devleti idaresinde yaşayan zimmîlerden olmalıdır. Zira İslam hukukuna göre, müstesna haller dışında, hür zimmîlerin köle haline getirilmesi şer'an caiz değildir. Bundan dolayı Celâleddin Karatay'ın, Selçuklular tarafından Anadolu sınırları üzerinde yapılan bir sefer veya herhangi bir çapul dolayısıyla, ele geçirilip köleler arasında yetiştirildiğini kabul etmek gerekiyor. Büyük ihtimalle Celâleddin Karatay, Kilikya-Kayseri arasında bulunan bir yerden olup, I. Keyhusrev'in H.605/ M. 1208 yılında yaptığı Ermenistan seferi sırasında esir edilmiştir²⁶. Bizim onun menşeyini bu tarafta aramaya sevk eden bir âmil de akrabasının oturduğu yerin Selçuklu hakimiyetine yeni geçmiş olacağı kanaatidir. Böyle olmasa idi ailevi münasebetleri devam edemezdi. Diğer taraftan ona bu havalide köyler temlik edilmesi ve kervansarayını buraya yaptırması belki böyle bir münasebet dolayısıyladır. Yine bu civarda Hıristiyan Türk cemaatinin bulunması ve Celâleddin Karatay'la kardeşlerinin öz Türkçe isimler taşıması bu ailenin Türk olma olasılığını artırıyor. Türk aslından gelmeyen kölelere öz Türkçe adlar verilmiş olduğu bizce malum olmakla beraber köle olmaması icap eden ve herhalde onun bir mevki sahibi olmasından sonra ihtida ederek Selçuk hizmetine giren kardeşlerinin, mühtedilerin çok defa aldığı İslami adlar veya bazen muhafaza ettikleri Hıristiyan isim ve şöhretler gibi bir hususiyet arz etmeleri aslen Türk olan bir aileden oldukları ihtimalini kuvvetlendirmektedir²⁷.

3. AİLESİ

Abbasi Devleti zamanında Orta Asya'dan getirilen Oğuz Türkleri Bizans sınırlarına "Sugur" denilen sınır şehirlerine yerleştirilirdi. Bu bölgede Bizans'tan gelebilecek bir saldırıya karşı İslam sınırlarını korurlardı. Bazen Türkler Abbasi

²⁶ İbni Bibi eserinde bu seferden bahsetmemektedir.

²⁷ TURAN, *aynı makale*, s. 20-21.

askerleriyle beraber Bizans sınırlarından içerilere doğru girerek fetihlerde bulunurlar bazen de Bizanslılara mağlup olarak esir düşerlerdi. Konyalı'ya göre, Anadolu işlerine yapılan bir seferde Abbasiler Bizans ordularına yenilince birçok Türk ailesinin yanında Celâleddin Karatay'ın ailesinin de Kilikya-Kayseri arasında bir yerde esir düşmüştür der. Zamanla Hıristiyanlığın etkisine girerek din değiştirmişlerdir. I. Kehusrev'in döneminde yapılan Ermenistan seferi sırasında ailecek esir edildiğini söyler²⁸. Daha sonra hükümdarın azadlı köleleri olarak Konya'ya getirilen Karatay ailesi, Selçuk sarayının doğuya açılan Akıncılar kapısı denilen kapının önüne rastlayan Akıncılar Mahallesi, Esediyye Mahallesi ve Aslantaş Mahallesi diye atlandırılan bölgeye yerleştirilmişler. Hatta Celâleddin Karatay kendi adıyla anılacak olan medresesini de buraya yaptıracaktır. Hükümdar hissesine düşen esir ailelerin erkekleri ile burada bulunan Ermeniler, kışın Selçuklu Sarayı ile Caminin damındaki karları kürürler ve tamir işleri ile uğraşırlardı.²⁹

Köleler içerisinde de en kıymetli olanı, ailece olanlarıydı. Yani ana, baba, büyük ana, büyük baba, amca, teyze, oğul, kız gibi. Böyle bir aileye sahip olan bahtiyar sayılırdı. Ailece olan köleler çok çalışkan ve dürüst olmaya mecbur oldukları için makbul sayılırlardı. Hatta sahipleri onlardan daha çok randıman almak için fertlerinden birisini ayırarak satmak istediğini söylemekle onlara müthiş bir baskı oluşturmaktaydı. Bunun için canla başla çalışırlardı.

Karatay Kervansarayını vakfiyesinde, o bu vakfiyenin tevliyetini kendisinden sonra oğlan kardeşleri ile bunların oğullarına ve nihayet bunların nesli kesildiği takdirde kız kardeşlerinin oğullarına Müslüman ya da kâfir olsa da şart kılmaktadır³⁰. Bu vakfiye bize Karatay ailesinin kalabalık bir aile oldukları ve daha ailesinde İslamiyet'i kabul etmemiş olanlarında olduğunu gösterir.

Celâleddin Karatay, yaptırmış olduğu eserlerin vakfiye ve kitabelerinde Karatay bin Abdullah diye anılmaktadır. Bu hitap bize Celâleddin Karatay'ın babasının ismi Abdullah, Tanrı Kulu, olduğunu bildirmektedir. Yalnız Karatay'ın Müslüman

²⁸ KONYALI, *aynı eser*, s.874.

²⁹ UĞUR,KOMAN, *aynı yer*. S.59.

³⁰ TURAN, *aynı makale*, s. 20-56.

olduktan sonra babasının adı Abdullah diye değiştirildiği farz edilmektedir. Ayrıca Karatay'ın Kemaleddin Rumtaş ve Seyfeddin Karasungur adını da iki erkek kardeşi vardır. Karatay'ın kardeşlerine ve akrabalarına sahip çıkması onun küçük olmadığını gösterir. Üçkardeş arasında en büyükleri Celâleddin Karatay'dır. Üçü de Selçuklu Devletinin değerli emirlerindedir³¹. Ayrıca Karatay'ın bu iki kardeşi dışında kız kardeşlerinin de olduğu, kervansaray vakfiyesinin tevliyet şartları dolayısıyla anlaşılıyor.

4. EMİR KEMALÜDDİN RUMTAŞ

Celâleddin Karatay'ın büyük kardeşidir. Emir Kemalüddin Rumtaş hakkında da çok fazla detaylı bir bilgiye sahip değiliz. Doğduğu ve öldüğu tarihler kesin olarak bilemediğimiz için hangi Selçuklu Sultanları zamanda devlet hizmetinde bulunduğunu kat'î olarak söyleyememekteyiz. Ancak kardeşi Karatay'ın hizmeti Alâeddin Keykubad zamanında başlayıp torunu İzzeddin Keykavus zamanında sona erdiğine göre Kemalüddin Rumtaş'ın da aşağı yukarı bu padişahlar zamanında görev yapmış olmalıdır³². Bazı kaynaklar onun Köseadağ Savaşında Moğollara karşı verilen mücadelede öldüğüne değinilmektedir. Vesikalar onun için Büyük Emir unvanını kullanırlar³³. Konyalı, Emir Kemalüddin Rumtaş'ın tabip olduğuna dahil hakkındaki bilgilerin gerçeği yansıtmadığını söyler. Tabip olarak karıştırlmasında Tabip Ekmeleddin'in adıyla Kemalüddin adının karıştırlmasından kaynaklanmış olabileceğini söyler³⁴.

Konya'da Akıncı Mahallesinde Büyük Karatay Medresesinin yol aşırını doğusunda Küçük Karatay Medresesi Kemalüddin Rumtaş tarafından yaptırılmıştır. Bu medrese Kemaliye-Kemaleddin Turumtaş Medresesi olarak da adlandırılır. Günümüze kadar bu medreseden tonozu çökmüş eyvanı ayakta kalabilmiştir. Bu medrese de zamanında tıp tahsil edildiği hakkında bir takım bilgiler verilse de mevcut vakfiyesinde

³¹ İbni Bibi, aynı eser, s. 256.

³² UĞUR, KOMAN *aynı eser*, s. 60.

³³ TURAN, *aynı makale*, s.47.

³⁴ KONYALI, aynı eser, s.

böyle bir kayıta ve işarete rastlamadık³⁵. Tevhidi Tedrisat kanunundan sonra diğer medreseler gibi eğitim kurumu olmaktan çıkartılarak kapatıldı.

5. EMİR SEYFEDDİN KARASUNGUR

Celâleddin Karatay'ın en küçük erkek kardeşidir. I. Alâeddin Keykubad ile III. Gıyâseddin Kehusrev zamanlarında devlet işlerinde bulunmuştur. Bıraktığı eserlerin kitabelerinden anlaşılacağı üzere, I. Alâeddin Keykubad zamanında Denizli(*Lâdik*)'de vali olarak görev yapmaya başlamıştır. II. İzzeddin Keykavus zamanına kadar, yaklaşık 20 yıl, bu vazifede kalmıştır³⁶.

Yaklaşık olarak 1268 yılında III. Gıyâseddin Kehusrev zamanında, Elbistan'ın Pınarbaşı mevkiinde Mısır Kölemen komutanlarından Melikkülzahir Baybars'ın askerleri tarafından baskına uğrayıp esir edilmiştir. Meliküzzahir'i Seyfeddin Karasungur ve yanında esir olanları azâd ettiği fakat yaşı çok ilerlemiş olan Melikkülzahir'in ölümüyle oğlu Melik Said tarafından bunlara araziler ikta edilmiştir. Seyfeddin Karasungur esaretinden sonra Mısır'ın ve İlhanlıların hizmetine geçmiştir³⁷. Bir asıldan fazla yaşadığı anlaşılmaktadır³⁸.

Denizli vilayetine Selçuklu dönemine ait ilk eserler Seyfeddin Karasungur döneminde yapılmıştır. Bu eserler münasebetiyle uzun valiliği esasında buraların imarı için mühim gayretler sarf ettiğini söyleyebiliriz. Yaptığı eserler arasında en bilineni Ak Han'dır.

Celâleddin Karatay ve kardeşleri esir edildikten sonra yetiştirilmek amacıyla gulamhaneye verilmişlerdir. Gulamhanenin işlevi hakkında bilgi aşağıda verilmiştir.

³⁵ UĞUR, KOMAN, Koman Mesud M., aynı eser, s. 62.

³⁶ TURAN, *aynı makale*, s.48-49.

³⁷ UĞUR, KOMAN, *aynı eser*, s. 66. Turan bu bilginin isim yanlışlığından dolayı karıştırıldığını ve yanlış olduğunu söyler. Daha fazla bilgi için bkz. TURAN, *aynı yer*.

³⁸ İbn BATTUTA, *Seyhatname*,(Çev. Mehmet Şerif Paşa), C. I, Ankara 1989, s. 77-79.

6. GULAM SİSTEMİ

Gulaman'ın tekili olan gulam; tüyü, bıyığı çıkmamış delikanlı, genç anlamına gelir³⁹. Savaşlarda esir alınanlardan veya pazarda satın alınan Türk kökenli kimselerden oluşur. Köleler içerisinde küçük olanlar buraya alınır. Yıkılmış bir devletin askeri birliğinde bulunan ve bu sınıftan yetişme bir asker de bu birlikler içerisinde alınabilirdi. Saraya alınarak yetiştirilen gulamlar birkaç yıl içerisinde çok üst düzey vazifelere kadar yükselebiliyorlardı⁴⁰.

Sultanın kendine bağlı binlerce gulamı olduğu gibi vezirlerin ve diğer devlet erkânının da belli sayılarda gulamları olabilmekteydi. Ayrıca üst düzey vazifelere yükselen gulamların emrinde de yetiştirilmek üzere Türk gulamları vardır. Türk gulamları kâfi gelmezse Arap, Ermeni, Gürcü, Deylemli gibi milletlerden de gulam alınır⁴¹. Gulamlar devletin dayandığı temel kuvvetlerdi. Savaşta ve barışta sürekli asker olan bu insanların devletin hayatiyetinde rolleri pek büyük olmaktadır⁴².

Gulamların yetişmesi için *baba* denilen hususi muallimler tayin ediliyordu. Yetişen gulamlar haciplerin emirlerine girerlerdi. Böylece askeri ve idari eğitime ve öğretime tabi tutulan bir gulamın ilk *mes'uliyet* makamlarına gelebilmesi için 18–20 yıl süren bir eğitim-öğretim görmesi ve derece derece terfi etmesi gerekiyordu. Nizamü'l-mülk Samanoğulları'nda bir gulamın otuz beş yaşına gelmedikçe emirliklere yükselmediğini söyler⁴³. Gulam sıfatıyla daima sultan katında bulunacak olan Türkmen çocukları at üzerinde silah kullanmayı ve bilhassa sultana karşı adaplı olmayı öğretirlerdi⁴⁴.

Gulamlar, emirlerinde buldukları sivil veya asker devlet adamlarının şahıslarına bağlı ücretli askerleriydi. Bunlar efendilerinden ötede bir otorite

³⁹ Ferit DEVELİOĞLU, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, 2002, s. 293.

⁴⁰ M. Altay KÖYMEN, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı*, III, TTK, Ankara, 1992, s.236-242.

⁴¹ M. Çağatay ULUÇAY, *İlk Müslüman Türk Devletleri*, Ankara, 1975, s. 270.

⁴² Refik Turan, "Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilat", *Türkler*, VII, Ankara, 1975, s.162.

⁴³ Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, (Çev. Nurettin Bayburtlugil), İstanbul, 1981, s. 152.

⁴⁴ Zeki ATÇEKEN, Yaşar BEDİRHAN, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Konya 2004, s. 49-50.

tanımazlardı. Gulamlar, verilen emirleri körü körüne yaparlardı. Görülüyor ki, gulamı efendisine bağlayan bağ, devlete ve hükümdara bağlayan bağdan daha kuvvetliydi. Gulam sahibi tarafından satılabilir veya hediye edilebilirdi. Fakat ona kötü muamele edemezdi. Bu duruma göre muhtesip derhal müdahalede bulunurdu.

Bir acemi gulam 100 dinar idi. Bu paraya iyi bir at da alınabilinirdi. Ordu ikta ehli ve maaş ehli olarak başlıca iki kısma ayrılıyordu. Buradan yetişen askerler yılda dört defa olmak üzere “*bişegani*” adı verilen bir maaş alırlardı.⁴⁵ Gulamlar maaşlı iken emir olunca ikta alıyorlardı⁴⁶.

Gulamaların yakışıklı, çalımli, iyi ata binen ve iyi silah kullanan iki yüz askeri, seferlerde ve savaşlarda sultanın yanında bulunurlardı ve onu korurlardı. Bunlar hükümdarın işlerini de gördüklerinden “*Müfredan*” adını almışlardı. Müfredan’ın elbiselerinin çok gösterişli, silahlarının iyi ve sağlam olmasına çok dikkat edilirdi. Bunlardan 180’inin hamail ve kalkanları gümüştten, 20’sininki ise altından idi⁴⁷.

Gulamın sınıfından seçilmiş askerler zamanla Türkiye Selçuklularında üst görevlere kadar yükselmişler ve devletin hayatiyetini etkileyen işler yapmışlardır. Celâleddin Karatay, Müberizüddin Er Tokuş, Şemseddin Has Oğus, Seyfeddin Toruntay gulaman sınıfındandırlar.

Celâleddin Karatay esir edildikten sonra gulâm-hâneye alınmış ve burada bir müddet eğitim almıştır. Gulâm-hâneye alındığı zamanda aile bireylerini tanıyor olması ve onların geçimlerinden kendisini sorumlu tutması Celâleddin Karatay’ın yaş olarak çok küçük olmadığı anlaşılıyor. Burada yetiştikten sonra saray ve orduda görev almıştır.

7. CELÂLEDDİN KARATAY’IN DEVLET GÖREVLERİ

7.1. Sipehsârlık

Celâleddin Karatay’ın bu görevi 1210-1219 tarihleri arasında İzzeddin Keykâvus zamanında yapmış olmalıdır. Yaptırdığı eserlerin vakfiyesinde sipehsârlar

⁴⁵ İsmail H. UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Teşkilatına Medhal*, İstanbul, 1941, s. 101–102.

⁴⁶ ATÇEKEN, BEDİRHAN, *aynı eser*, s. 50.

⁴⁷ Nizamü’l-Mülk, *aynı eser*, s.134.

unvanının verilmesi, Celâleddin Karatay'ın gulamhaneden sonra bu mevkie getirildiğini anlamaktayız.

Sipehsârlık görevi askeri bir mevkidir. Ordu komutanıdır. Hassa ordusunun yetiştirilmesinde ve savaşa her an hazır bulundurulmasından başkomutan veya kurmay başkanı olarak sorumludur⁴⁸. Hassa ordusu ise Selçuklu ordusunun çekirdeğini oluşturur. Her an savaşa hazır olup sultanla birlikte sefere katılır veya ağır te'dip darbelerine memur edilirdi.

7.2. Devât Emirliği

Devât; divit kalem koymak için uzun mâdeni sapı ve ucunda bir de hokkası bulunan âlettir. Devât-dar ise yazıcı, yazı takımlarına bakan kimsedir⁴⁹. Başlangıçta sultanın divid takımından sorumlu olan ve daha sonra çeşitli görevler üstlenen devlet memurudur. Sultanın devât emirliğini yapan kişi devlet adamlarına ve dış ülkelere yazılan gizli belge yazma ve koruma görevine de sahiptir.

İbni Bibi, Celâleddin Karatay'ın taşhâne emirliğinden önce bulunduğu mevkinin devat-dârlık olduğunu söyler⁵⁰. Vakfiyelerinde kendisine Emîrû umerâ id-devât gibi unvanların verilmesi İbni Bibi'nin bize verdiği bilgileri doğrulamaktadır.

Celâleddin Karatay'ın bu görevi 1210-1219 tarihleri arasında İzzeddin Keykâvus zamanında yapmış olmalıdır. Alâeddin Keykubad zamanında da bu görev mevkisinden taşhâne emîrlğine getirilmiştir.

7.3. Taşt-hâne Emirliği

Taş, “leğen” ya da ona benzer bir su kapı anlamına gelmektedir. Taştar, sultanın yemekten önce veya yemekten sonra el yıkarken ve abdest alırken, leğen ve ibrik getirip hizmet eden kimseye denir. Abdar da denilmektedir. Taştarlar, taşhâne denilen el ve kumaş yıkanan leğenlerin bulunduğu yere de nezaret ederi. Taşt-hânedeki sultanın kılıç, elbise, çizme ve oda takımları da bulunurdu.

⁴⁸ ATÇEKEN, *aynı eser*, s. 51.

⁴⁹ DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s.181.

⁵⁰ İbn Bibi, *aynı eser*, s. 569.

Sultan Alâeddin Keykubad döneminde Seyfeddin Ayaba, Zeyneddin Başere, Mübarizeddin Behramşah, Bahaeddin Kutluğca gibi beyler ile Sultan arasında bir mücadele başlamıştır. Alâeddin Keykubâd gibi mutlak bir hükümdar ile büyük emirler arasında kudret ve nüfuzları ile karşılıklı bir çatışma ve kuşku baş gösterdi. Hatta bu çatışma o kadar ileri bir boyuta gelmişti ki, büyük emirlerin Sultana komplo kurmaya bile yeltendiklerini görüyoruz. Bunun üzerine sultan yirmi dört emirini yakalatarak bazılarını idam, bazılarını da sürgün ederek zararsız hale getirmişti. İdam edilen bir takım emirlerin çocuk kölelerinden zeki, çalışkan, iyi eğitim almış yani taştâhâneye layık olanları Celâleddin Karatay'a teslim edilmiştir⁵¹. Bu olaydan Celâleddin Karatay'ın Taşt-hâne emiri olduğu anlaşılmaktadır. Bu olay Alaiye'nin fethini takip eden yıllarda olduğuna göre Celâleddin Karatay'ın 1224 yılında, yani Sultan Alâeddin'in tahta çıktıktan beş yıl sonra Selçuklu sarayı için önemli görevlerden olan bu makama getirilmiştir.

Ayrıca Celâleddin Karatay'ın taşt-hânedeki görevli olduğunu gösteren diğer bir olayda sultanın boynunda çıkan çıban olayıdır. Sultan Alaeddin Keykubad, Melik Eşref'in kızı ile evlenmek için Malatya'ya giderken, yolda, sultanın boynunda çıkan bir çıban ile ağır hasta olmuş ve tedavi için cerrah Vasil çağırılmıştı. Vasil çıbanın olgunlaştığını görünce neşteri vurdu ve sultan da süratle rahatladı. Bu sırada Sultanın yanından ayrılmayan Celâleddin Karatay da çıbandan akan irine, sarı sulara, leğen tutmuştur⁵².

Alâeddin Keykubad'ın vefatına kadar da bu görevde kalmıştır. Yaptırdığı eserlerinin vakfiyesinde “*Emî-rü umerâ it-taşt*” unvanının verilmesi uzun zaman bu mevkide görev almasının bir neticesi gereğidir.

⁵¹ Ali SEVİM, Erdoğan MERÇİL, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara, 1995, s. 458.

⁵² TURAN, *aynı makale*, s24.

7.4. Haziney-i Hassa Emîrliği

Kelime anlamı hükümdarlık makamına mahsus ayrılmış para, mal ve mülkü, para ile alınan hediye gibi eşyaları dağıtmakla görevli mevkidir⁵³. Bir bakıma hükümdarın hazinesinden sorumlu olunan görevdir.

Sultan, II. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında Sadedin Köpeğin entrikalarından çekinen Celâleddin Karatay, taşt-hâne emîrliği görevini bırakarak Antalya'da uzlete çekilmişti. Sadettin Köpek'in ölümüyle tekrar iş başına döner. Eski vazifesi olan taşt-hâne emîrliğinin yanında haziney-i hassa emîrliğine de tayin edilmiştir. II. Gıyâseddin Kehusrev'in vefatına kadar da bu görevde kalmıştır.

7.5. Saltanat Naibliği

Büyük Selçuklu devlet teşkilâtında rastlamadığımız bu makam muhtemelen Eyyubî devlet teşkilâtı örnek alınarak ihdas edilmiştir. Önemli devlet adamları ve kumandanlar arasından seçilen naib-i saltanat, yani sultanin merkezde bulunmadığı zamanlarda ona vekâleten devlet işlerini yürütürdü. Kendilerine naib-i saltanat olduklarının alameti olarak bir altın kılıç verilirdi.

Sultan, II. Gıyâseddin Kehusrev'in vefatından sonra II. İzzeddin Keykavus tahta geçmiş ve devletin üst kademesinde önemli değişiklikle olmuştur. Bu değişikliklerden biri de Celâleddin Karatay'a saltanat naibliği görevi verilmiştir. Celâleddin Karatay'ın bu görevde kaldığı süre kısadır. Bu süre zarfında bir taraftan İsfahanlı Şemseddin'i devlet işlerinde uzaklaştırıp merkezdeki işleri yoluna koymağa çalışırken, öte yandan Moğolların müdahalesi ile Rükneddin Kılıç Arslan ve taraftarlarının saltanatı II. İzzeddin Keykavus'un elinden alma teşebbüslerini yatıştırmak gibi güç bir vaziyet karşısında bulunuyordu. Bu sorunları ülke menfaatleri doğrultusunda halleden Celâleddin Karatay, saltanatı üç kardeşe teslim etmiş ve kendisi de küçük yaştaki kardeşlerin atabeği olmuştur.

⁵³ DEVELİOĞLU, *aynı eser*, s. 218, 220, 351, 1023.

7.6. Atabeglik Görevi

Vilayetleri idare etmeleriyle görevlendirilen henüz yaşları küçük olan şehzadelere vasi olan mürebbi sıfatı ile tayin ediliyor ve onların ülke içerisinde yetişmelerini sağlanıyordu. Atabegler büyük emirlik derecesine yükselmiş kumandan ve devlet adamları arasından seçilirdi.

Türkiye Selçuklu Devletinde II. İzzeddin Keykavus, Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad olmak üzere bu üç kardeşin saltanatlık dönemlerinde Celâleddin Karatay Atabeglik görevinde bulunmuştur. Ölünceye kadar da bu görevde kalmıştır. Mevkisinin icabı olarak kardeşler arasında vuku bulabilecek geçimsizliklere meydan vermeden ve devlet adamlarının bunları menfaat ve ihtiraslarına vasıta kılmalarını önlemek gibi yüksek bir gaye ile görevini yapmaya çalışmış bir devlet adamıdır.

8. CELÂLEDDİN KARATAY'IN VEFATI

Yaptığımız araştırma sonucunda, Celâleddin Karatay'ın kaç yılında doğduğu, nereli olduğu, aslının nerden geldiği ve hangi tarihte vefat ettiği hakkında her hangi bir belgeye rastlamadığımız için kesin bir bilgiye ulaşamadık. Celâleddin Karatay'ın hayatı ile ilgili bilgi veren kaynaklarda, vefatı ile ilgili genel görüş; Sultan II. İzzeddin Keykavus, Moğol Kağanının yanına gitmek için Sivas'a vardığında Celâleddin Karatay'ın Kayseri'de hastalanarak 652/1254 Ramazan ayının yirmi sekizinci gününde vefat ettiğini, daha sonra cesedinin mumyalanarak Konya'ya getirilerek, medresesindeki türbesine defnedildiği bilgisi verilmektedir.

İbn Bibi Celâleddin Karatay'ın Kayseri'de vefat ettiği bilgisini verdiği halde nerede gömülü olduğunu açıklamaz. Anonim Selçuknâme ise tabutun Konya'ya götürüldüğünü belirtir.

Eflâkî, Celâleddin Karatay'ın ölümünden sonra bir gün Mevlâna, Karatay Medresesi'nin yanından geçerken yanındakilere; "Bizim merhum dostumuz Celâleddin Karatay; 'Ben dostların delisiyim, Mevlâna'nın mübarek nefesiyle dinlemek istiyorum.' diye bağırıyor." demiş ve sonra bütün dostlarıyla Celâleddin Karatay'ın türbesine giderek oturmuşlar. Ayrıca hafızlar Kur'an, dostlar gazeller ve Mesnevi'den parçalar

okuduklarına dâhil bize bilgi vermektedir⁵⁴. Eflâkî'nin bize aktardığı bilgiye göre de Celâleddin Karatay'ın cesedinin Konya'ya getirildikten sonra kendisinin yaptırdığı Karatay Medresesi'ne defnedildiği bilgisine ulaşmaktayız.

Kerîmüddin Mahmud, Celâleddin Karatay'ın 656 H./1258 M. yılında vefat ettiğini⁵⁵ yazar. Halid Etem, 653 h. yılında vefat ettiğini kaydeder⁵⁶. İbn Bibi ise vefat tarihini yazmaz. Yalnız Kadı İzzeddin Mahmud'un ölümünü tarih göstermeden anlatırken Celâleddin Karatay'ın Kayseri'de vefat ettiğini söyler⁵⁷. Ebu'l Ferec, II. İzzeddin Keykavus, Moğolistan'a olan hareketini 652 H. yılında yola çıkararak Celâleddin Karatay'ın bu tarihte vefat etmiş olması gerekir⁵⁸. Anonim Selçuknâme de ise 8 Ramazan 652 tarihinde vefat ettiği bilgisi verilir. Atçeken ise ölüm tarihi olarak 28 Ramazan 652 yılını kabul etmiştir⁵⁹.

Karatay Medresesine ait 651 H. tarihli vakfiyesinde Celâleddin Karatay'ın hayatta olduğu zikredilmesine rağmen 652 H. yılı Cemâziyelâhir ortasında yapılan vakfiyesinde kendisinin vefat ettiği zikredilmektedir. Cemâziyelâhir, Ramazan ayından iki ay önce olduğuna göre Ramazandan daha önceki bir ayda vefat etmiştir. Ay farklılıklarına rağmen Celâleddin Karatay'ın 652 H. yılında vefat ettiğini söyleyebiliriz⁶⁰. Kırk yıldan fazla bir süre devlet hizmetinde bulunmuş olan Celâleddin Karatay'ın atmış yaşlarında vefat ettiği tahmin edilmektedir.

Konyalı, Celâleddin Karatay'ın türbesi ile ilgili şu bilgiyi verir:

Celâleddin Karatay'ın cesedi mumyalanmış, bir demir ıskara üzerindeki tabutu içine konulmuş ve pamuklarla sarılmıştır. Her sene türbedarı tarafından pamuklar ve üstündeki örtü değiştirilmiştir. Bayramlarda ve mübarek günlerde ziyarete açılmış. Karatayî ailesinin torunlarından medresenin son mütevellisi Rahmi Efendi'nin

⁵⁴ Ahmed Eflâkî, *Menakibü'l Arifîn*, (Çev. Tahsin YAZICI), C.I., İstanbul 1989, s.237-238.

⁵⁵ KERÎMÜDDİN MAHMUD, *Müsâmeret ül-Ahbâr Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi*, (Neş: Osman TURAN), II. Baskı, Ankara 1999, s.134.

⁵⁶ Halid EtemELDEM, *Kayseri Şehri*, Ankara 1982, s.95.

⁵⁷ İbn Bibi, *aynı eser*, s. 255.

⁵⁸ TURAN, aynı yer.

⁵⁹ Zeki ATÇEKEN, "Celaledin Karatay ve Büyük Karatay Medresesi Konya Şer'iyye Siçillerindeki Kayıtlara Göre Osmanlı Dönemindeki Durumu", *SÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.4, Konya 1990, s.71

⁶⁰ TURAN, *aynı makale*, s.43; KONYALI, *aynı eser*, s.865-866.

mahallelerinde yani Akıncılar Mahallesi'nde oturduğunu, komşu olduklarını söyler. Sonra adı geçen şahsın ; “*Küçüktüm, bir bayram günü babamla beraber dedem Karatayî'nin türbesini ziyarete gittik. Mumyası diri gibi idi. Babam ve büyükler uzanmış haldeki elini öperlerdi. Ben de öpmek için ele yapıştım, yüksekte olduğu için asılmışım, dedemin eli koptu. Elimde kaldı!*” dediğini yine Konyalı haber vermektedir⁶¹.

9. CELÂLEDDİN KARATAY'IN KİŞİLİĞİ

Muhtelif vakfiye, ferman, kitabe ve diğer tarihî eserlerde, yeryüzünde Allah'ın dostu, velisi manasına gelen "*Veliy Allah Fi'l-Arz*", "*Atabeg-i Rûm*" ve Hükümdar ve sultanların babası manasına gelen "*Ebu'l-mülûk ve's-selâtin*" gibi çok yüksek vasıflarla anılan Celâleddin Karatay, Türkiye Selçuklularının en önemli simalarından biri ve büyük bir devlet adamıdır. Kırk yıldan fazla bir süre Selçuklu hizmetinde bulunmuştur.

Celâleddin Karatay devamlı karşımıza hayırsever, dindar bir kişilikle ön plana çıksa da asıl meziyeti siyaset dehası olmasıdır. Böyle bir siyaset dehası olmasında, her devlet adamına nasip olmayan koşullara sahip olmasından kaynaklanır. Bir devletin en parlak döneminde devlet görevinde bulunduğu gibi duraklama hatta gerileme dönemlerinde bile siyasi hayatını devam ettirmiş bir deneyim abidesidir. Hayatı boyunca I. İzzeddin Keykavus, Alâeddin Keykubad, II. Gıyaseddin Keyhusrev, II. İzzeddin Keykavus, Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad zamanlarında devletin değişik mevkilerinde görev almış bir devlet adamıdır. Hayatı boyunca kendini, dönemindeki sultanlara adanmış ve onların en büyük destekçisi olmuştur. Kazandığı saygı ve yaptığı tesir münasebetiyle İbn Bibi eserinde ona hususi bir bahis ayırarak, değinmeden geçememiştir⁶². Selçuklu tarihinde, özellikle Alâeddin Keykubad sonrası, birçok devlet adamının öldürüldüğü ya da hapsedildiği zamanda, devlet erkânı içerisinde istikrarlı bir şekilde görev yapan, ender devlet adamlarından biri olmuştur.

Celâleddin Karatay'ın siyasi hayatında uzun süre başarılı olmasındaki sırrını beş ana unsurda toplanmaktadır.

⁶¹ KONYALI, *aynı eser*, s.874-875.

⁶² İbn Bibi, *aynı eser*, s. 244.

Birinci unsur Celâleddin Karatay ilme önem veren bir devlet adamı olmasıdır. Konya’da yaptırdığı, günümüzde devrinin NASA’sı olarak anılan Karatay Medresesi’ni yaptırması, Antalya’da dini iyi bilen salihlerin toplandığı Karatay Dârü’s-sülehâ’sını yaptırması, Malatya’da zeka seviyesi düşük yada fazla olan insanların tedavi edilmesi için tıp eğitiminin verildiği Karatay Bimâr-hânesi’ni yaptırması, onun eğitime ne derecede önem verdiğini göstermektedir. Mizacı ve bulunduğu muhitin icabı olarak yalnız ilmi müesseseler vücuda getirmekle kalmayıp, bizzat ilmi faaliyetleri de himaye ettiği anlaşılıyor⁶³. Medh-i fakr adlı Arapça eseri Farsçaya tercüme ettirmesi⁶⁴, ilme olan alakasının bir neticesidir. Celâleddin Karatay’ın Arapça bildiği halde halkın anlaması için Farsçaya tercüme ettirmesi, onun ilme verdiği önemin ne derece fazla olduğunu bize göstermektedir. Ayrıca Celâleddin Karatay’ın, Farsçanın yanında Arapça dilini de biliyor olması onun iyi tahsil görmüş bir devlet adamı olduğunu kanıtlamaktadır.

İkinci unsur, Celâleddin Karatay’ın çalışkan bir devlet adamı olmasıdır. Sultan Alâeddin Keykubât vefat ettikten sonra, devlet erkânına; “On sekiz sene Sultan’ın hizmetinde buldum. Onun gecenin üçte birinden fazlasını uyku yatağında geçirdiğini hatırlamıyorum. Bilâkis onun geceleri Kur’an okumak, namaz kılmak, dua etmekle ve çalışmakla meşgul gördüm.” demiştir. Sultanın böyle bir davranışta bulunduğunu söyleye bilmek için en az onun kadar uykusuz kalmak gerekiyordu. Bu da bize Celâleddin Karatay’ın gecenin üçte birinden az bir vaktini uyku yatağında geçirdiğini ve diğer zamanlarında çalıştığını göstermektedir.

Üçüncü unsur, Celâleddin Karatay’ın devlet işlerinde deneyimli olmasının yanında çok iyi bir siyaset bilgisine sahip olmasıdır. Alâeddin Keykubât’ın Anadolu Selçuklu Devletinin tahtına oturduğu haberi Halife Nasır-Lidînillâh’a bildirilince, Sultan’a çetr, sancak, mehter takımı gibi saltanat alâmedlerini Konya’ya götürülmesi için elçi olarak gönderilen Şeyh Şahâbeddin Ömer bin Muhammed Sühreverdi’yi, kendi evinde misafir etmek ve Konya dönüşünde Zincirli Han’a kadar eşlik etmekle görevlendirilmesi, Celâleddin Karatay’ın ileriki zaman içinde devletin üst kademelerine geleceğinin sinyalinin, daha Alâeddin Keykubât zamanında göstermiştir.

⁶³ TURAN, *aynı makale*, s.45.

⁶⁴ Ahmed ATEŞ, “Hicri VI-VIII arasında Anadolu’da Farsça eserler”, *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, C.II, s.123.

Son derece ileri görüşlü olan Celâleddin Karatay, II. Gıyaseddin Keyhusrev döneminde Sa'deddin Köpek'in nüfuzunu arttırmak için beslediği bazı entrikalarından çekinerek ve tehlikenin ne derece büyük olduğunu önceden anlayarak, Antalya sahillerine gidip uzlete çekilmesi ve Üç kardeş döneminde Moğol entrikalarına karşı aldığı tedbirler onun ileri görüşlü bir devlet adamı olduğunu göstermektedir. Ayrıca İstihbarat örgütü kurup bu iki dönemde yaşanan gelişmeler hakkında önceden bilgi sahibi olması, iyi bir siyasetçi olduğunu göstermektedir.

Üç kardeş döneminde vezirlikten sonra gelen saltanat naipliği görevini yaparken, vezirleri bile görevinden alıp başka birini vezir olarak ataması Celâleddin Karatay'ın nasıl bir siyasi güce sahip olduğunu göstermektedir. Hiçbir zaman bu siyasi gücünü kendi menfaatleri için kullanmamıştır. Bilakis bu gücünü üç kardeş döneminde, devletin iç ve dış hâdiseler karşısında uğradığı sarsıntıları yatıştırmak ve önlemek sureti ile temayüz eden, mühim bir devlet adamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu devirdeki sultanların yaşça küçük veya zayıf şahsiyetler olması ve dışarıda gittikçe artan Moğol müdahalesi, devlet adamları arasında şiddetli bir ihtiras ve mevki mücadelelerine zemin hazırlayıp memleketi sarstığı zamanlarda Celâleddin Karatay, şahsi kudreti ve yüksek ahlaki meziyetleri neticesi olarak, her tarafta kazandığı büyük bir sevgi ve saygı sayesinde, Selçuklu Sultanlığının şerefini korumaya çalışmış ve bundan da oldukça muaffak olmuş bir sima olarak göze çarpmıştır.

Celâleddin Karatay'ın, Selçuklu Devletinin düzen ve birliğini korumadaki rolünü kavrayabilmek için öldükten sonraki hemen vuku bulan hâdiseleri hatırlamak kâfidir. Celâleddin Karatay'ın zamanında üç kardeşin arası süt ve balın birbirine karışması gibi tatlı olduğu halde, onun ölümüyle kardeşler arasındaki birlik ayrılığa dönmüş ve üç sultana bağlı kimseler menfaat ve ihtiraslarını tatmin edebilmek için mensup buldukları sultanı tek başına hâkim kılmak gayesiyle üç grup halinde bir parçalanma baş göstermiştir. Önce Mengü Han'a giden Alâeddin Keykubâd'ı vasıta kılmak isteyenler, babasını veliahdı olarak seçmesini bahane ederek faaliyete geçerek, fikirlerini Mengü Han'a kabul ettirmeye çalışmışlardır. Alâeddin Keykubâd'ın yolda ölümü ile İzzeddin Keyhûsrev- Rükneddin Kılıç Arslan etrafında iki zümre halini almışlardı. Nihayetinde iki kardeş arasında başlayan fiili mücadele sonunda Rükneddin Kılıç Arslan yenilerek hapsedilmiştir. Bu sırada Anadolu'da tekrar vuku bulan Moğol

saldırıları sonucunda Hülâgü, devleti tekrar iki kardeşe taksim etti. Fakat emirler arasında devam eden ihtiras mücadeleleri sonucunda iki kardeş arasında mücadele tekrar başlamıştır. Görülüyor ki Celâleddin Karatay zamanında mevcut olan mücadele böyle sarsıntılar doğurmak imkânını bulmadığı halde onun ölümü, Selçuklu Devletinin birlik ve düzenini tutan kuvvetin de ortadan kalkmasını neden olmuştur. Moğolların, Anadolu üzerindeki tesir ve baskılarını arttırmaları da onun ölümüyle olmuştur⁶⁵.

Dördüncü unsur, Celâleddin Karatay'ın siyasi gücünü tarikatlarla da desteklemesidir. Bu dönemdeki devlet adamları tarikat şeyhleri ile iyi ilişkiler kurmuşlardı. Buradaki amaç halk üzerindeki nüfuzlarını arttırmak istemeleridir. Bu yüzden Celâleddin Karatay da döneminde yaşamış tarikat liderleri ile iyi ilişkiler kurmuştur. Buna örnek olarak, Konya'da bir müddet kalan Ömer bin Muhammed Sühreverdi, kendisine ziyarete gelenlerle sohbetler ederek kendi tasavvufî görüşünü anlatmıştır. Münecimbaşı'nın verdiği bilgiye göre o dönemde devletin ileri gelen devlet adamlarından bazıları dervişî oldukları gibi Celâleddin Karatay'da Ömer bin Muhammed Sühreverdi'den el alarak Sühreverdiye tarikatına girmiştir.

Eflâkî'nin naklettiği rivayetlerde, Karatay ile Mevlana arasında kuvvetli bir dostluğun olduğunu söyler. Mevlana'nın Karatay Medrese'sinin açılış merasiminde bulunduğu ve türlü vesilelerle vaktini bu medresede geçirdiğine daim kayıtlar mevcuttur. Celâleddin Karatay'ın medresede namaz kılarken Mevlana'nın arkasında namaz kılması, aralarındaki dostluğu göstermektedir.

Beşinci unsur ise bütün kaynaklar; Celâleddin Karatay'ın dindarlığı, hayırseverliği ahlâkî meziyetleri ve kudretli bir devlet adamı olduğu üzerinde birleşmektedirler. İbn Bibi, Celâleddin Karatay'ın geceleri namaz kılmak, gündüzleri oruç tutmakla meşgul olduğu, her türlü maddi zenginliklerden sakındığını, Müslüman ve zimmî herkesin onun ihsan ve iyiliklerine nâil bulunduğunu; âlim, fâzıl, zâhid, kimselere, dul ve yetimlere çok bağışlar yaptığını, melek tabiatında olduğunu söyler⁶⁶. Anonim Selçuknâme onun davranışlarını Peygamber ahabının davranışlarına benzediğini söylemiştir. Ebu'l-Ferec bu gibi vasıflarını zikrettikten sonra, zâhidliği

⁶⁵ TURAN, *aynı makale*, s.46-47.

⁶⁶ İbn Bibi, *aynı eser*, s. 569,594.

dolayısıyla meşru cinsi temaslardan ve et yemekten kendini mahkûm edecek kadar ileri gittiğini söylemiştir.

Yemen, Hicaz, Şam, Irak, İran, Türkistan, Çin, Rum; zahit, âbit ve âlimler Celâleddin Karatay'ın in'am ve ihsan çeşmesinden vakit vakit istifade ederlermiş. Bir kimseye yüz dinardan aşağı ihsanda bulunmazmış⁶⁷.

Celâleddin Karatay'ın üstün ahlakına en güzel örnek Aksarâyî'nin bahsettiği olaydır. Kayseri-Malatya yolu üzerine yaptırdığı kervansarayının inşaatı bittikten sonra yapının yanına gitmek için yola çıkmıştır. Zamanında yaptırdığı bu eserin ihtişamından kendisine bir gurur hâsıl olup sevabından mahrum olurum endişesi ile pişman olmuş ve geri dönmüştür. Bundan başka, yapılan büyük masraflardan kalan yüksek bakiyeler dolayısıyla; mutemet, usta ve işçilere bir zarar gelmesin, onlardan bir şey istenmesin diye inşaatın muamelelerine ait bütün defter ve evrakların yakılmasını emrettiği rivayet olunur⁶⁸.

Bundan dolayı Eflaki, Celâleddin Karatay'ın velî yüzlü bir insan olduğunu ve Mevlana'nın, Karatay'a karşı büyük bir hürmetinin bulunduğunu söylemiştir.⁶⁹ İbn Bibi ve Aksarâyî ise Celâleddin Karatay'ın evliya tabiatinde olduğunu ve menşûr ile fermanlarda ona yeryüzünde Tanrının velisi anlamına gelen Veliyyu'llah fi'l-arz diye hitap edilirmiş. Bu hitap tarzı döneminde şeyh ve velilere kullanılan bir unvandı.

Karatay Medresesi hariç yaptırdığı bütün eserlerinde adını zikretmemiştir. Bu davranışı Celâleddin Karatay'ın zahitliğini ve tevazusunu göstermektedir. Anadolu'daki üst ve alt tabakadaki her insan saygı duymuş. Böyle bir kişiliğe sahip olan Celâleddin Karatay, kendisinden sonrada devamlı hafızalarda kalmıştır.

⁶⁷ UĞUR, KOMAN, *aynı eser*, s.5.

⁶⁸ Kerimüddin Mahmud-i AKSARÂÛÎ, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev: Mürsel ÖZTÜRK), Ankara 2000, s. 447.

⁶⁹ Eflaki, *aynı yer*.

İKİNCİ BÖLÜM

CELÂLEDDİN KARATAY DÖNEMİNDEKİ SİYASİ GELİŞMELER

1. ALÂEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ

Alâeddin Keykubâd; zekâsı, bilgisi ve cesareti ile ünlenen kardeşi İzzeddin Keykavus'tan saltanatı devralmıştır. Kardeşi bir yandan askeri zaferlerle yeni topraklar fethettiği gibi bir yandan da memleketin imarı, ilim ve sanat faaliyetlerini geliştirmek için meşgul olmuştur. Sivas'ta yaptırdığı Darüşşifa, hem tıp fakültesi hem de hastane olarak hizmet gören bu müessesenin, o dönemde dünyada bir eşi daha olmadığı söylenmektedir⁷⁰. Böyle bir devlet saltanatını miras alacak olan Alâeddin Keykubâd, kardeşinden daha üstün bir yönetimle Selçuklulara en parlak dönemini yaşatacaktı. Bu yönetim anlayışından dolayı Ortaçağ Türkiye tarihçileri tarafından kendisinden yüzyıllar sonra gelecek olan Kanuni Sultan Süleyman'a benzetilecektir.

İzzeddin Keykavus'un ölümü üzerine toplanan devlet erkânı kimin tahta geçmesi hususunda müzakere ettiler. Çünkü Keykavus'un hükümdar olmasında rol oynayan beyler, Alâeddin Keykubad'ın Sultan olmasından korkuyorlardı. Bu yüzden bir kısım zengin ve şefkatli bir hükümdar olan Erzurum maliki Muguseddin Tuğrulşah'ı diğer bir kısmı ise Koyluhisar'da gözaltında tutulan Keyferidun'u istiyorlardı. Fakat ümeranın en nüfuzlarından olan Mübariziddün Behramşah ve emir-i meclis Seyfüddin Çaşniğir; "Saltanat tacının ve padişahlık yüzlüğünün incisi melik Alâeddin Keykubâd var iken başkalarının sultanlığından bahsetmek gerekmez." dediler⁷¹. Bunun üzerine bazı beyler de Alâeddin'in sertliğinden söz ettilerse de neticede beyler Alâeddin Keykubâd üzerinde anlaştılar. Alâeddin Keykubâd'a sultanlık haberini vermesi için, onu hapse götüreren Seyfüddün Ay-Aba görevlendirildi.

Hapsedildiği kalede öldürülmeyi beklerken sultan olduğunu duyan Alâeddin Keykubâd, Sivas'a gelerek ağabeysinin naşını ziyaret edip üç gün yas tuttuktan sonra

⁷⁰ Erol GÜNGÖR, *Tarihte Türkler*, İstanbul, 2005, s. 106.

⁷¹ İbn Bibi, *aynı eser*, s. 84.

Kayseri'ye, oradan da Konya'ya doğru yola çıktı. Aksaray'a gelince Konya'dan şehrin büyükleri, ahileri, iğdişleri ve halk gelerek sayısız hediyelerle karşılamaya çıkmışlar. Görülmemiş bir merasimle Alâeddin Keykubâd tahta çıkmıştır⁷².

1.1. Şeyh Şahâbüddin Ömer bin Muhammed Sühreverdi'nin Konya'ya Gelişi

Alâeddin Keykubâd'ın Anadolu Selçuklu Devletinin tahtına oturduğu haberi Halife Nasır-Lidînillâh'a bildirilince, Sultan'a çetr, sancak, mehter takımı gibi saltanat alâmedlerini Konya'ya götürülmesi için elçilik heyeti oluşturulmuştur. Bu heyetin başına da Şeyh Şahâbeddin Ömer bin Muhammed Sühreverdi'yi görevlendirmiştir.

Şeyh Şahâbeddin Ömer bin Muhammed Sühreverdi 1171 yılında Irak'ın kuzeybatısında zencan yakınında Sühreverdi kasabasında dünyaya gelmiştir. Fıkıh, hadis, tasavvuf ve sair ilimlerde iyi bir eğitim alan Ömer bin Muhammed Sühreverdi, bu alanda çağının bir numarası olarak yorumlanmıştır. Arapça ve Farsça birçok eseri bulunmaktadır. Abdülkadir-i Geylânî, Ömer bin Muhammed Sühreverdi için; “*Sen Irak'ta meşhur olanların âhîrisin*” demiştir. Nasihat ve zikir meclislerinde pek çok dinleyicisinin ve muritlerinin olduğu söylenmektedir. “*Sühreverdiye*” tarikatının öncüsüdür. *Bedriye, Zeyniyye, Kemaliyye, Ahmediyye, Necibiyye* tarikatları *Sühreverdiye* tarikatının kollarıdır⁷³.

Alâeddin Keykubâd, Şeyh Şahâbeddin Ömer bin Muhammed Sühreverdi'nin Konya'ya geldiği haberini alınca saray erkânını Aksaray'a kadar getirerek Zincirli mevkiine geldiklerinde kadılar, imamlar, şeyhler, şehir eşrafi gibi büyük bir kalabalıkla karşılamışlardır. Sultan hazırlattığı askeri merasime kendiside katılmış ve Ömer bin Muhammed Sühreverdi ile göz göze geldiğinde, tahta çıkmadan önce zindanda gördüğü rüyada kendisini katıra bindirerek kurtuluşu müjdeleyen kişi olduğunu hatırlamıştır⁷⁴.

⁷² Zeki ATÇEKEN, Yaşar BEDİRHAN, *Malazgit'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti*, Konya, 2004, s. 183–184.

⁷³ UĞUR,KOMAN, *aynı eser*, s.7-8.

⁷⁴ Malatya'da zindanda tutuklu olan Alâeddin Keykubâd'a, İzzeddin Keykâvusun vefatından sonra devletin ileri gelen emirleri tarafından sultanlık tahtına seçildiğini bildirmek amacıyla, müjdeli haberi vermek için Seyfeddin Çâşnigir'in gönderildiği gün Alâeddin Keykubâd gece bir rüya görür. Yüzü nurlu bir adamın yanına gelerek ayaklarının bağını çözdüğünü, kendisini koltuğundan tutup iri cüsseli bir katıra bindirdikten sonra; “Bu Ömer Muhammed Sühreverdi'nin Melik Alâeddin Keykubâd'a hizmetidir.” dediğini görür. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Bibi, *aynı eser*, s. 85.

Bu karşılaşma sonrasında Sultan, Ömer bin Muhammed Sühreverdi'nin elini öperek, hürmet ve hediyelerde bulunmuştur.

Konya'ya geldikleri zaman Ömer bin Muhammed Sühreverdi, Sultan'a halifenin gönderdiği hıl'at ve Bağdat'ta sarılmış olan kavuğu giydirerek Sultan'ın arkasına dört defa çubukla vurmıştır⁷⁵.

Ömer bin Muhammed Sühreverdi Konya'da Celâleddin Karatay'ın Alâeddin köşkünün karşısında, bu günkü Karatay Medresesi'nin bulunduğu yerdeki evinde ziyareti süresince misafir olmuştur. Konya sarayında şerefine verilen ziyafet sonunda defli, neyli, mutripli bir sema tertip ediliyormuş. Ömer bin Muhammed Sühreverdi hazır bulunan beylerle, bilhassa Celâleddin Karatay'la, mikrazkârı denilen zikir yapıyorlarmış⁷⁶.

Konya'da bir müddet kalan Ömer bin Muhammed Sühreverdi, kendisine ziyarete gelenlerle sohbetler ederek kendi tasavvufî görüşünü anlatmıştır. O dönemde Konya'da bulunan Mevlana Celâleddini Rumî'nin babası Bahaeddin Veled'le de sohbet etmişler. Münecimbaşı'nın verdiği bilgiye göre devletin ileri gelen devlet adamlarından bazıları dervişi oldukları gibi Celâleddin Karatay'da Ömer bin Muhammed Sühreverdi'den el alarak Sühreverdiye tarikatına girmiştir⁷⁷.

Şeyh Şahâbeddin Ömer bin Muhammed Sühreverdi'nin Konya'dan geri dönüşünde Celâleddin Karatay ile Necmeddin Tusî, Zincirli Han'a kadar eşlik etmişlerdir. Sultan bu yolculuk için Şeyhe, Celâleddin Karatay'ın elinden beş bin altın, Hıristiyan ve Ermeni tekfurların haraçlarından yüzbin akça, kendi adına bastırıldığı yüzer ve ellişer sikkeler yanında altın ve gümüş paralar vermiştir. Bu olay; Celâleddin Karatay'ın, Alâeddin Keykubât zamanında önemli bir mevkie sahip olduğunu göstermektedir⁷⁸.

⁷⁵ İbn Bibi., *aynı eser*, s. 92.

⁷⁶ UĞUR, *aynı eser*, s. 8.

⁷⁷ Hasan Fehmi TURGAL, *Münecimbaşı'ya göre Anadolu Selçukileri*, İstanbul 1935,s.42; Osman TURAN, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s.30; Hasan Basri ÖCELAN, "Anadolu Selçukluları Zamanında Tasavvuf Düşüncesi", *Türkler*, C.VII, s.465-466.

⁷⁸ İBN BİBİ, *aynı eser*, s. 93; UĞUR,KOMAN, *aynı eser*, s. 8.

1.2. Moğol Tehdidine Karşı Alınan Tedbirler

Moğol İstilasının Asya'yı ve Şarkı Avrupa'yı alt-üst ettiği bir zamanda Selçuklu tahtına çıkan büyük, kudretli ve geniş görüşlü bir hükümdar olan Alâeddin Keykubâd, siyasi ve askeri tedbirleri ile icraata başlamıştır. Bu sebeple ağabeyi Sultan İzzettin Keykavus'un Halep seferi yüzünden Eyyubiler'le bozulan düzeni münasebetleri düzeltmek amacıyla Melik Eşrefe elçi gönderip dostluk münasebetleri kurduğu gibi bir müddet sonrada onun hemşiresi ile evlenerek bu dostluğu daha da kuvvetlendirmiştir⁷⁹.

Türkistan'dan sonra, Horasan, İran, Azerbaycan ve Kafkasya'ya kadar Moğol istila dalgaları ulaşmış; pek çok insan karadan ve denizden Anadolu'ya, Türkiye Selçukluları hudutlarına sığınmışlardı. Moğollar, Kıpçak illerini istila edince Kırım sahillerinde ticaretle uğraşan Sudak şehrinden birçok zengin ve tacir de gemilere binerek Sinop limanına gelmiş ve Selçuklulara sığınmıştı. Bunun üzerine Alâeddin Keykubâd, Kastamonu Beyi Hüsameddin Çoban kumandasındaki Selçuklu donanması Sudak'a göndererek 1224 yılında şehri fethetti⁸⁰. Zulümden kaçan bu kitleler arasında âlimler, mutasavvıflar, şeyhler, şairler, sanatkârlar ve tacirler de kurtuluşu Selçuklulara sığınmakta buluyorlardı. Böylece Selçuklu vilayetleri nüfus bakımından artarken, aydınların etkisiyle de birer bilim yuvası haline geliyordu. Alâeddin Keykubâd olası bir istila tehlikesi karşısında siyasi ve askeri tedbirleri alır ve hudut kalelerini tahkim ederken memleketin ortasında birer kültür abidesi haline gelen Sivas, Kayseri ve Konya gibi büyük şehirlerin surlarını ve kalelerini yeniden inşa ettiriyordu. Yapılan surlarda kullanılan gümüş gibi mermerler üzerine Kuran ayetleri, Hz. Peygamber'in hadisleri, hikmetli sözler, Şah-name şiirleri ile öte yandan da kabartma resim ve heykellerle süslendi. Bu iş için emir verip görevlendirdiği her beye kendi adlarını ve lakaplarını surlara kazıttırdı. Adı gecen şehirlerden başka Erzincan, Amasya, Malatya ve buna benzeyen diğer Anadolu şehirlerini kale ve surlarla donattı. Bu şekilde bir çalışma sonunda 1221 yılında surlar tamama edildi⁸¹.

⁷⁹ TURAN, *aynı eser*, s.331.

⁸⁰ Faruk SÜMER, "Keykubâd I", *İA*, Ankara, 2002, s. 358.

⁸¹ TURAN, *aynı eser*, s. 331-332; ATÇEKEN, *aynı eser*, s. 185.

Öte yandan Abbasi halifesinin de kendisinden askeri yardım istemesi üzerine Sultan, Emir Balaban Kutluğ komutasında beş bin kişilik Selçuklu askeri birliğini Bağdat'a gönderdi. Bununla birlikte Sultan, Moğollarla dostane bir siyaset izlemeyi yeğliyordu⁸².

1.3. Alaiye (Alanya)'ın Fethi

Alâeddin Keykubâd'ın önemli fetihlerinden biri, daha sonra kendi ismine nispetle Alâiye adını alacak olan Kaloronos kalesinin fethidir. Askeri ve ticari önemi büyük olan ve bu sırada muhtemelen Bizanslı Kyr Vart adında birinin idaresinde bulunan Alâiye denizden ve karadan sıkıştırılarak alınmaya çalışılmıştır⁸³. Kyr Vart uzun süre bu tazyike dayanamayacağını anladı. Daha önce aralarında bir dostluk bulunan ve mektuplaştığı Ertokuş'un aracı olmasını rica etti. Sultan bu habere çok sevindi gibi Kyr Vart'a Akşehir Beyliği ve birkaç köyü mülk olarak vermesi ile Alâiye kalesi alındı. Ayrıca Alâeddin Keykubâd, Kyr Vert'in kızı Hunat Mah-peri Hatun ile evlenerek akrabalık bağı kurmuştur.

Antalya'dan deniz kuvvetlerinin de bu sefere katılması, az bir zaman zarfında, denizciliğe alışmış olmalarının bir göstergesi olduğundan mühimdir.

Sultan fetihle birlikte buranın yeniden inşa ve ihya ile şanına uygun olarak tekrar tanzim edilmesini, İncil ve çan yerine Allah ve ezan seslerinin yükselmesini ve şehre kendi adına izafeten “*Alâiye*” adının verilmesini emretti⁸⁴. Bu emir üzerine şehrin imarına hız verildi. Etrafına da bir sur çekildi. Burada Kızıl Kule ve bir tersane yaptırılarak gemi inşaatına başlandı. Böylece Akdeniz'de Antalya'dan sonra ikinci önemli bir ticaret limanı da Selçukluların hâkimiyetine giriyordu.⁸⁵ Alâiye Kalesi yeniden inşa edilip buraya güzel bir saray yapıldıktan sonra, Keykubâd ve halefleri zamanında Sultanların kışlık merkezleri olmuştur⁸⁶.

⁸² SEVİM, MERÇİL *aynı eser*, Ankara, 1995, s. 458.

⁸³ Nesimi YAZICI, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Ankara, 2006, s. 288.

⁸⁴ TURAN, *aynı eser*, s. 336.

⁸⁵ ATÇEKEN, BEDİRHAN, *aynı eser*, s. 186.

⁸⁶ İbrahim KAFESOĞLU, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul, 1972, s. 382.

Sultan, Kayseri'ye geldiği zaman beyler ile arasında bir mücadele başlamıştır. Alâeddin Keykubâd gibi mutlak bir hükümdar ile büyük emirler arasında kudret ve nüfuzları ile karşılıklı bir çatışma ve kuşku baş gösterdi. Hatta bu çatışma o kadar ileri bir boyuta gelmiş ki, büyük emirlerin Sultana komplo kurmaya bile yeltendiklerini görüyoruz. Bunun üzerine Sultan, yirmi dört emirini yakalatarak bazılarını idam, bazılarını da sürgün ederek zararsız hale getirmişti. İdam edilen bir takım emirlerin çocuk kölelerinden zeki, çalışkan, iyi eğitim almış olanları taşthâne emiri Celâleddin Karatay'a teslim edilmiştir. Taşthâneye kabul edilmeyen diğer köleler ise gulamhâneye teslim edilerek bunların eğitiminden oda babaları sorumlu tutulmuştur. Bundan böyle Sultan, idareye tam anlamıyla hâkim olmuştur. Ayrıca bu bilgi bize Celâleddin Karatay'ın, Sultanın ile emirler arasındaki mücadele sırasında taşthâne emiri olduğunu göstermektedir.

1.4. Ermenilere ve Haçlılar Üzerine Sefer

Alâeddin Keykubâd, Türkiye-Suriye kervan yolunu keserek tüccar mallarına el koyan ve dolayısıyla Selçuklu ticaretine engel olan Çukurova Ermenilerine karşı bir sefer yapmak zorunda kalmıştır⁸⁷. Bu olaylar üzerine Alâeddin Keykubâd zaman kaybetmeden harekete geçmiştir. Mübârizüddin Çavlı ve Emîr Komnenos kumandasındaki Selçuklu kuvvetleri Mut Silifke yörelerini kolaylıkla fethetti. Mübârizüddin Ertokuş'ta Anamur, Gülnar ve diğer bazı kaleleri aldı. Her iki yönden yapılan taarruzlara dayanamayan Kıbrıs Frankları Kıbrıs'a kaçtılar. Göksun-Elbistan yöresinden hareket eden bir Selçuklu kuvveti de Ermenilerin topraklarına girerek Çinçin Kalesini ele geçirdi. Ermeni Kralı Hetum, Alâeddin Keykubâd'a elçi göndererek barış isteyince Sultan teklifini kabul etmiştir⁸⁸.

⁸⁷ İbn Bibi'ye göre bir tüccarın Alâeddin Keykubâd'ın huzuruna gelerek Leon'un hükmettiği yerlerden geçerken bütün mallarının soyulduğunu, canını zor kurtardığını söyler. Ayrıca Antalya sakinlerinden bir tüccarında sultana gelerek Mısır'a varıp kar etmek isterken Frenkler tarafından esir edilerek soyulduğunu ve kâfirlerin sultandan korkacağını düşündüğünden dergâhına geldiğini söylemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Bibi, *aynı eser*, 302-303.

⁸⁸ SÜMER, *aynı makale*, s. 358.

1.5. Fırat Boylarında Fetihler

Alâeddin Keykubâd, Diyarbakır Artuklu Meliki Mesud'un bazı uygunsuz tasarrufları üzerine, Malatya'da topladığı ordusunu onun üzerine gönderdi. Selçuklu ordusu, birlikte hareket eden Artuklu-Eyyubi ordularını yenerek Kâhta, Adıyaman ve Çemişgezek'i zapt etti. Alâeddin Keykubâd ordusunun başarısına rağmen, yaklaşan Moğol tehlikesini dikkate alarak Eyyubilerle dostane ilişkiler içerisine girdi. Melik Mesud'un tabiiyetinde kalması ricasını da kabul etti⁸⁹. Dostluk ilişkilerini daha da arttırmak için Sultan ve devlet erkânı, Melik Eşref'in kızı ile evlenmek için Malatya'ya gitmişlerdir. Fakat yolda Sultanın boynunda çıkan bir çıban ile ağır hasta olmuştur. Onun tedavisi için Feridüddin Muhammed Câcermi, Bedreddin Carirî, Musullu İzzeddin bin Hubel, Takiyüddin Tabip ve Sayif üd-devle Nasranî gibi devrin en meşhur doktorları tedavide aciz kalıyor; çıbana neşter vurmaya tehlikeli görüyor kendiliğinden deşilmesini doğru buluyorlardı. Bu durum Sultan ile birlikte Selçuklu ve Eyûbî emirlerini ve bütün halkı huzursuz kılıyordu. Sultan bir gün Fahreddin Ayaz'a cerrah Vasil'i çağırmasını emretti. Vasil çıbanın olgunlaştığını görünce neşteri vurdu ve sultan da süratle rahatladı. Bu sırada Sultanın yanından ayrılmayan Celâleddin Karatay da çıbandan akan irin sarı sularına leğen tutmuştur⁹⁰. Bunun üzerine Alâeddin Keykubâd, Vasil'e büyük ihsanlarda bulundu⁹¹.

1.6. Sudak ve Trabzon Seferleri

Moğolların, Türkistan'dan Güney Rusya'ya kadar uzanan ülkeleri sırasında, Kırım kıyısındaki önemli bir ticaret kenti olan Sudak'ı işgal etmeleri üzerine, tacir ve zenginler, değerli servetleri ile Türkiye kıyılarına gelerek Selçuklulara sığındılar. Selçuklu vasalı durumunda bulunan Trabzon Rum Devletinin Sudak'a Rum yerleştirme ve dolayısıyla hakim olmaya çalışması üzerine Alâeddin Keykubâd, ilk kez deniz aşırı bir sefer düzenledi. Kastamonu uç beyi olan Hüsameddin Çoban kumandasındaki Selçuklu donanması Sudak'ı fetheder. Ayrıca Kıpçak ve Rus hükümdarları Selçukluların tâbiyetine bağlanmıştı. Hüsameddin Çoban, Sudak'ta dini bir teşkilat

⁸⁹ YAZICI, *aynı eser*, s. 288-289.

⁹⁰ TURAN, *aynı makale*, s24.

⁹¹ TURAN, *aynı makale*, s. 350.

kurduktan ve şehirde bir muhafaza birliği koyduktan sonra Kastamonu'ya döndü. Bu seferin başarılı olması Anadolu Selçuklu Devletinin deniz aşırı sefer yapabilecek, kuvvetli bir donanmaya sahip olduğunu göstermektedir⁹².

Celâleddin Harezmsah Selçuklularla doğuda komşu olunca, Selçukluları metbû tanıyan Trabzon Rum İmparatoru bundan cesaretle Harezmsah'a bağlanıp Sinop ve Samsun'daki gemileri yağmalayarak tutsaklar aldılar. İmparator Andronikos'un bu hareketi üzerine, Doğu Karadeniz kıyılarından Bizanslıları tamamen kovmak için Alâeddin Keykubâd, Trabzon üzerine sefere çıkarak şehri denizden ve karadan şiddetle kuşattı. Kale düşmek üzere, Türk askerleri burçlara tırmanmak üzereyken aniden meydana gelen fırtına ve şiddetli yağmur yüzünden kuşatma kaldırıldı. Fırtınanın etkisinden Selçuklu ordusu çok olumsuz etkilenmiş; askerler dağılarak, dağlara kaçmış ve bir kısmı da Rumlar tarafından esir edilerek öldürülmüşlerdir. Bu olay üzerine Trabzonlular bunu bir mucize sayarak şükranlarını belirtmek için bir kilise yaptırdılar. Böylece Trabzon Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar fethedilemeyecektir.

1.7. Yassı Çimen Savaşı

Trabzon seferinden sonra Moğollara karşı büyük başarılar elde ederek Türkistan'dan Yakın Doğuya gelerek ve Anadolu sınırlarında dolaşan ve kendini Doğu Türk Hükümdarı olarak ünvanlandıran Celâleddin Mengüberdi, Selçuklular için yeni bir tehdit oluşturuyordu. Celâleddin önce Alâeddin Keykubâd'a mektup göndererek Selçuklularla birleşerek Moğollara karşı harp etmeleri gerektiğini bildirmiştir. Sultan Alâeddin Keykubâd da aslında bu fikirdeydi. Hatta Mısır sultanlarıyla da ittifak ederek hep birlikte Moğollara karşı çıkmayı düşünüyordu. Fakat Celâleddin Harezmsah yıllardır tek başına yürüttüğü korkunç mücadele sonunda adeta çılgına dönmüş, hiçbir tedbir düşünemez olmuştu. Daha Sultan'dan haber gelmeden Ahlat'a saldırmıştı. Celâleddin Harezmsah burayı alıp öyle bir yakıp-yıkmış ve yağma etmiş ki; Ortaçağ Türk-İslam dünyasının nadide incilerinden biri olan güzel Ahlat bir harabe haline gelmiş ve bir daha belini doğrultamamıştır. Buna rağmen tam bir siyasi deha olan ve müşterek Moğol tehlikesini çok iyi kavrayan Alâeddin Keykubâd Celâleddin

⁹² SEVİM, MERÇİL *aynı eser* s.463 ; Ayrıca Sudak seferi ve Sudak şehrinin ticaret açısından önemi hakkında geniş bilgi için bkz. TURAN, *aynı eser*, s. 357-360; ATÇEKEN, BEDİRHAN, *aynı eser* s. 190-197.

Harezmşah'ı son kez uyarma gereksiniminde bulundu. Ne yazık ki Sultan'ın bu isteklerinden hiçbirisini yerine getirilmedi.⁹³

Celâleddin Harezmşah'ın bütün bunlara kulak asmak niyetinde olmadığı anlaşıldığından, Sultan Alâeddin, ordusu ile Doğu Anadolu'ya geldi. 10 Ağustos 1230'da Erzincan yakınlarında Yassı Çimen'de iki ordu karşılaştı. Harezmşah ordusu ilk başlarda üstün olmasına rağmen Selçuklu ordusu tarafından bozguna uğratılmıştır. Bu olaydan sonra Selçuklular Moğollarla doğrudan komşu oldular⁹⁴.

Selçukluların Ahlat bölgesini imar ederek oraya sahip çıkması üzerine Eyyûbîler bölgenin gasbedildiğini iddia etmeye başladılar. Mısır Eyyûbî hükümdarı Melikü'l-Kâmil, Anadolu'yu zapt edip aralarında paylaşıracağı vaadiyle diğer Eyyûbî meliklerini de hizmetine alıp kalabalık bir askerle Anadolu'ya yürüdü.⁹⁵ Kâmyâr'ın fethettiği bütün yerleri dört ay gibi kısa bir zamanda geri alarak bölgede geniş çapta kıyım ve tahribatta bulunarak elde ettiği ganimetleri Mısır'a gönderdi. Bu olay üzerine Alâeddin Keykubad Taceddin Pervane kumandasında yolladığı Selçuklu ordusu ve Hâzemli kuvvetler Âmid Kalesi'ni kuşattı ise de sağlam ve aşılmaz surları sebebiyle başarılı olamadı. Gelecek yıl yeniden harekâta başlamak üzere 1236 yılında geri çekildi. Bununla birlikte Sultan kesin bir zafer kazanmak için Kayseri'de büyük bir ordu hazırlatmakta idi. Kayseri'de hazırlıklarını bitiren Sultan Selçuklu, Gürcü, Hâremz, Ermeni, Rus, Frenk gibi milletlerden oluşturduğu ordusunu burada Meşhed Ovası'nda topladı. Alâeddin Keykubad topladığı ordusuyla Ramazan bayramı dolayısıyla resmi geçiş yaptırdıktan sonra ileri gelen devlet adamları ve yabancı ülke elçileri için büyük bir şölen düzenledi. Küçük oğlu İzzeddin Kılıç Aslan'ı kendisine veliaht yaptığını açıklayıp hil'at giydirerek bütün Selçuklu devlet adamlarına bunu kabul etmeleri için ant içirdi⁹⁶.

Şölene katılanlar kendilerine has hünerlerini kalabalığa göstermeye çalışıyorlarken meydana Alâeddin Keykubad ile Celâleddin Karatay çıkararak bala tekin

⁹³ TURAN, *aynı eser*, s. 363-374; SEVİM, MERÇİL, *aynı eser*, s.463-464; ATÇEKEN, BEDİRHAN, *aynı eser* s. 203-207.

⁹⁴ SÜMER, *aynı eser*, s.359.

⁹⁵ SÜMER, *aynı yer*.

⁹⁶ SEVİM, MERÇİL, *aynı eser*, s.466.

oynamışlardır. Sultan, Celâleddin Karatay'ı mızrakla nişan alıyor, Celâleddin Karatay'da kalkaniyla Sultana fırsat vermiyordu. Bir kez daha bu oyunu oynadıktan sonra saltanat çadırına çekilerek namazlarını kılıp, sofraların kurulmasıyla yemek yediler⁹⁷.

Bu sırada Nasirüddin Ali, kızarmış bir kuş etini eliyle parçalayarak, Sultanın önüne koymuş ve bu etten Sultan birkaç lokma yemesiyle mizacında büyük bir değişme görünmüştür. Meclis bu olay üzerine dağılmasıyla Sultan atına binerek Keykubadiye sarayına gitmiştir. Sarayda birçok kez istifrağ ettikten sonra Celâleddin Karatay'a dönerek: "Benim işim sonuna erişti. Şimdi Kemaleddin Kânyar'ı yanıma çağırınız, ona söyleyecek vasiyetlerim var." demiştir⁹⁸. Sultan, Kemaleddin Kânyar yanına gelince işaretlerle bir şeyler anlatmak istediye de Kemaleddin Kânyar anlayamamıştır. 30 Mayıs 1237 yılında⁹⁹ vefat etmiştir.

Celâleddin Karatay, Selçuklulara tarihinin en parlak devrini yaşatan ve bundan dolayı kendisine Uluğ Keykubâd adı verilen Sultanın yüksek iltifatlarına nail olmuş ve son nefesine kadar bu mevki muhafaza ederek onunla birlikte 18 yıl hazerde ve seferde bulunmak sureti ile bu ikbal devrini yaşamak imkânını bulmuştur. Karatay'ın son zamanlarında göreceğimiz nüfus ve tesirinin yerleşmesinde şüphesiz Alâeddin Ketkubâd tarafından ona verilen mevkiinin ve onunda Sultanın mahremi olarak edindiği tecrübe ve bilgilerin büyük bir tesiri olmuştur¹⁰⁰.

2. GIYASEDDİN KEYHUSREV DÖNEMİ

Yeteneksiz, ahlaki bozuklukları, içki, eğlence, kadınlara düşkünlüğü ve korkaklığı, Sa'deddin Köpek'in tuzağına düşerek ciddi devlet adamlarını bertaraf etmesi neticesinde Türkiye Selçuklu Devleti'ni başsız bırakıp felaketin uçurumuna itmiş olan sultan II. Gıyaseddin Keyhusrev'den sonra devlet yönetiminde değerli, iş bilir ve idealist insanların kalmaması sonucunda, ülkede genel bir çöküş ve gerileme dönemi

⁹⁷ İbn Bibi, *aynı eser*, s.187.

⁹⁸ İbn Bibi, *aynı eser*, s.187.

⁹⁹ SEVİM, MERÇİL, *aynı eser*, s.466.

¹⁰⁰ TURAN, *aynı eser*, s.21-22.

oluşmuştur¹⁰¹. Gıyaseddin Keyhusrev döneminde arka arkaya meydana gelen üç olay, babasından devraldığı ihtişamlı devletin zayıflamasında hatta yıkılmasında etkili olacaktır. Bu olaylar; Sâdedin Köpek'in kötü emelleri, Babâi Ayaklanması ile batı yönünde gelişmekte olan Moğol tehdidi ve Köseadağ Savaşı'dır.

Bu dönemde Celâleddin Karatay, Sa'deddin Köpek'in elinden zor kurtularak bir müddet Antalya taraflarına uzlet köşesine çekilmiştir. Sa'deddin Köpek'in ölümünden sonra uzlet köşesinden çağırılarak gönlü alınmış ve eski vazifesi olan taşhâneyle birlikte hazine-i hassa emirliğine tayin edilmiştir.

2.1. Sa'deddin Köpek ve Faaliyetleri

Genç Sultan'ın yanından hiç ayrılmayan ve bütün devlet işlerini yürüten Sa'adeddin Köpek, her geçen gün nüfuzunu biraz daha arttırarak rakiplerini ortadan kaldırmak amacıyla devletin ileri gelenlerini öldürtmüştür. Özellikle kendisine en büyük rakip olarak gördüğü Kayır Han'ı Pınarbaşı kalesinin zindanına arttırarak ölmesine neden olmuştur. Bu olay üzerine Hârezmliler, Selçuklu hizmetinden ayrılmış, Güneydoğu Bölgesine giderek, bu bölgede yağma hareketlerinin başlamasına neden olmuştur. Ayrıca Selçuklu Devletine yıllarca hizmetlerde bulunan Kemaleddin Kâmyar, Şemseddin Altunaba, Hüsameddin Kamyeri, Taceddin Pervane gibi devlet adamlarını sultanı kışkırtarak birer birer bertaraf etmeyi başarmışlardır. Hatta şehzade İzzeddin Kılıçaslan ve Rükneddin'i hapse atırıp çok geçmeden de öldürtmüştür¹⁰².

Bu olayların yaşandığı sırada “kötü insanlar hâkim olunca iyi insanlar yok olur.” sözü misali Celâleddin Karatay ve bazı devlet adamlarıyla birlikte ölümden kurtularak uzlet köşelerine çekilmişlerdir.

Bu yaptıklarıyla yetinmeyen Sa'deddin Köpek gözünü Selçuklu tahtına dikerek sultan olma hayallerine kapıldı. Bunun neticesinde kendinin hükümdarın ailesinden olduğunu hatta I. Gıyaseddin Keyhusrev'in gayrimeşru çocuğu olduğu dedikodusunu çıkartmıştır. Ayrıca Sultan Keyhusrev'i bütün fenalıkların başı gösteriyor ve onun

¹⁰¹ SEVİM, MERÇİL, *aynı eser*, s.474.

¹⁰² Ayrıntılı bilgi için bkz. TURAN, *aynı eser*, s. 409; SEVİM, MERÇİL, *aynı eser*, s.468-469; ATÇEKEN, BEDİRHAN, *aynı eser* s. 212.

Abbasi halifesini tanımayarak Selçuklu sancağını değiştireceğini yaymaya çalışmıştır. Bu olaylar üzerine Gıyaseddin Keyhusrev, Celâleddin Karatay'ın Burhan Dede aracılığıyla yolladığı mektupta; “Sadüddin intikam almak için Haktan görünüyor, Ona inanma...¹⁰³” uyarısı üzerine Hüsameddin Karaca'yı çağırıp meseleyi ele alarak bir plan yapmışlardır.¹⁰⁴ Sa'deddin Köpek, Kubadabât sarayında verilen bir ziyafete çağırılarak öldürtülmüştür¹⁰⁵.

Sa'deddin Köpek'in ölmesi üzerine sahil kenarlarına kaçarak ölümden kurtulan ikinci derecedeki beyler göreve çağırılmışlardır. Mühezzibüddin Ali vezirliğe, Şemseddin Muhammed İsfahani nâiplik, Veliyüddin Tercüman pervaniliğe, Mecdüddin Muhammed tercümanlığa getirilmiştir. Ayrıca Celâleddin Karatay'ın gönlü alınarak eski vazifesi olan taş-hâneyle birlikte hazine-i hassa emirliğine tayin edilmiştir¹⁰⁶.

2.2. Baba İshak (Babaîler) Olayı

Batı yönünde gelişmekte olan Moğol istilâsı sebebiyle Anadolu'nun güneydoğusu ile Suriye sınırlarında yoğunlaşan, genellikle Şamanî inancına bağlı göçebe Türkmenler, bu bölgede oturan Hârezmlilerin yağma ve tahrip hareketlerine paralel olarak, göçebe hayat tarzlarının getirdiği sosyal ve dini bakımından değişiklikten dolayı, bölgedeki yerleşik halkla uyuşamamakta ve geçimlerini sağlamak için geniş çapta yağma hareketlerine girişmekle birlikte huzuru bozmakta idiler.

Anadolu'daki bu buhranlı ortamı değerlendirmek isteyen Baba İshak adında bir şeyh, mevcut idareden memnun olmayan bu halk arasından çıkarak devlet yönetimi ele geçirmeye çalışılmıştır¹⁰⁷. Kendini peygamber¹⁰⁸ olduğunu ilan eden Baba İshak, etrafına topladığı müritleri ile devlete karşı isyan çıkartmıştır. Sümeysat civarında başlayan bu isyan daha sonra çevresine yayılmıştır. İsyancılar tesir sahasını genişletirken,

¹⁰³ UĞUR, KOMAN, *aynı eser*, s. 23.

¹⁰⁴ TURAN, “Keyhusrev II”, *İA*, c.VI, İstanbul 1988, s. 622.

¹⁰⁵ YAZICI, *aynı eser*, s.290.

¹⁰⁶ TURAN, *aynı eser*, s.413.

¹⁰⁷ ATÇEKEN, BEDİRHAN, *aynı eser* s. 213.

¹⁰⁸ Baba İshak'ı peygamber olarak kabul eden müritler, La İlahe İllalah al-Baba Rasul Allah dedikleri için bu isyana Baba Rasül isyanı da denilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. TURAN, *aynı makale*, s.623.

kendilerine katılmayanlara karşı son derecede gaddar davranışlarda bulunuyorlarmış¹⁰⁹. Hâzremlilerle ortak hareket eden isyancılar, Sümeysat, Kâhta, Adıyaman'da katliamlar yapmış, üzerlerine gönderilen Selçuklu kuvvetlerini yenerek Sivas'ı ele geçirmişlerdir. Sivas'ı da yağmaladıktan sonra Baba İshak'a için Amasya'ya doğru hareket etmişlerdir. Bunun üzerine korkuya kapılan Keyhusrev, Amasya sûbaşısı Mübarizüddin Armağanşah'ı isyanı bastırması için görevlendirmiştir.

İsyancılardan daha önce Amasya'ya ulaşan Armağanşah, Baba İshak'ı zaviyesinden çıkartarak kale burcunda asmıştır. Fakat Amasya'ya ulaşan isyancılar Baba İshak'ın ölümüne inanmadılar ve onun göğe yükselerek meleklerden yardım getireceği anlayışına kapılmışlardır. İsyancılar Anadolu'yu tamamen ele geçireceklerine ant içerek Selçuklu ordusuna saldırarak Armağanşah'ı şehit ederek Konya doğru yürümüşlerdir¹¹⁰.

Bu olay üzerine Gıyaseddin Keyhusrev, Erzurum ucunda Moğollara karşı tutulan Necmeddin Behramşah kumandasındaki ordunun Babaîler'i bastırmak için acele gelmesini emretmiştir. Özellikle ordu içindeki Hıristiyan askerlerinin korkmadan, mücadelesi sonunda 1240 yılında Kırşehir'in Malya ovasında kesin bir zaferle bastırılmıştır¹¹¹.

2.3. Celâleddin Karatay'ın İstihbarat Örgütü

Babaîler isyanının Anadolu'da yeni yeni olgunlaşmaya başladığı sıralarda Celâleddin Karatay ve Emir Mahmud tarafından istihbarat örgütünün oluşturulduğunu görüyoruz. Sa'deddin Köpek'in nüfuzunu arttırmak için bazı entrikalarından çekinen Celâleddin Karatay, Antalya sahillerine giderek uzlete çekilmişti. Yalnız devlet işlerinden elini tam olarak çekmemiştir. Özellikle Anadolu'nun dört bir yerinde hadiseler, arbedeler yaşandığı, devlet düzeninin bozulmaya başladığı bu dönemde meydana çıkan Baba İshak ve müritlerinin faaliyetlerini olumlu bulmadığı anlaşılmaktadır.

¹⁰⁹ YAZICI, *aynı eser*, s.291.

¹¹⁰ ATÇEKEN, BEDİRHAN, *aynı eser*, s. 213.

¹¹¹ SEVİM, MERÇİL, *aynı eser*, s.471.

Isparta-Eğirdir ilçesinde mütemekkin Muhammed Said bin Hafız Elborî'nin istinsah ettiği Lütî'nin Farsça Şehname-i Selçuk adlı eserden yola çıkan Uğur ve Koman, eserinde Celâleddin Karatay ile Emir Mahmud'un Baba İshak ve müritlerinden endişe ettiklerini, ileride çıkabilecek bir kötülüğün önüne geçmek istediklerini bildirmektedir. Bunun üzerine Celâleddin Karatay'ın Hoşhan lakaplı Burhan Dede adında bir kethüdasının olduğunu ve bu kethüdayı gizlice Baba İlyas'ın yanına göndererek, asıl niyetlerinin ne olduğunu öğrenmeye çalışmışlardır. Bu görev üzerine Burhan Dede Amasya'ya giderek bir sene Baba İlyas'ın müridi olmuştur. Bu süreç içerisinde Baba İshak'ın Selçuklu saltanatını yıkma maksadında olduğunu öğrenerek gizlice Antalya'ya gelip Celâleddin Karatay'ı bilgilendirmiştir. Celâleddin Karatay'da mektup yazarak Burhan Dede tarafından Gıyaseddin Keyhusrev'e gizlice iletilmiştir.

Celâleddin Karatay mektubunda; “Ey Şah! ülkenin ucuna bak. Orada her kabile, her çadır, her köy derviş sıfatıyla harbe müheyya asker oldu. Bunlar ansızın ayaklanarak memleketi elinden alacaklar. Sadüddin intikam almak için sureti Haktan görünüyor, Ona inanma...” diye yazmıştır¹¹². Bu uyarı mektup üzerine Gıyaseddin Keyhusrev gelişen olayların ne derecede ciddi bir boyutta olduğunu anlamış ve Sa'adettin Köpeği öldürterek, Baba İshak olayına çözüm aramaya başlamıştır.

İstihbarat örgütü üç kardeş döneminde de önemli görevler almıştır. Müstevfi Necmeddin'in Şemseddin Mahmud'a kurduğu tuzağı, başından geçen olayları ve saltanat makamını şikâyetleri içeren bir mektubu, Baycu Noyan'a göndermiştir. Fakat kölelerinden birinin Samsaüddin Kaymaz'a ihbarı etmesiyle haberci ve taşıdığı mektup Celâleddin Karatay tarafından ele geçirilmiştir. Ele geçirilen mektubun şifreleri çözülmesiyle Şemseddin Mahmud'un ihaneti anlaşılmıştır

2.4. Moğol İstilas ve Köseadağ Savaşı

Selçukluları, Harezmşahlar ile Eyyûbiler'i kesin bir şekilde mağlûbiyete uğratması Anadolu'ya akınlar yapmak isteyen Moğolların cesaretini kırmasına rağmen

¹¹² UĞUR, KOMAN, *aynı eser*, s. 22-23.

Babaî İsyan'ı, devletin bünyesini geniş ölçüde sarsarak Moğollara karşı istikbaldeki mukavemetini azaltmıştı¹¹³.

Moğollular, ordunun başına Baycu Noyan'ın komutan olarak tayin edilmesiyle birlikte 1242 yılında Selçuklu topraklarına girerek şiddetli bir muhasaradan sonra Erzurum'u işgal ve tahrip etmişlerdir¹¹⁴. Çoktandır beklenen Moğol tehlikesi artık kendini böylece göstermiş oldu.

Bunun üzerine toplanan Selçuklu saltanat meclisi savaş kararı vererek bütün kuvvetleri seferber etti. Müslim ve gayrimüslim devletlerden acele yardım istendi. Ücretli asker temini için büyük paralar harcandı. İbn Bibi'nin kaydına göre 80 bin kişiye varan Selçuklu ordusu, Sivas'ın doğusundaki Köseadağ mevkisine ulaşmıştı. Baycu Noyan komutasındaki 30 bin kişilik Moğol ordusu Erzincan'ı yağmalayarak Köseadağ mevkisine gelmiş ve iki ordu birbiriyle karşılaşmıştır¹¹⁵.

Devletin önde gelen deneyimli beyler buldukları yerin askeri olarak çok emin olduğunu, Moğol askerinin cesaretinin kırılmasıyla muharebe meydanından kaçan ve çekilen Moğol askerlerinin cezasının mutlak ölüm olduğunu, bu yüzden dar ve sarp yerlerin tutularak çete savaşının yapılmasını tavsiye ettiler. Fakat Gıyaseddin Keyhusrev genç deneyimsiz dalkavukların tesirinde kalarak ovada meydan muharebesi yapılmasına karar verdi. Karar üzerine ertesi gün 20 bin kişilik öncü birliği ovaya indi ve Moğollara saldırdı. Moğollar sahte geri çekilmesi sonucu gelişi güzel ilerleyen öncüler bozguna uğradılar¹¹⁶. Bu olay sonunda Keyhusrev ordunun denetimini Emir Çavlı'ya bırakarak Konya'ya ordan da Antalya'ya kaçmıştır. Bu olay üzerine ordu da çadır ve değerli eşyalarını bırakarak dağınık halde savaş meydanından çekildiler.

Böylece ilk öncü çarpışmasından sonra hiçbir ciddi savaş ve mukavemet 3 Temmuz 1243 yılında muharebe bitmiş ve Selçuklu ordusu utanç verici bir mağlubiyete

¹¹³ ATÇEKEN, BEDİRHAN, *aynı eser*, s. 215.

¹¹⁴ YAZICI, *aynı eser*, s.291.

¹¹⁵ İBN Bibi, *aynı eser*, s.215-216.

¹¹⁶ TURAN, *aynı eser*, s.436.

uğrayarak kerkes kendi canının derdine düşmüştür.¹¹⁷ Bu felaketten sonra Anadolu Moğol baskısı ile inim inim inlenmiştir.

Mühezzibüddin Ali Moğollara ağır vergi vermek sureti ile antlaşmaya varıldı. Bu antlaşma sonrasında Selçuklulara tabi olan devletlerin çoğu ayrıldı. Yaşanan bu olumsuzlukların yanı sıra Moğolların önünden kaçan insanlar, göçlerle Anadolu'daki Türk nüfusunu arttırmışlardır

Bu gelişmelerden sonra Gıyaseddin Keyhusrev 1246 yılında Alaiye'de içki içmekte iken vefat etmiştir.

3. ÜÇKARDEŞ DÖNEMİ (1249-1254)

Türkiye Selçuklularının en parlak devrini idrak eden Celâleddin Karatay, 1243 Köseadağ bozgunundan sonra, hususiyle üç kardeş döneminde, devletin iç ve dış hâdiseler karşısında uğradığı sarsıntıları yatıştırmak ve önlemek sureti ile temayüz etmiş mühim bir devlet adamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu devirdeki sultanların yaşça küçük veya zayıf şahsiyetler olması ve dışarıda gittikçe artan Moğol müdahalesi, devlet adamları arasında şiddetli bir ihtiras ve mevki mücadelelerine zemin hazırlayıp memleketi sarstığı zamanlarda Celâleddin Karatay, şahsi kudreti ve yüksek ahlaki meziyetleri neticesi olarak, her tarafta kazandığı büyük bir sevgi ve saygı sayesinde, Selçuklu Sultanlığının şerefini korumaya çalışmış ve bundan da oldukça muaffak olmuş bir sima olarak göze çarpar.

3.1. İzzeddin Keykavus'un Tahta Çıkması

Sultan II. Gıyaseddin Keyhusrev öldüğünde onbir yaşında II. İzzeddin Keykavus¹¹⁸, dokuz yaşında Rükneddin Kılıç Arslan ve yedi yaşındaki Alâeddin Keykubad adında üç erkek çocuğu bulunmaktaydı. II. Gıyaseddin Keyhusrev, Gürcü Hatun'dan olan oğlu II. Alâeddin Keykubad'ı¹¹⁹ daha doğumunda veliaht seçmiştir. İlerde sultan olması için emirlerin ona uymasını buyurmuş ve bu konuda hepsinden

¹¹⁷ TURAN, *aynı eser*, s.436-437.

¹¹⁸ İBN Şeddat, *Baypars Tarihi(Siretü'z-zahir Baypars)*,(Çev: M. Şerafüddin Yaltkaya),Ankara,1952,s.33.

¹¹⁹ İBN Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye Fi'l-Umuri'l Ala'iyye*, c.II. Ankara, 1996,s.36-37.

sağlam güvenceler ve sözler almıştır¹²⁰. Ancak alınan güvenceler, verilen sözler, II. Gıyaseddin Keyhusrev'in vasiyetine rağmen II. Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkmasına muvaffak olamamıştır. Sahip Şemseddin Muhammed, Emir Celâleddin Karatay, Emir Şemseddin Hasoğuz, Emir-i Cemâdar, Emir Esededdin Ruzbeh, ve Pervane Fahreddin Ebu Bekir Attar gibi devrin ünlü devlet adamları, iki büyük kardeşin bırakılıp küçük kardeşin tahta çıkmasını örfe uygun görmemiştir¹²¹. Konya-Akşehir'de düzenledikleri merasimle II. İzzeddin Keykavus'u tahta çıkartarak, kürsünün sağ yanına Rükneddin Kılıç Arslan'ı, sol tarafına da II. Alâeddin Keykubad'ı oturtmuşlardır¹²².

II. İzzeddin Keykavus, tahta geçtikten sonra kendisini tahta geçiren devlet adamlarına bir şükran ifadesi olarak, devlet görevlerini bunlar arasında paylaşmış ve derecelerini yükseltmiştir. Sahip Şemseddin'e vezirlik, Celâleddin Karatay'a naiblik, Şemseddin Hasoğuz'a beylerbeyliği, Resededdin Ruzbeh'e atabeglik ve Ebu Bekir Addar'a pervanelik görevlerini vermiştir.

Bu sırada Moğol tahtına Göyük Han geçmiştir. Bu vesile ile büyük bir kurultayın toplanmasına karar verilerek birçok devlet temsilcisi davet edilmiştir. II. İzzeddin Keykavus ise, Ermeni ve Rum tecavüzlerini bahane ederek kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'ı göndermiş ve kendisinin sonra bizzat geleceğini bildirmiştir¹²³.

3.2. Devlet Erkâmı Arasında Rekabet

II. İzzeddin Keykavus'un tahta geçmesinden sonra ortaya çıkan birlik havası ve düzeni sağlama çabaları çok fazla sürmemiştir. Özellikle Şemseddin Muhammed İsfahani ile Şemseddin Hasoğuz ve Camedar Emir Esededdin arasında ansızın bir yetki çatışması baş göstermişti. Bu çatışma sonunda Şemseddin İsfahani muhaliflerini bertaraf ile duruma hâkim olmayı başarmıştır. Hâtta Sultanın annesiyle evlenerek, iktidarını daha da kuvvetlendirmiştir. Bu olayların sonucunda Şerafeddin Mahmud, vezirin bu hareketlerini Selçuklu hanedanına karşı hakaret sayarak yandaşlarının çok

¹²⁰ İBN Bibi, *aynı eser*, s.123.

¹²¹ AKSARAYI, *aynı eser*, s.28.

¹²² SEVİM, MERÇİL, *aynı eser*, s.474.

¹²³ İBN Bibi, *aynı eser*, s.89; İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, c.I, Ankara 1998, s.12; TURAN, *aynı eser* s. 459; TURAN, *aynı makale*, s.642; Erdoğan MERÇİL, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1997, s. 153.

olduğu Erzincan'a çekilerek, topladığı kuvvetlerle isyana başlamıştır. Kendisine karşı gönderilen Selçuklu ordusu karşısında tutunamayıp teslim olmuş ve çok geçmeden de oğluyla birlikte öldürülerek ortadan kaldırılmışlardır. Bu olay sonra Vezir Şemseddin, sanki bir hükümdarın gibi ülkeyi yöneltmeye başlamıştır¹²⁴. Fakat bir süre sonra, ülkenin uç bölgelerinde I. Alâeddin Keykubad'ın oğlu olduğunu ilan eden Ahmed adında biri, Türkmenleri etrafına toplayarak isyana kalkışmış ve üzerine gönderilen Selçuklu kuvvetleri karşısında yenilgiye uğrayarak bertaraf etmiştir¹²⁵.

Bu sırada Göyük Han'ın tahta çıkmasıyla Anadolu'ya geri dönen Rükneddin Kılıç Arslan, Moğol Kağanından, Rum memleketinin sultanlığının kendine verildiğine dair bir yağlık¹²⁶ almıştır. Bu yağlıkla kısa sürede saltanat alanını geliştiren Rükneddin Kılıç Arslan ilk hedef olarak, “*Anadolu'nun Hâkimi*” sıfatıyla vezirlik yapan Vezir Şemseddin'i hedeflemiş ve bu iş için Alparsarı ile Fahreddin Sivastos'u görevlendirmiştir. Vezir Şemseddin bu durum karşısında II. İzzeddin Keykavus'u alarak muhtemelen Alaiye Kalesi'ne giderek, burada isyan etmek istemiştir. Bu arada Celâleddin Karatay, Taceddin Simcuri vasıtasıyla haber Vezir Şemseddin'e haber yollayarak, Konya'dan ayrılması ve Türkmen Ahmed isyanını bastırmak için görevli orduya katılmasını istemiştir. Fakat Vezir Şemseddin bu durumu kendisine kurulmuş bir tuzak olarak algılayıp, umursamamıştır. Ertesi gün Necmeddin Tusi, Konya ahilerinden ve II. İzzeddin Keykavus'un askerlerinden bir kısmını Vezir Şemseddin'in sarayını korumakla vazifelendirmiştir¹²⁷. Bununla Vezir Şemseddin'in hareketleri kontrol altına alınmıştır.

Vezir Şemseddin'in sarayından dışarı çıkması engellendikten sonra elçiler gelerek, II. İzzeddin Keykavus'a, Vezir Şemseddin'in öldürülmesiyle ilgili Batu Han'ın vermiş olduğu hilatı getirmişlerdir. Bunun üzerine Vezir Şemseddin'in bütün malları kaydettirilerek, öldürülmüştür¹²⁸.

¹²⁴ SEVİM *aynı eser*, s.475.

¹²⁵ SEVİM *aynı eser*, s.475.

¹²⁶ Yarığ, Moğol hükümdarının fermanlarına verilen isimdir.

¹²⁷ İBN Bibi, *aynı eser* s.117-118.

¹²⁸ İBN Bibi, *aynı eser*, s.117-120; TURAN, *aynı eser*, s. 465; Anonim, *Selçukname*, (Çev: Feridun Nafiz Uzlu), Ankara 1952, s.33;

Abu'l Fereç, Vezir Şemseddin'in II. İzzeddin Keykavus'u alıp kaçırmaya ve ardından isyan etmeye niyet ettiği sıralarda Celâleddin Karatay tarafından kandırılıp hapsedildiğini ve Celâleddin Karatay'ın, Bahaeddin Tercüme'ye haber verdiğini, son olarak da Bahaeddin Tercümenin gönderdiği Moğol askerleri tarafından Vezir Şemseddin'in öldürüldüğünü söyler¹²⁹.

Nitekim İbn Bibi de, Şemseddin İsfahani'nin diktatörlüğünden önceki zamanlarda Celâleddin Karatay'ın fikirlerini almadan memleket işlerini görmediğini söylediği halde, vezirin diktatör hareketlerinden dolayı, devlet şerefini korumaktan başka bir ihtirası olmayan Celâleddin Karatay'ı da müteessir etmiş olduğunu ve Şemseddin İsfahani'nin vezirlik görevinden çekilmesine faal bir şekilde çalışmış olduğunu söylemektedir¹³⁰.

3.3. Kardeşler Arasında İlk Mücadele

Celâleddin Karatay bir taraftan İsfahanlı Şemseddin'i devlet işlerinde uzaklaştırıp merkezdeki işleri yoluna koymağa çalışırken, öte yandan Moğolların müdahalesi ve Rükneddin Kılıç Arslan ve taraftarlarının saltanatı II. İzzeddin Keykavus'un elinden alma teşebbüslerini yatıştırmak gibi güç bir vaziyet karşısında bulunuyordu.

Vezir İsfahanlı Şemseddin'in ölümünden sonra Rükneddin Kılıç Arslan tarafından elçi olarak gelen Cemaleddin Hotanlı, saltanatın yarlığı hükmüne göre Rükneddin Kılıç Arslan'a ait olduğunu ileri sürmüştür. Bu gelişme üzerine Celâleddin Karatay, bundan doğacak neticeleri düşünerek topladığı mecliste: "Büyük kardeş dururken küçüğün sultan olmasının şeriat ve örfe uygun olmayacağını, üç kardeşin tahta çıkartılmasının, sikke ve hutbenin Üçkardeş namına olması ve Rükneddin Kılıç Arslan'la birlikte gelen iki bin Moğol süvarilerinin geri gönderilmesinin gerekli olduğu" söylemiştir¹³¹.

¹²⁹ Gregory Abu'l FARAÇ, *Abu'l Faraç Tarihi*, (Çev: Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1950, s. 549.

¹³⁰ İBN Bibi, *aynı eser*, s.562.

¹³¹ TURAN, *aynı makale*, s. 32-33.

Celâleddin Karatay'ın nüfuz ve gayretiyle, yalnız kardeşler arasındaki ayrılık değil, bunlara intisap ederek şahsi ihtiraslar peşinde koşan beyler de yatıştırıldı. Bu suretle üç kardeşin birlikte saltanat sürmesine ve Isfahanlı Şemseddin'in ölümünden sonra vezirliğe getirilen Reyli Kadı İzzeddin Muhammed ile Rükneddin Kılıç Arslan'ın veziri Bahaeddin Erzincani'nin vezirlikten çıkarılıp üç kardeşe birden Nizameddin Hurşid'in vezir olmasına, Rükneddin Kılıç Arslan ile beraber gelen Moğol ordusunun geri yollanmasına dair bir anlaşmaya varıldı¹³². Bu anlaşma üzerine Celâleddin Karatay, vezirlik görevinden alınan Kadı İzzeddin Muhammed'i bilgilendirerek, evine yolladı.

Vezirlikten azledilen Bahaeddin Erzincani ise, kendilerine yardıma gelmiş olan Moğol askerlerinin yanına gitmiş ve oradan Celâleddin Karatay'a haber yollayarak, Rükneddin Kılıç Arslan ve emirlerine karşı kışkırtmaya çalışmıştır. Bahaeddin Erzincani'nin niyetini anlayan Celâleddin Karatay, onun bu sözlerine itibar etmemiş ve gayretini saltanat işlerinin yürütmesine adanmıştır.

Rükneddin Kılıç Arslan, Aksaray'a geldiğinde yanındaki emirler Kadı Cemaleddin Hoteni'nin kendilerine getirmiş olduğu ve kabul ettikleri üç kardeşin aynı anda tahta oturması teklifinden vazgeçmişler ve eskiden olduğu gibi Rükneddin Kılıç Arslan'ın kendi başına saltanat sürmesi ideasında bulunmuşlardır. Bunun üzerine Celâleddin Karatay, Şeyh İmameddin Malatya ve Necmeddin Nahcevani'yi, Rükneddin Kılıç Arslan'a ve taraflarına öğüt vermeleri için birkaç defa gönderilmiştir. Ancak, Rükneddin Kılıç Arslan'ın tarafları Karatay'ın teklifine bir türlü razı olmamışlardır¹³³.

Abu'l Farac, olayların akışını tamamen farklı anlatır. Ona göre, Rükneddin Kılıç Arslan, Moğolistan'dan döndükten sonra Celâleddin Karatay'ın ülkeyi iki kardeşe taksim ettiğini söyler. Bu taksime göre, Ülkenin batısı olan Konya, Aksaray, Ankara ve Antalya şehirlerini içeren II. İzzeddin Keykavus'a; ülkenin doğusunda geri kalan toprakları da Rükneddin Kılıç Arslan'a vermiştir. Bir süre bu şekilde gittikten sonra Moğol Kağanının yarlığını öne süren Rükneddin Kılıç Arslan, bütün ülkenin sultanlığını istemiştir. Bu isteğinin yerine getirileceğini söyleyen Celâleddin Karatay da, Rükneddin Kılıç Arslan'ı, Aksaray'a davet etmiş ve sonrada Aksaray'da pusu kurarak Rükneddin

¹³² İBN Bibi, *aynı eser*, s.590.

¹³³ İBN Bibi, *aynı eser*, s.122.

Kılıç Aslanı esir alıp Konya'ya getirttiğini yazar. Bu olay sonunda da üç kardeşin aynı anda tahta çıkararak, hüküm sürdüklerini söylemiştir¹³⁴.

Sultan II. İzzeddin Keykavus, Celâleddin Karatay ile bir gün bu durumları konuşurken gülümsemiştir. Bunun üzerine Celâleddin Karatay, II. İzzeddin Keykavus'a niçin güldüğünü sormuştur. Bu soru üzerine II. İzzeddin Keykavus'da cevap olarak “*Daha önce babam, saltanatı küçük kardeşimize verdi. Emirlerin ona uymalarını buyurdu. O konuda hepsinden sağlam belgeler ve ağır yeminler aldı. Fakat Hakkın desteğ benim yanımda olduğu için, babamın tedbirlerinin aksine, semavi takdirin hükmüyle tahtın köşesi benim ışığımla aydınlandı. Şimdi ise, kardeşim kardeşlik haklarını çiğniyor. Saltanat belgemizin üzerine ayrılık mührünü vuruyor. Fakat Allah bana yeter. Hakkın faziletine ve desteğine güveniyorum. Bakalım başımıza neler gelecek.*” demiştir. Celâleddin Karatay'da; “*Yüce padişah, Ulu Tanrı'nın yardımını gördüğüne göre emeline ve arzusuna kavuşacaktır.*” demiş ve ardından divana gitmiş, burada devlet adamlarına Sultanın söylediklerini tekrar etmiştir¹³⁵.

Böylece moral bulun emirler Konya'dan hareket ederek, Ruzbeh düzlüğüne gelmişler ve buradan etrafa asker toplamak için haberciler göndermişlerdir. Asker sayısı on bini bulmuştur. İki ordu silahlarını kuşandıktan sonra yaptıkları mücadeleden II. İzzeddin Keykavus zaferle ayrılmıştır. İki kardeş göz göze geldikleri zaman birbirlerine sarılarak, ağlaşmışlardır. İkiside aralarının açılmasına sebep olarak bazı emirlerin fesatlıklarına bağlamışlardır. Birbirlerinin gönüllerini aldıktan sonra Konya'ya hareket etmişlerdir.

Celâleddin Karatay'ın tavsiyesi üzerine savaşın izlerini ve dalgınlıklarını ortadan kaldırmak isteyen II. İzzeddin Keykavus, ilk iş olarak savaşta yakalanan emirler için kefalet bedeli belirlemiştir. Kefalet bedelleri ödendikten sonra da, emirlere hilat giydirmiş, makamların ve iktalarının bulunduğu yerleri iade etmiştir. Böylece savaşın izleri bağışlamayla kaldırılmaya çalışılmıştır¹³⁶. Celâleddin Karatay ile diğer devlet adamları, daha sonra Selçuklu tahtının şerefini korumak hem de Moğolları tatmin etmek

¹³⁴ FARAÇ, *aynı eser*, s.549.

¹³⁵ İBN Bibi, *aynı eser*,s.122.

¹³⁶ İBN Bibi, *aynı eser*, s.124.

gayesiyle, üç kardeşin birlikte saltanat sürmelerine karar vermişlerdi. Bu maksatla üç kardeş adına hutbe okunduğu gibi üçünün de adının bulunduğu sikkeler bastırılmıştır¹³⁷.

3.4. Necmeddin Nahcevani Vezir Olması

Celâleddin Karatay, devlet otoritesini yeniden sağlamak için yeni vezir arayışlarına başlamıştır. Bu iş için devrin en büyük âlimlerinden olan İmam Necmeddin Nahcevani'ye öneride bulunmuştur. Necmeddin Nahcevani bu görevi kabul etmiş olmasına rağmen alacağı ücretin fazlalığından yakınmıştır. Günlük iki dirhemden yıllık 720 dirhem olması gerektiğini söylemiş ve diğer devlet görevlilerinin de ücretlerinin kendisinin ücretine göre dağıtılmasını istemiştir. Bunu duyan devlet erkânı ise bu tutumundan dolayı Celâleddin Karatay'a şikâyette bulunmuşlardır. Celâleddin Karatay'da bunun üzerine Necmeddin Nahcevani ile konuşmuş, onun II. Gıyaseddin Keyhusrev'in vezirliğini yapmış olan Sahib Mühezzibüddin'in mirasından, 40 bin dirhem alması ve devlet erkânının önceki ücretlerinin yarısını almaları konusunda ikna etmiştir. Böylece devlet hazinesinde, ciddi bir tasarruf sağlanmış ve Moğolların masraflarını karşılamak için yeni bir kaynak sağlanmıştı.

İsfahanlı vezire mensup olanlar Moğollar katında harekete geçmişlerdi. Bunun üzerine Celâleddin Karatay da onların kötü maksatlarının önüne geçmek için Tuğracı Şemseddin Mahmud'u ve bazı devlet adamlarını Batu Han'ın yanına göndermiştir. Ancak ne var ki bu giden devlet adamları da kendi menfaatlerini gözeterek Mahmud Tuğrai'yi vezirliğe tayin ettirmişlerdi¹³⁸. Bu olay üzerine Batu Han, Celâleddin Karatay'a hediyeler ve kürkler göndermiştir. Bu durum Celâleddin Karatay'ın Moğollar katında da büyük bir itibara sahip olduğunu göstermektedir¹³⁹.

3.5. Şemseddin Mahmud Tuğrai'nin Vezir Olması

Elçilik heyetinin, Moğol kağanı tarafından yeni makamlara atanması, başta beylerbeyi Şemseddin Yaltaç olmak üzere diğer Selçuklu emirlerinin tepkisini çekmiştir. Nitekim bu emirlerden Reisü'l bahr, ilk önce Şemseddin'le daha donra

¹³⁷ İbrahim ARTUK, "II. Keyhusrev'in Üç Oğlu Adına Kesilen Sikkeler", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1972, s.283.

¹³⁸ ATÇEKEN, *aynı makale*, s.70.

¹³⁹ TURAN, *aynı makale*, s. 38.

Tuğracı Mahmud'la, Sultanın huzurunda, divan kurallarına uymayan sözlerle kavga etmiştir. Bu kavga Emir Celâleddin Karatay, Fahreddin Arslandoğmuş ve Nizameddin Hurşid'in rızasıyla yapıldığı için, divanda bulunanların hiç birisi kavgaya müdahale etmemiştir. Kendilerine yönelen tepkilerin artarak devam edeceğini gören yeni makam sahipleri, çekinmişler ve iktalarına dönme yolunu seçmişlerdir. Bu makam sahiplerinin iktalarına gitmeleri ile Tuğracı Şemseddin ve Müstevfi Necmeddin, yalnız kalmışlardır. Yalnız kalmalarıyla dostlukları iyice pekişen ikilinin arası Şemseddin'in söylediği sözlerle arası açılmış ve büyük bir kavga çıkmasına neden olmuştur. Kavgadan sonra Müstevfi Necmeddin, Celâleddin Karatay'ın yanına giderek Tuğracı Şemseddin'i kötileyip, yaptıklarını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Ertesi gün divanda, Müstevfi Necmeddin, Celâleddin Karatay'a anlattığı hikâyeleri, Tuğracı Şemseddin'le tartışarak ve açık delillere dayandırarak anlatmıştır. Divanda küçük düşen Tuğracı Şemseddin, bundan sonra gecen zaman içinde itibarını ve gücünü kaybetmiştir¹⁴⁰.

İlerleyen zamanda Tuğracı Şemseddin için Muineddin Süleyman ve Seyfeddin Toruntay arasındaki çekişme umut ışığı olmuştur. Muineddin Süleyman ve Seyfeddin Toruntay arasında Erzincan subaşılığı yüzünden kavga çıkmış, davalarına hâkim olması içinde Baycu Noyan'a gitmişlerdir. Baycu Noyan'da hayattayken Sahib Mühezzibüddin ile olan dostluğu yüzünden oğlu Muineddin Süleyman tarafını tutmuştur. Olayın bu şekilde sonuçlanmasından sonra Şemseddin Mahmud, Emir Muineddin Süleyman'ın babasına olan yakınlığı ve kendisiyle olan dostluğuna güvenerek, Müstevfi Necmeddin'in kendisine kurduğu tuzağı, başından geçen olayları ve saltanat makamını şikâyetleri içeren bir mektubu, Baycu Noyan'a göndermiştir. Fakat kölelerinden birinin Samsaüddin Kaymaz'a ihbarı etmesiyle haberci ve taşıdığı mektup Celâleddin Karatay tarafından ele geçirilmiştir. Ele geçirilen mektubun şifreleri çözülmesiyle Şemseddin Mahmud'un ihaneti anlaşılmıştır. Bu olay üzerine Şemseddin Mahmud, Celâleddin Karatay tarafından 1253 yılında tevkif edilmiş ve Antalya'ya hapsedilmek üzere gönderilmiştir¹⁴¹.

¹⁴⁰ İBN Bibi, *aynı eser*, s.128-129.

¹⁴¹ İBN Bibi, *aynı eser*, s.129-131.

3.6. İzzeddin Mahmud'un Vezirliğe Getirilmesi

Şemseddin Mahmud'un görevden alınmasıyla vezirlik makamının doldurulması ve devlet işlerinin devamı için arayışa başlayan Celâleddin Karatay, bu iş için 1253 yılında Rey'li Kadı İzzeddin Muhammed'i seçmiştir¹⁴².

Dönemin üç sultanı II. İzzeddin Keykavus, Rükneddin Kılıç Arslan, II. Alâeddin Keykubad ve devlet erkânının önde gelenlerinden oluşan bir kabile yola çıkarak Kayseri'ye kadar gelmişlerdir. Burada, Celâleddin Karatay ve Vezir İzzeddin Muhammed'in etkisinde olan, bu yüzden de hareketlerinde devamlı bu iki devlet adamının onayını alan II. İzzeddin Keykavus, Seyfeddin Türkeri'nin etkisinde kalarak, içkiye, kumara ve kadına alışmıştır. II. İzzeddin Keykavus'un karakterinde meydana gelen bu ani değişimler devlet yönetimine de yansımıştır. Bu olaylar devlet erkânının tepkisini çekmiştir.

Sultanın yaptığı israfın yanı sıra Boycu Noyan tarafından gönderilen elçiler, ağır vergiler istemesiyle ekonomik olarak sıkıntılı bir dönem başlamıştır. Celâleddin Karatay, Yavtaş ve Arslandoğmuş bunun önüne geçmek için, o zamanın emir-i dâdı olan Fahreddin Ali'yi, Moğol Hanı Mengü'ye göndermişlerse de özürleri kabul edilmeyip bizzat Sultanın huzura gelmesi hususunda ısrar edilmiştir¹⁴³.

Kayseri'de geçirdiği eğlence dolu günlerinden sonra II. İzzeddin Keykavus, Moğol Kağanının yanına gitmeye karar vermiştir. İki kardeşini, Celâleddin Karatay'ı, Şemseddin Yavtaş'ı ve Fahreddin Arslandoğmuş'u Kayseri'de bırakarak Sivas'a doğru yol almıştır. Yolda Celâleddin Karatay'ın öldüğü haberi gelmiştir. Bunun üzerine II. İzzeddin Keykavus, kendisine yolculuk esnasında elçilik edecek olan Moğol elçilerinden özür dileyerek, Moğol ülkesine gelemeyeceğini bildirerek devlet başsız kaldı düşüncesiyle 1254 yılında Kayseri'ye geri dönmüştür. Perişan bir halde olan II. İzzeddin Keykavus, Moğol Kağanının yanına kardeşi II. Alâeddin Keykubad göndermiştir. II. Alâeddin Keykubad aracılığıyla Moğol Kağanına, "*İşlerimi idare eden atabeyim Celâleddin Karatay'ın öldüğünü ve garp tarafında düşmanlar zuhur ettiği için kendim gelemiyorum...*" şeklinde özür dileyen mektubunu da yollamıştır¹⁴⁴.

¹⁴² İBN Bibi, *aynı eser*, s.130

¹⁴³ ATÇEKEN, *aynı makale*, s.71.

¹⁴⁴ TURAN, *aynı makale*, s. 42.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CELALEDDİN KARATAYIN TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE KATKILARI

Tarihimizdeki eğitim-öğretim hayatında çok büyük gelişmelerin olması günümüz eğitim sistemimizin gelişmesinde ve bilgi birikiminin olmasında etkili olmuştur. Tabî ki günümüze miras kalan bu kültürel faaliyetler sadece Sultanlar tarafından kalmamış, bunun yanında devletin üst kurumlarında görev alan devlet adamlarının da katkısı olmuştur. Şüphesiz hayrat dediğimiz zaman akla gelen en bilindik Suçluklu devlet adamı Celâleddin Karatay'dır. Bu büyük devlet adamının bize, kendisi için yaptırdığı, evi, köşkü, deniz sahilindeki yazlığı-kışlığı kalmamıştır. Bütün bunlara sahip miydi bilmiyoruz. Sahipse bile medresesi, Kayseri-Elbistan arasındaki kervansarayını, Antalya'daki dârü's-sülehası vb. kadar zatına yönelik binalara bakarsak, dünya değerlerine önem vermediği açıktır. Buram buram insana hizmet, hayır ve iyi niyet anlayışı tüten dev hayır eserlerini, bu günün parasıyla yüzlerce milyon edecek vakıflarıyla beslemiştir. Celâleddin Karatay şu anlayış seviyesi ile itiraf edilmeli ki, zamanımız varlık sahipleri ve ileri gelenlerinden daha ufuklu ve daha yükseklerdedir¹⁴⁵. İster yaptırdığı eserlerle olsun isterse de devlet erkânında aldığı kararlarla ilime ve bilime birçok katkıları olan Celâleddin Karatay'ın, günümüz eğitim sistemi içinde önemli bir yere sahiptir.

Tez araştırmamızın bu bölümünde Celâleddin Karatay'ın Türk eğitim sistemine olan katkılarını işleyeceğiz. Fakat bu katkılarına geçmeden önce Anadolu Selçukluları zamanında eğitimin ve öğretimin genel özelliklerine değinmekte fayda görmekteyiz.

¹⁴⁵ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, Caner ARABACI, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1999, s.182-183.

1. ANADOLU SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE EĞİTİM VE ÖĞRETİM

Anadolu Selçuklu Devleti, Türkistan'dan İslâm âlemine yapılan bir Oğuz hicreti neticesinde doğan bir devlettir¹⁴⁶. Anadolu Selçuklular, Oğuz Türklerinin üç oklu Kınık boyuna mensup Selçuklu hükümdar ailesinden Süleyman Şah tarafından Anadolu'da kurulmuştur. En kudretli dönemi Sultan Alâeddin Keykubat zamanı olmuştur. Döneminde ilmi, fikri, sosyal, ekonomik ve ticaret alanında altın zamanını yaşamıştır¹⁴⁷. Moğollarla yaptığı Köseadağ savaşını kaybeden Anadolu Selçukluları, devletin içindeki çekişmeler had safhaya ulaşması sonucu 1308 yılında yıkılmıştır.

Büyük Selçuklu devletinin kuruluşu ve İslâm dünyasının Türklerin nüfuzuna girmesi, İslam medeniyeti ve toplumlar tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Büyük Selçuklulardan sonra tarih sahnesine çıkan Anadolu Selçuklu devleti Anadolu'nun Türkleşmesinde, ilmi ve fikri, ticari, ekonomik ve sosyal alanda gelişmesine ön ayak olmuştur¹⁴⁸. İran ve Anadolu fatihi Selçuklular, Arap ve İran medeniyetinden etkilenmişlerdir¹⁴⁹. Selçuklular Sünni akideye bağlı olduklarından, Arap ve İran medeniyetinden kendi öz kültür ve medeniyetine uyanları alıp birleştirmişler, durgunluk noktasına gelen İslâm medeniyetine yeni bir tarz ve yeni bir kimlik ile hayat vermişlerdir. Selçuklularda eğitimin temel özelliği; bilime önem verilmesi ve medreselerin gelişmesi, İslami değerlere sahip veli insan tipinin iyice yaygınlaşması ve hayata bakışında tamamen İslami özellikler kazanmasıdır. Bu veli insan tipi yanında eski savaşçı ve cihangir, akıncı, alp tipi de İslam'ın gazilik değerinden güç alarak devam eder. Bu anlayış Osmanlı dönemindeki düşüncede de geçerliliğini korumuştur diyebiliriz¹⁵⁰.

Anadolu Selçuklu Devleti tarihini, Büyük Selçuklu Devleti'nin varisi olduğu, Anadolu'ya tam hakim olan yeni bir devlet olarak hareket ettiği ve Köseadağ

¹⁴⁶ M. Halil YİNANÇ, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, I*, İstanbul 1944, s.85; Paul WITTEK, *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihi*, (Çev. Güzin YALTER), İstanbul 1938, VI s. 19; Osman ÇETİN, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*, İstanbul 1981, s. 34. M. Altay KÖYMEN, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 1993, 102-114.

¹⁴⁷ V. GORDLEVSKI, *Anadolu Selçuklu Devleti*, (Çev. Azer YARAN), Ankara 1988, s.238.

¹⁴⁸ Bernard LEWIS, *İslam Tarihi ve Kültür Medeniyeti*, İstanbul,1997, I,241.

¹⁴⁹ M. Fuat KÖPRÜLÜ, *İslam Medeniyet Tarihi*, Ankara, 1977, s.66.

¹⁵⁰ Yahya AKYÜZ, *Türk Eğitim Tarihi.*, Ankara 1985, s.39

mağlubiyetinden sonra Moğol hakimiyetine girdiği dönem olarak, tarih içerisinde üç dönem olarak görürüz. Birinci dönem olarak Selçukluların bir kolu olarak Anadolu'nun Türkleşmesini ve devletin gücünü hakim olunan yerlere götürülmesi sağlamıştır. İkinci dönem, Anadolu'ya hakim olarak tam bir bağımsız devlet olduğu siyasi, idari, ekonomik, ilmi, ticaret gibi faaliyetlerde bulunduğu dönemdir. Bu ikinci dönemde Anadolu Selçuklu devleti ve daha sonra oluşacak olan Beylikler döneminde Anadolu siyasi olarak Hıristiyan unsurunu temelli ortadan kaldırmışlardır. Anadolu'daki Hıristiyan kültürünü asgari düzeye indirerek Türk kültürünü yerleştirmiş ve Anadolu'nun kalıcı olarak bir Türk vatani olmasını sağlamışlardır. Anadolu Selçuklu devleti Büyük Selçuklu devleti gibi siyasi bakımından büyük bir rol oynamasa da, Anadolu'yu Türkleştirip, Müslümanlaştırmak ve bu suretle Osmanlı Devletinin rahatlıkla her alanda siyasi birliğini sağlamasında büyük bir rol oynamıştır¹⁵¹. Selçuklular eğitim ve öğretimin ilerlemesinde siyasi ve ekonomik alanındaki etkinin yanında, Anadolu Selçuklu devlet adamlarının bilim severliği sonucu ortaya çıkan örgün ve yaygın eğitim kurumlarının yanında, atabeglik kurumları da etkili olmuştur. XII. ve XIII. yüzyıllarda Konya, Sivas, Erzurum gibi merkezlerde hükümdarların, hükümdar ailelerine mensup kadın ve erkeklerin, büyük ve zengin devlet adamlarının ve zengin tüccarların kurdukları vakıflar sayesinde, hastaneler, imarethaneler, tekkeler, medreseler, dârü's-şifalar, sıbyan mekteplerinin, Anadolu Selçuklu devletinin siyasi birliğini sağlayarak düzenli bir idare kurmaları sonucunda gelişen şehir hayatının bir kurumu olarak ortaya çıkmıştır¹⁵². Anadolu Selçuklu devleti muntazam ve sağlam müesseselere malik merkezî bir devlet olmuştur. XI. asırda Türkistan'dan Marmara kıyılarına ve Kafkaslardan Basra körfezine kadar Büyük Selçuklu Devleti'nin siyasi ve idari alanda devamı olmuşlardır. Moğol istilası sebebiyle doğudan gelen alim, şair ve mutasavvıfların Anadolu'ya gelip yerleşmeleri ile, ilmi ve fikri fâaliyetler ortaya çıkmış ve Selçuklu medreselerinin tüm dünyada merkez konumuna gelmesini sağlamıştır¹⁵³. Anadolu Selçukluları mimari, idari, ilmi, ekonomik alanda en parlak dönemini Alâeddin

¹⁵¹ Fuat SEVİM, *Dünya Uygarlığı ve Türk Sosyo-Ekonomik Tarihi*, İstanbul, 1978, s.60.

¹⁵² W. BARTHOLD, *Orta Asya Türk Tarihi*, Ankara 1975, s.67.

¹⁵³ M Fuat KÖPRÜLÜ, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1984,65.

Keykubat döneminde yaşamıştır¹⁵⁴. Konya'daki Selçuklu mimarisi ve güzel sanatlara ait yapılan medreselerdeki mimari tarz mimari alandaki ihtişamının birer göstergesidir.

Anadolu Selçuklu Devleti, düşünce sistemi olarak Anadolu'da Sünni akîdeyi yerleştirmek istemiştir. Çünkü Moğolların sebebiyet verdiği Türkmen göçü Anadolu'da siyasi karışıklıkla beraber, din ve mezhep ayrılığına da yol açıyordu. XIII. Yüzyılda siyasi birliği bozulan Anadolu Selçuklu Devleti'nin yerlerine Türk beyleri tarafından Beylikler kurulmuştur. Anadolu Selçuklunun sistem olarak aynı algılayabileceğimiz beylikler dönemin de, Anadolu'da Türkçe'nin ilk defa ilim, fikir ve edebiyat alanında çeşitli eserler ortaya çıkmış, Müslüman Türk kültürünün yeni hakim olduğu Anadolu'daki kültür alanında, bu sentezin sonuçları alınmıştır. Beylikler, Anadolu Selçuklu ile Osmanlılar arasında bir köprü vazifesini üstlenmiştir. Anadolu Selçuklularının yıkılmasından sonra Anadolu'da ortaya çıkan beyliklerdeki ilmi ve kültür hareketler, aslında Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki ilim ve kültür hareketlerinin ne derece teşvik ve himaye gördüğünü bize göstermektedir. Anadolu'daki hükümdarlar çeşitli nedenlerle Anadolu'ya gelen ilim adamlarının ilmi ve fikri çalışma ve tartışmalarına değer veren, onların ilmi birikimlerinden istifade edecek talebeler yetiştirmek için medreseler, kütüphaneler, imarethaneler kurmuşlardır¹⁵⁵. XI. yüzyıldan itibaren İslam dünyasının siyasi birliğini, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçuklular ve Osmanlılar sırası ile ellerinde tutmuşlar, dini ve kültürel yönden İslam'ın ilerlemesinde büyük katkıda bulunmuşlardır. Mükemmel bir askeri ve idari teşkilat oluşturan Osmanlılar, padişahlar ve devlet adamları tarafından ilim ve bilime önem verilmiş, devletin sınırları içerisinde Anadolu Selçuklu Devletinin kurduğu müesseseler, model ve örnek alınarak daha iyi bir şekilde modernize edilerek eğitim ve öğretim hayatına kazandırılmıştır.

¹⁵⁴ İBN Bibi, *aynı eser*, s.16.

¹⁵⁵ Ekmeleddin İHSANOĞLU, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri", *Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi*, İstanbul 1999,I, s.229.

2. CELÂLEDDİN KARATAY'IN TÜRK EĞİTİM-ÖĞRETİMİNE KATKILARI

Celâleddin Karatay'ın Tür eğitim-öğretim sistemine katkıları tek bir alanda değildir. Hemen hemen her alanında katkısı olduğundan, bu katkıları aşağıda ana başlıklar altında incelenmiştir.

2.1. Celâleddin Karatay'ın Eğitime Bakış Açısı

Celâleddin Karatay'ın en önemli hususiyeti, ilme önem veren bir devlet adamı olmasıdır. Konya'da yaptırdığı, günümüzde devrinin NASA'sı olarak anılan Karatay Medresesi'ni yaptırması, Antalya'da dini iyi bilen salihlerin toplandığı Karatay Dârü's-sülehâ'sını yaptırması, Malatya'da zeka seviyesi düşük yada fazla olan insanların tedavi edilmesi için tıp eğitiminin verildiği Karatay Bimâr-hânesi'ni yaptırması, onun eğitime ne derecede önem verdiğini göstermektedir. Mizacı ve bulunduğu muhitin icabı olarak yalnız ilmi müesseseler vücuda getirmekle kalmayıp, bizzat ilmi faaliyetleri de himaye ettiği anlaşılıyor¹⁵⁶. Medh-i fakr adlı Arapça eseri Farsçaya tercüme ettirmesi¹⁵⁷, ilme olan alakasının bir neticesidir. Celâleddin Karatay'ın Arapça bildiği halde halkın anlaması için Farsçaya tercüme ettirmesi, onun ilme verdiği önemin ne derece fazla olduğunu bize göstermektedir. Ayrıca Celâleddin Karatay'ın, Farsçanın yanında Arapça dilini de biliyor olması onun iyi tahsil görmüş bir devlet adamı olduğunu kanıtlamaktadır.

2.2. Karatay Medresesinde Eğitim

Anadolu Selçuklu Devletinde akademik olarak eğitimin verildiği müesseseler medreselerdir. Selçuklular dönemindeki medreselere baktığımızda eğitimde ihtisaslaşmanın olduğunu görmekteyiz. Bunun için medreseler okutulan konulara göre dârü'l-hadis, dârü's-şifa, dârü'l-kurra ve dârü'l-fıkıh olarak ayrılmaktadır. Kısaca bahsetmek gerekirse dârü'l-hadis, hadis medresesi anlamına gelmekle birlikte Hz. Muhammed'in söz, fiil ve takrirlerini öğrenmek ve araştırmak için kurulan eğitim kurumu; dârü'l-şifa, sağlık hizmetlerinin yürütüldüğü ve sunulduğu, tıp biliminin tedris

¹⁵⁶ TURAN, *aynı makale*, s.45.

¹⁵⁷ ATEŞ, *aynı makale*, s.123.

edildiği, tıp öğrencilerinin yetiştirildiği, tıp ilaçlarının hazırlandığı medreseler; dâru'l-kurra, Kur'an-ı Kerim'i en güzel, en iyi ve en doğru şekilde yedi kıraat üzerinde okunmasını amaçlayan müesseseler; dâru'l-fıkıh ise İslam hukukunun incelendiği medreselerdir.

Karatay Medresesinin bu dört ihtisas medreselerinden hangi gruba girdiğini kesin olarak bilmemekteyiz. Çünkü medresenin ders programı konusyla ilgili olan kaynaklar gün yüzüne çıkartılamamıştır. Bazı kaynaklar medresenin taç kapısındaki hadislerden yola çıkarak dâru'l hadis olabileceği görüşünü ortaya koymuşlardır. Bu tezin doğruluk payı çok azdır. Yaptığımız araştırmalarda Karatay Medresesinin dâru'l-fıkıh olma ihtimali çok yüksek olduğu kanısına vardık. Fıkıh derslerinin okutulmasının yanında medresenin vakfiyesine baktığımızda öğrencinin “*fakih*” ve “*mülâzım*” diye ikiye ayrıldığını görmekteyiz¹⁵⁸. Fakih terimi, hukukçu ve hukuk âlimi anlamına geldiği gibi hukuk öğrencisi anlamına da gelmektedir. Karatay Medresesinin vakfiyesinde bu terim ileri seviyede talebe anlamında kullanılmıştır. Fakat talebenin bu süreye gelebilmesi için ne kadar süre geçmesi gerektiği belli değildir. Turan, fakıhlık süresinin üç sene olduğunu söyler; yalnız fakıhlıktan önceki ilk ve orta eğitim devresinin kaç yıl olduğu hakkında kesin bilgi vermemiştir. Karatay Medresesindeki en değerli talebenin fakih olması, medresede fıkıh dersinin ağırlıklı olduğu kanaatine varmamızda neden olmuştur. Bu da bize Karatay Medresesinin dâru'l-fıkıh medreselerinde olduğunu göstermektedir.

2.2.1. Karatay Medresesinde Öğretilen Dersler

Medreselerde okutulan ders kitapları öncelikle her Müslüman şahsın din ve dünya işleri için gerekli olan bilgileri elde etmesine imkân sağlayacak bir şekilde tertip edilmiştir. Yeni eğitimin amacı önce bilim ve hikmet sonra sırasıyla Fazilet ve marifet din ve şeriatın açıklaması insani meleke ve kabiliyetlerini geliştirmesine yöneliktir. Bunların sağlanmasından padişah kendisini mesul tutmaktadır.

Ortaçağda İslâm eğitimi kadîm ilimleri ve İslâm ilimleri diye iki kategoriye ayrılmıştır. Kadîm ilimler; yabancı ilimler, İslâm öncesi ilimler, matematik, astronomi,

¹⁵⁸ TURAN, *aynı makale*, s. 78.

geometri, fizik, tıp, gramer ve felsefe derslerini içerisine almaktadır. İslâm ilimleri; usul, fıkıh, hadis gibi ilahiyat kollarını içersisine alıyordu. Karatay Medresesi'ne baktığımızda ders programı hakkında net bir bilgiye sahip değiliz. Önder, Karatay Medresesinde şeriat, tefsir, usül hilaf ve fûru ilimlerinin okutulduğu tahmin edilmektedir¹⁵⁹. Çünkü medresenin vakfiyesinde görevli olan müderrisin bu ilimleri bilmesi şartı koşulmuştur. Ayrıca bu ilimlerin yanı sıra astronomi dersinin verildiği medrese içerisindeki gözlem havuzundan anlaşılmaktadır. Selçuklular zamanında bu havuzun olduğu yerde gözlem kuyusu bulunmaktaymış. Gökyüzündeki cisimlerin suya yansımaları sonucu, gözlemler yapmışlardır. Böylelikle de paratik olarak enlem-boyklam hesaplamalarıyla namaz vakitlerini ve ramazan ayının başlangıç ve bitiş tarihlerini hesaplamaya çalışmışlardır. Ayrıca kuyudaki sudan medresenin su ihtiyacı da karşılanmıştır¹⁶⁰.

Karatay Medresesinde astronomi ilimi yapıldığına göre mutlaka ders olarak geometri, cebir ve kozmoloji derslerinin de okutulması gerekmektedir. Çünkü astronomide gök cisimlerinin arasındaki mesafeleri hesaplaya bilmek için mutlaka geometri ve cebir derslerinden de faydalanmak gerekmektedir. Ayrıca İslâm dünyasında ilim adamları genelde Kur'an-ı Kerim'deki bilgileri astronomiyle uzlaştırmak istemişlerdir. Bunun için kozmoloji dersinin verildiğini tahmin etmekteyiz.

Karatay Medresesi, sadece ders verilen kuru bir okul binası olarak düşünülmemiştir. Külliye tipi bir medrese olarak karşımıza çıkar. İnsan ihtiyaçlarının çoğuna aynı anda cevap verecek şekilde kurulmuştur¹⁶¹.

Medresenin bugün ayakta kalan kubbeli kısmından hariç olarak misafirlerini ağırlayacak tesisleri bulunmakta idi. Devrin anlayışına göre; dışarıdan gelen ilim adamları medreselere, tüccarlar hanlara, beyler saraylara, dervişler zaviyelere misafir edilmektedir. Bu anlayış, medreseler arası kültürel alış-veriş ve etkileşimin seviyesi ile ilgili olarak bugüne önemli mesajlar verdiği kanaatindeyiz.

¹⁵⁹ ÖNDER, *aynı eser*, s. 171.

¹⁶⁰ KONYALI, *aynı eser*, s. 854.

¹⁶¹ KÜÇÜKDAĞ *aynı eser*, s.190.

Medresenin mescidi de bulunmaktadır. Alâeddin Camii'ne çok yakın olması, ayrı bir mescit yapılıp imam tayin edilmesine engel olmamıştır. Çünkü ilim tahsil eden öğrencinin dışarıya sık sık çıkarak ilgisinin dağıtılmaması düşünülmüştür. İmamlık ise medresenin profesörüne-müderrisine şart kılınmıştır¹⁶².

Karatay Medresesine atanacak olan müderris seçiminde de titiz davranılmıştır. Devrinin "parlak bir medresesi" olarak büyük bilim adamlarına ders verdirilmiştir. Burası ayrıca Mevlâna Celâleddin Rumî, Şemseddin Tebrizî vb. gibi devrin ileri gelenlerinin de uğrak yeridir¹⁶³.

2.2.2. Medresede Görevli Müderris ve Müidler

Medreseye dört Sünnî mezhebden öğrenci alınması serbesttir. Fakat müderris ve muîdin Hanefî mezhebinden olması şartı vardır. Vakfiyedeki bu sınırlama ilginçtir. Sebebi de Anadolu'da ekseriyetin Hanefî mezhebine bağlı olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Değilse bir mezhep taassubunun bulunduğunu, söylemek mümkün değildir. Zira Karatay'ın yanında yetiştiği bilinen Alâeddin Keykubad, kendisi Hanefî Mezhebi'nden olduğu halde sabah namazını Şafi mezhebi üzere kılmaktaymış¹⁶⁴.

Fakat eğitimcinin seçilmesinde özel bir hassasiyetin gösterilmesi, öğrencilerle ilişkilidir. Vakfiyeye göre müderris; şariat, hadis, tefsir, usûl ve furu', hilaf ilimlerinde liyakatli ve ehliyetli olmak mecburiyetindedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, eğitimcinin dinî ilimleri bilmesi özellikle istenmektedir. Bu durum yetiştirilecek insan tipiyle de ilişkilidir. Demek ki, Celâleddin Karatay, Moğol baskısı altında olunmasına rağmen putperest Moğola benzeme gibi bir aşağılık kompleksi geliştirmemiştir. Aksine gösterdiği hassasiyetten yetiştirilecek insan tipi ile ilişkili olarak tereddüt ve kararsızlığının bulunmadığını ortaya koymuştur. Onun için de sonuçta doğabilecek bir kimlik bunalımına karşı baştan tedbir alınmaktadır. Diyebiliriz ki. Selçuklu Devleti, kendi insan tipini, yetiştirmek için bir eğitim politikası belirlemiş olmaktadır¹⁶⁵.

¹⁶² TURAN, *aynı makale*, s.80.

¹⁶³ TURAN, *aynı makale*, s.72.

¹⁶⁴ TURAN, *aynı makale*, s.74.

¹⁶⁵ KÜÇÜKDAĞ, ARABACI, *aynı eser*, s.188.

Konya Şer'iyye Sicil kayıtlarına göre Karatay Medresesine atanan görevliler aşağıda listelenmiştir. Bu bilgileri bilim dünyasına ilk çıkartan kişi Zeki ATÇEN'dir¹⁶⁶.

Tarih sırasına göre şöyledir:

1087H./1677'de;

Mu'id: Günde bir akçe ile Ahmed'dir. Fakat Ahmed'in bu tarihte kadılık hizmetiyle ayrılması üzerine boş kalan göreve elinde beratı olan Ebubekir Efendi tayin edilir.

Müderris: Mevlâna es-Seyyid Ahmed idi.

Medresenin asıl vakfiyesinde mu'idin, müderris ücretinin yarısını alacağı kayıtlıdır. Bu vesikada mu'idin ücreti bir akçe olarak belirtildiğine göre, acaba müderris iki akçe mi alıyordu? Fakat Osmanlılar zamanında en düşük müderris ücreti 20 akçe olduğuna göre bu durum mümkün değildir.

1092 H./1681'de

Cüzhân: Günde bir akçe ile Ali idi. Fakat bu tarihte ölümü üzerine oğlu Mustafa tayin edilir.

Mütevelli: Vâkıfın sülâlesinden Kemal idi. Celâleddin Karatay'ın çocuğu olmadığından vakfiyesinde tevliyetin kardeşi Kemaleddin Rumtaş'ın verilmesini şart koşmuştu. Adı geçen mütevellinin adının dedesininkiyle aynı olması dikkat çekiyor.

1099H./1687'de;

Müderris: Seyyid Ahmed Efendi idi. Fakat bu tarihte yeni bir görevle ayrılması üzerine Şeyhülislâm'ın işareti ile Mevlana Ali Efendi müderris olur.

1119H. /1707'de;

Müderris: Mehmed'dir. Fetva makamından bu göreve gelmiştir.

1707'de;

¹⁶⁶ ATÇEKEN, *aynı eser*, s.223-227.

Müdürris: Yukarıda adı geçen Mehmed'in bu tarihte ölmesi üzerine kendisinin bıraktığı fetva makamında bulunan diğer Mehmed tayin edilmiştir. Şeyh Mehmed'in bu tayininde Şeyhülislâm Mevlana Mehmed Sadık'ın arz ve işareti vardır.

Adı geçen berat suretlerinde müdürrislerin ne kadar ücret alacağı belirtilmiş, ancak öncekiler "...ne minval üzere mutasarrıf olagelmışler ise muma-ileyh dahi ol minval üzere vazife-i muayyinesin evkaf-ı mezbûre mahsulünden ala..." şeklinde ücret durumuna işaret edilmiştir.

1130 H./1717'dan;

Nazır: Abdullah'dır ve günde 2,5 akçe, senede 35 kilo buğday almaktadır.

Vekil-i Harç: Ahmed.

Mütevelli: Mehmed oğlu Süleyman,

Hafız: Mustafa Halife'dir.

1707'de;

Nazır: Yukarıda adı geçen nazır Abdullah'ın oğlu Ali'dir. Ali babasının bu tarihte ölümü üzerine tayin olması gerekirken, dışardan haksız olarak Mustafa adında birisi de üzerine berat almıştır. Fakat Konya naibi Mevlâna Mehmed Sadık'ın arzıyla durum hak sahibi adına düzeltilerek Mustafa müdahaleden men edilmiştir. Yukarıdaki diğer görevliler de hizmete devam etmektedirler.

1178 H./1765'de

Müdürrisler: Es-Seyyid el-Hac İsmail Efendi ile Kadı-zâde es-Seyyid Mehmed Efendi.

Mu'id: Es-Seyyid Emrullah Efendi oğlu es-Seyyid Abdullah

Mütevelli: İbrahim oğlu Abdülfettah'idi. *Ayrıca;*

Nâzırlar: El-Hac Ahmed Efendi ile Abdullah oğlu Mehmed Ağa idiler. Nazırlar müştereken günde 2,5 akçe ve senede 35 kile buğday alıyorlardı.

Yukarıdaki belgeye göre, Karatay Medresesi müderrisleri ve diğer adı geçen görevliler, medresenin nazırlarını, haklarını eksik verdikleri gerekçesiyle dava ederler. Davacılar şer'i meclise götürdükleri şikâyetlerinde daha önce vakfiyede nâzırlık diye bir şey yoktur, diyerek nazırlara mani olmaya çalışırlar. Fakat nazırlar da hizmetlerinin eskiye dayandığını, önceki Hâkim Muhyiddin Efendi huzurunda ispat etmişler.

Bundan dolayı aralarında başlayan anlaşmazlık sebebiyle nazırların müderris ve diğer hizmetlilerin haklarını tam vermedikleri anlaşılacak dava mağduriyete uğrayanlar lehine düzeltilmiştir. Ayrıca burada şinik tabiri de yer almıştır. O zaman ki ölçü olarak 8 şinik bir kiledir. Müderrislerin tedris karşılığı günde bir şinik buğday edilmiştir.

1200 H./1785'de;

Müderrisler: Es-Seyyid el-Hac İbrahim ve Seyyid Ali kardeşler idi. Fakat adı geçen şahısların işine aynı tarihte son verilmesi üzerine, Kadı-zâde Seyyid İsmail müderris olmuştur. Ancak "...medrese-i mezkûrede müderris olanlar imametine de mutasarrıf olageldiklerinden..." imamet istihkakı verilmesi icabetmektedir. Çünkü daha önce imamlık hizmetini yürüten Seyyid Ali günde dörtte bir şinik buğday alıyordu. İşte bu sebeple Kadı-zâde Seyyid İsmail'in müderrislik hizmeti yanında imamlık karşılığı olarak günde dörtte bir şinik buğday alması Konya naibinin arzıyla mümkün olur.

İmam: Seyyid Ali iken onun işine son verilmesiyle Kadı-zâde Seyyid İsmail olmuştur. Aynı zamanda müderristir.

1287 H./ 1870'de;

Müderris: Abdurrahman oğlu Mehmed Emin olup yarı hisse müderrisliğe sahip bulunuyordu. Fakat ehliyetsizliğinin anlaşılması üzerine işine son verilerek ulemadan Hacı Sarı Hafız Süleyman ve Yahya Efendi üzerine tedris işinin verilmesi yüce makama arz edilir.

1312 H. / 1894'te;

Mütevelli: Es-Seyyid Hafız Ahmed ve es-Seyyid Mehmed Emin ibn-i Mehmed kardeşler idi. Bunlar hizmete 1864 yılında başlamışlar. Fakat 1883'de

kardeşlerden Es-Seyyid Hafız Mehmed, Konya'nın Mihmandar Mahallesi'nde 42 yaşlarında Mehmed Rahmi Efendi adındaki oğlunu bırakarak vefat etmiş. İşte babasından boşalan yarı tevliyet hizmetine ehliyetini ispat eden oğlu Mehmed Rahmi Efendi'nin tayin edilmesi hususu yüce makama arz edilir.

1312H./ 1895'te;

Mütevelli: Yukarıda adı geçen müşterek mütevellilerden daha önce ölen Seyyid Hafız Ahmed'in hissesi 45 yaşındaki Ali'ye verilmesini arz ettirmiş. Ali ölen şahsın oğludur.

1324H./1906'da;

Müderris: Malatyalı Ahmed Efendi idi. Ancak ölümünde çocuklarının küçük olması nedeniyle Salih Efendi nâib olmuş, onun da ölmesi üzerine 16 yaşına basan Mustafa'nın ağabeyi Mehmed Halil ve ablası Fatma Saliha'nın arzları ile kardeşlerinin iktidarına kadar müderrisliğin Hafız Ali Efendi üzerine verilmesi hususu arz edilir. Bu kadı sicil kaydından 1906 yılında medrese hizmetini eksiksiz sürdürdüğü de anlaşılıyor.

1326 H./1908'de;

Mütevelli ve Mu'id: Seyyid Hafız Ahmed ve Seyyid Hafız Mehmed Emin Efendi idiler. Fakat Hafız Ahmed Efendi, oğlu Ali Vehbi ve Mehmed Efendi de oğlu Mehmed Rahmi Efendi adındaki çocuklarını geride bırakarak, birbiri ardından ölürler. Mehmed Rahmi Efendi'nin mu'idlik yapacak ehliyeti yoktur. Bundan dolayı müstakil olarak mu'idlik ve yarı tevliyet hizmeti Ali Vehbi Efendi'ye ve diğer yarı hisse tevliyet hizmeti ise Mehmed Rahmi Efendi'ye verilir. Ancak Ali Vehbi Efendi bulunamaz. Bunun üzerine durumu teftiş ettiren Evkaf-ı Hümayun Nezareti 23 Zilkade 1325 H. 15 Kanun-ı evvel 1326 tarih ve 92 numaralı tahriratı ile hizmetin diğer bir hak sahibine verilmesini bildirir. Bunun üzerine göreve, Konya ulemasından Alâiyeli Mehmed Emin, Zade Mustafa, Hadimli İsa, Feraizci-zâde Ahmed ve medrese müderrisi Hafız Ali Efendi talip olurlar. Fakat daha sonra medrese müderrisi lehine diğerleri isteklerinden vazgeçtiklerini bildirirler. Bu gelişme üzerine Konya'da Süleymaniye Medresesi'nde oturan Hafız Ali Efendive medrese mu'idliğinin verilmesi arz edilir.

Medrese Eğitimi Alan Öğrenciler

Karatay Medresesindeki öğrenim usulü günümüz üniversitelerinde uygulanan kredili sisteme benzemektedir. Yıl değil, ders bitirip belli kitapları okumak amaçlanmakta, her isteyen istediği yaşta öğrenci olabilmektedir. Öğrenciler, burslu olarak medresede barındırılmaktadırlar. Ayrıca medrese, dışarıdan da dinleyici kabul ediyordu¹⁶⁷.

Müderris, camilerden birinde aynı zamanda vaiz veya hatiplik yapmakta, medresedeki araştırmalarını halka ulaştırmakta idi ki; bu şekliyle yaygın öğretim kurumu gibi hizmet vermiş oluyordu. Bu eğitim anlayışı, medreselerin halkla bütünleşmesini sağlıyordu.

Karatay Medresesi'nin vakfiyesine göre öğrenciler, "fakih" ve "mülazım" diye iki kısma ayrılmıştır, miktarları 20 ile 40 arasında olan bu burslu kısım, burssuz devam edenleri içine almamaktadır. Kendi parası veya başka gelir kaynaklarından yararlanarak okuyanlar da var olmalıdır¹⁶⁸.

Devam süresinin kaç yıl olduğu konusunda kesin bilgi yoktur. Yalnız çağdaşı Cacaoğlu Medresesi'nde ileri talebenin üç yılda medreseyi tamamladığı kaydı vardır. Ama başlangıç, orta derecedeki süre nedir bilinmemektedir. Akyüz, bu sürenin en az 5 yıl olduğunu tahmin etmektedir¹⁶⁹.

Vakfiyesine göre haftada beş gün medresede ders okutulacaktır. Haftanın tatil olan günleri, salı ve cuma günleridir¹⁷⁰. Şu hale göre şimdi bizde uygulandığı gibi hafta tatili, cumartesi-pazar olarak iki gün üstüste gelmemekte; iki eşit bölüme ayrılmış bulunmaktadır. Derse başlamadan önce özellikle pazartesi ve perşembe günleri Celâleddin Karatay'ın kardeşlerinden birinin oğlu tarafından medresede bir miktar Kur'an okunması vâkîfın şartlarındandır¹⁷¹.

¹⁶⁷ AKYÜZ, *aynı eser*, s.55-56.

¹⁶⁸ TURAN, *aynı eser*, s.78.

¹⁶⁹ AKYÜZ, *aynı eser*, s.55.

¹⁷⁰ KONYALI, *aynı eser*, s. 863.

¹⁷¹ UĞUR,KOMAN, *aynı eser*, s. 49.

2.3. Tıp Eğitime Katkısı

Türkler, insana ve insan sağlığına büyük önem vermişlerdir. Çünkü millet olarak Türklerin ruh yapısında şefkat ve insana yardım duyguları çok gelişmiştir Ayrıca kabul ettikleri İslâm dini de devamlı telkinleri ile onları bu hizmete sevk etmiştir¹⁷². Müslümanlık insana yardım etmeyi çok yüksek bir görev, adeta bir ibadet olarak tanımış, Hz. Muhammed; "Beden ilmi din ilminden evvel gelir", "Istırap çeken bir insana yardım edenin hizmeti bütün dünyaya yayılır." gibi hadisleri ile insanlığa ışık tutmuştur¹⁷³. Bunun için Selçuklu Sultanları ve devletin önde gelen devlet adamları büyük masraflar yaparak sağlık kuruluşlarını yaptırdıklarını da görürüz.

Tıp eğitime önem veren devlet adamlarından birisi de Celâleddin Karatay'dır. Aslında Celâleddin Karatay'ı ayrı söylemek yanlış olur. Çünkü tarih kaynaklarını incelediğimizde aile olarak tıp alanına önem verdiklerini görmekteyiz. Celâleddin Karatay, Malatya'ya Karatay Bimarhane'sini yaptırırken; kardeşi Kemaleddin Rumtaş tarafından yaptırılan Küçük Karatay Medresesi'nin de Dârü's-şifa olduğunu göz önüne alırsak ailecek tıp eğitime verdikleri önemi anlayabiliriz.

Anadolu Selçukluları'nda sağlık hizmetlerinin yürütüldüğü ve sunulduğu, tıp biliminin tedarik edildiği, tıp öğrencilerinin yetiştirildiği, tıp ilaçlarının hazırlandığı medreselere; Dârü's-sıhha, Dârü'Lafiye, Dârü'r-raha, Dârü't-üp, Maristan, Bimarhane, Tophane, Nekahethane, Şifaiyye, Bimaristan, Darü'l-merza ve Me'menü'l-istihare adları ile de tarih içerisinde kullanılmıştır¹⁷⁴. Bu kurumlarda hastalar tedavi edilir, ilaçlar yapılır ve sağlık hizmetleri ile tüm faaliyetler yürütülürdü. Bu medreseler de genelde zihinsel engellilerin ilaçla tedavi edilmeleri için tecrit edildikleri yerlere Bimarhane denilmektedir¹⁷⁵.

Ortadoğu'da, Anadolu Selçukluları'nda sağlık ve sosyal yardım hizmetlerinin, civarında bulunan millet ve memleketlerinkinden sayı ve hizmetçe daha üstün olduğunu, mevcut olan abidevi sağlık yurtları ve kalıntılarında, kitaplarda yazılı

¹⁷² ATÇEKEN, *aymı eser*, s.107.

¹⁷³ Kazım İsmail GÜRKAN, "Selçuklu Hastaneleri", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1972, s.33.

¹⁷⁴ Ziya KAZICI, *İslam-Türk Medeniyet Tarihi*, İstanbul 1982, s. 129.

¹⁷⁵ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Konya Alaeddin Darüşşifası*, Konya 2008, s.3.

bulunan hekimlerden, tıbbi eserler ve arandığı nispette bulunan çok sayıda arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır¹⁷⁶.

Selçuklu hastanelerinde tıp öğretimi yapıldığına dair bir bilgimiz yoktur. İhtimal tıp merakı olan gençler, pratisyen hekimler yanında "usta-çırak" misali, ameli olarak yetişiyorlardı. Anadolu'da, Bağdad'da, Orta Asya Türk şehirlerinden Gazne, Belh ve emsali şehirlerde, tıp tahsil edenleri ve Suriye'de, Mısır'da yetişenleri, hatta meşhur hekimler yanında çalışanları öğrenebildiğimiz halde hangi müessese de bu tahsili yaptıklarına dair bir kayıt yoktur.

Hekim namzetleri, tıbbın muhakkak nazari kısmını bazı hekimler yardımıyla öğreniyorlardı. Daha sonra hastanelerde veya yanında çalıştığı hekimin baktığı hastalarda tatbikat gören ve mürekkep ilaçları bizzat hazırlamak mecburiyetinde olanlardan nazari ve ameli bilgiler alanlar sonra tıbbın icrası esnasında kendi yapmak mecburiyetinde olduğu ilaçları öğreniyorlardı.

2.4. Ahîlik Teşkilatının Gelişmesindeki Rolü

Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devletinin gelişmesinde etkili olan Ahîlik teşkilatının faaliyetleri, dikkatlice incelendiği zaman dolaylı olarak günümüz Türkiye'sini de etkilediğini görmekteyiz. Özellikle Ahîlik teşkilatının, bugünkü çağdaş eğitim sisteminin örgün ve yaygın mesleki eğitim kurumlarındaki etkisi göz ardı edilemez. Bu denli önemli olan Ahîlik teşkilatının, gelişmesinde ve teşkilatlanmasında en büyük paya sahip olan devlet adamlarından biride şüphesiz Celâleddin Karatay'dır. Celâleddin Karatay'ın Ahîlik üzerine yaptığı etkilere geçmeden önce Ahîlik teşkilatının işlevini iyi algılamamızda yarar vardır.

Toplumsal hayatın temel dinamiklerinden birisi olan ve teşkilatlanmış bir yapı şeklinde ortaya çıkan Ahîlik, başlı başına bir kültür ve medeniyet olayıdır. Zannedildiği gibi sadece esnaf teşkilatı değil, ülke yönetimi ve politikasıyla iç içe bulunmuş, toplum içinde her bakımdan sanıldığından çok etkili ve yönlendirici olmuştur¹⁷⁷.

¹⁷⁶ A. Süheyl ÜNVER, "Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1972, s.9.

¹⁷⁷ KÜÇÜKDAĞ, ARABACI, *aynı eser*, s.167.

Ahîlik, XII. yüzyılın son çeyreğinde Konya'da¹⁷⁸ fütüvvet örnek alınarak kurulmuş, Anadolu'ya özgü bir teşkilattır. Ahî Evran'ın düzenlemeleri sonucu esnaf örgütü haline gelmiştir¹⁷⁹.

Türkiye Selçuklu tahtına çıkan Sultan I. Alâeddin Keykubad âdet olduğu üzere halifeye bağlılığını arz edince, halife Nasır, ikinci kez Şeyh Sühreverdi'yi Anadolu'ya yollamıştır. Böylece Şeyh Sühreverdi seyahatindeki hedefe ulaşmış, başta Celâleddin Karatay olmak üzere iktidar çevresini fütüvvet teşkilatına dâhil etmeyi başarmıştır¹⁸⁰. Alâeddin Keykubad'ın Ahilerle son derece iyi ilişkiler içerisinde olması sonucunda, teşkilat başta başkent Konya olmak üzere bütün Anadolu'da hızlı bir yayılma göstermiştir. Sultan Alaeddin Keykubad da bu esnaf teşkilatının Anadolu'da hızla yayılmasına destek veriyordu¹⁸¹ Ancak Alaeddin Keykubad'ın öldürülmesi ve II. Gıyaseddin Keyhusrev'in tahta çıkmasıyla ahilerin konumu da biraz değişti. Babasına muhalif bir şahsiyet olan yeni sultan, onun icraatına karşı olduğu gibi, dostlarına da pek iyi gözle bakmıyordu. Yeni Sultan, Türkmen zümreleri üzerinde yoğun bir baskı kurmaya çalıştığı, çok sayıda Türkmen'i öldürttüğü kaynaklarca sabit olan Vezir Sadeddin Köpek'in de etkisiyle kısa süre sonra kovuşturma başlattı ve babasının yakın çevresinde yer alan ahileri yakalatıp hapse attırmıştır. Hapse atılanlar arasında Ahi Evran da vardı. Kendisi de bir Türkmen olan Ahi Evren'in yine çoğunluğu Türkmenlerden oluşan Ahilerle birlikte takibe uğrayıp tutuklanması çok doğaldır. Bu baskı da Türkmen şeyhi olan Baba İlyas'ın isyan etmesinin de rolü büyüktür. M. Bayram isyana devletin içinde bulunduğu kaos ortamından son derece rahatsız olan Ahilerin de katıldığını ve isyan bastırıldıktan sonra, yapılan takibat sırasında pek çok

¹⁷⁸ Ahîlik teşkilatının Anadolu'da ne zaman ve nerde kurulduğuna dahil ortak bir görüş yoktur. Claude Cahen, Sultan İzzeddin Keykâvus zamanında Konya'da görüldüğünü söylerken, Mikail Bayram ise ahîliğin ilk defa 1205 yılında Kayseri'de kurulduğunu söylemektedir. Küçükdağ ise Konya Şer'iyye Sicili belgeleri üzerinden yapmış olduğu çalışmaya göre Alaeddin Keykubad zamanında Konya'da ortaya çıktığını söyler. CLAUDE CAHEN, İslâmiyet, (Çev.Esat Nermi ERENDOR), Ankara 1990, s. 147; Mikail BAYRAM, Ahi Evran ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya 1991, s. 81-85; Yusuf Küçükdağ, "Anadolu Selçuklu Devletinde Ahî Teşkilatının Kurulması", *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Konya 2005, s. 7.

¹⁷⁹ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Osmanlı Döneminde Konya'da Ahîlik ve Ahîler", *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Konya 2005, s.29.

¹⁸⁰ EFLAKÎ, *aynı eser*, s. 180.

¹⁸¹ EFLAKÎ *aynı eser*, s. 188-189.

Ahinin yakalanıp öldürüldüğünü, bir kısmının hapse atıldığını ve birçoğunun da uzak bölgelere kaçarak bu bölgelerde faaliyet göstermeye başladıklarını ileri sürmektedir¹⁸².

Babâiler isyanından yaklaşık üç yıl sonra, 1243 yılında Türkiye Selçuklu Devleti, Köseadağ Savaşında Moğollara karşı ağır bir hezimete uğrayınca, Anadolu'da idare fiili olarak Moğolların eline geçince, Moğolların saldırıları sırasında meydana gelen kargaşada pek çok ahî de öldürülmüş veya esir edilmiştir. Kayseri'ye yapılan saldırılar sırasında esir edilenler arasında bu sırada hapiste olan Ahi Evran'ın karısı Fatma Bacı'da bulunmaktadır¹⁸³.

Gıyaseddin Keyhusrev'in 1245 yılında ölümüyle, saltanat naibi sıfatıyla idareyi ele geçiren, Celâleddin Karatay, hapisteki ahîleri, bu arada Ahî Evran'ı da serbest bırakmıştır. Şehabeddîn Sühreverdî eliyle fütüvvet teşkilatına dahil olmuş bulunan Celâleddin Karatay'ın başa gelmesi ahiler açısından çok olumlu sonuçlar doğurmuş, Konya ve civar illerde teşkilatın üyeleri hızla artmıştır. Celâleddin Karatay'ın ölümüne kadarda ülke belirgin bir gelişme ve huzur yaşamıştır. Bu bakımda Celâleddin Karatay'ın bu davranışı ahilik için bir dönüm noktası teşkil etmektedir.

Türkiye Selçuklu Devletinin en kötü zamanında saltanat naibliği yapan Celâleddin Karatay'ın ahî teşkilatını korumasında iki neden bulunmaktadır. Birinci neden, ahîlerin bazı istisnalar haricinde genel anlamda siyasî eğilimlere veya birlik kurmaya pek de yanaşmadıkları kabul edilen bir görüştür. Zorunlu olmadıkça, herhangi bir siyasî birlik oluşturmak, siyasî birliklere dahil olmak, yönetimle içli dışlı yahut iktidar muhalifi olmak genellikle benimsedikleri bir davranış tarzı değildir. Pek çok örnekte de görüldüğü gibi, ahilik daha ziyade bir sivil toplum kuruluşu ya da bir sosyal yardım müessesesi olarak faaliyet göstermektedir. Ahîlerin iktidar çevreleriyle yakın olmalarının kökeninde, çevrelerinde çok sevilen ahî şeyhlerinin nüfuzundan yararlanmak isteyen iktidarın bu yöndeki çabaları göz önünde bulundurulmalıdır¹⁸⁴. Bu anlamda ahîlerin normalde fazla siyasî kabiliyete sahip olmayan esnaf teşkilatı durumunda olduklarını, karışıklık zamanında bazen ön plana çıktıklarını ve bazen de düzenli

¹⁸² Mikail BAYRAM, "Baba İshak Hareketinin Gerçek Sebebi ve Ahi Evran İle İlgisi", *Diyanet İlmî Dergi*, XVIII, S.2, Nisan 1970, s. 76.

¹⁸³ BAYRAM, *aynı eser*, s.76.

¹⁸⁴ ŞAHİN, *aynı eser*, s.306.

ordunun eksikliklerini tamamladıkları göz önünde bulundurulursa, Moğol baskısının yoğun olduğu bu dönemde Celâleddin Karatay'ında ahî nüfusundan faydalanmak istediğini söyleyebiliriz.

İkinci neden ise, zayıflayan bir devletin ayağa kalkmasındaki en önemli etkenlerinden biride toplumu sosyal ve ekonomik olarak ayağa kaldırmaktır. Bunun içindir ki Celâleddin Karatay ahîlik teşkilatına çok önem vermiştir. Çünkü ahilik Anadolu'daki diğer tarikatlardan farklı olarak dünyadan el etek çekmeyi savunmak yerine iş sahibi olma ve çalışmanın önemi üzerinde durmuştur¹⁸⁵. Bunun için Karatay, Türk toplumunun bir yandan manevi olarak güçlenmesini isterken diğer yandan da üretken olmalarını istemiştir.

2.5. Hankah, Tekke ve Zaviye

Belirli bir kültür birikimine sahip olan toplumlar, tarihin her devrinde kendilerine özgü kurumlar oluşturarak, devletler topluluğu arasında yer almayı bilmişlerdir. Kuruculuk vasfını haiz milletlerden biri olan Türkler, gittikleri her mekânda ortaya koydukları orijinal kurumlar sayesinde milli benliklerini korumayı başarmışlardır. Bilindiği üzere Selçuklu Türkleri, 1071 Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu'nun fethini kısa sürede tamamlamış; ele geçirilen yerlerin Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması için önemli çalışmalar yapmıştır. Bu süreci, Moğol İstilasını hızlandırmış; XIII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Türk ve İslam ülkelerinden mutasavvıflar, Moğol zulmünden kaçarak Anadolu'ya gelmişler ve yerleşerek dinitasavvufi düşüncenin bu topraklarda ön plana çıkmasını sağlamışlardır. Mevlana, Ahi Evran, Hacı Bektaşî Veli gibi mutasavvıflar ve bunların müritleri, Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılmasında etkili olmuşlardır. Ayrıca hem örgütlenmek hem de bir takım ihtiyaçları gidermek amacıyla kurdukları tekke, zaviye ve hankah gibi kurumlarla, halkın eğitiminde de görevler üstlenmişlerdir.

Tabii ki de Anadolu'nun Türkleşmesinde ve halkın eğitiminde bu mutasavvıflar etkili olduğu kadar bunların eğitim verdikleri kurumları yaptırımlarında etkisinden söz etmek gerekmektedir. Özellikle de Celâleddin Karatay, Antalya'ya

¹⁸⁵ KÜÇÜKDAĞ, *aynı makale*, s. 19.

Karatay Dârü's-sülehası denilen bir Hankah ile Malatya'ya Karatay Zaviyesini yaptırmıştır.

Hankah, tekke ve zaviye kavramları bir arada kullanıldıkları için genelde birbirleriyle karıştırılmaktadır. Çalışmamızda bu kavramları açıklayarak halk eğitimindeki önemini anlatacağız.

2.5.1. Hankah

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, genelde medreselerin yanında kurulmuşlardır. Hânkah, kelime manası itibariyle yemek yenilen yer demektir. Daha sonraları bu, bir şeyhin başkanlığı altında bulunan dervişlerin kaldıkları zikir ve ibadet ettikleri tekke veya dergâh manasında kullanılmıştır¹⁸⁶. Bir şehirden diğerine giden yolcular, garip ve kimsesiz kimseler de düşünölmüştür. Onun için genellikle şehir surlarının dışında olmak üzere hânkahlar yapılmıştır. Hayır için, bir Hak kulu ve dostunun kalması, bir garibin, bir dervişin barınması için inşa edilen bu yapılar, kontrolsüz değildi. Başlarına divan tarafından bir yönetici atanırdı. Hânkah şeyhi, müesseseyi idare ederdi. Bazen devletlerarası elçilerin de kaldığı hânkahlar, şüphesiz bir sosyal yardım kurumu durumundadırlar. Daha sonra, zaviye de denilen hânkahlar, belli tarikatların barınağı haline gelmiştir¹⁸⁷.

Hankahları daha iyi algılayabilmek için basit bir tanım yapacak olursak; büyük tekkelere asitane, dergâh ve hankah adı verilir¹⁸⁸. Bu türden yapılar şehir merkezlerinde inşa edilmişlerdir¹⁸⁹.

2.5.2. Tekkeler

Türkçe'ye Farsça'dan geçen tekke kelimesi, tasavvuf yapısı olarak herhangi bir tarikata bağlı dervişlerin, belli günlerde, şeyhleri başkanlığında, toplu olarak zikir ve

¹⁸⁶ Muhammer GÜL, *Selçuklulardan ünümüze Konya Sosyo-politik Yapısı*, Konya 2003, s.366.

¹⁸⁷ GÜL, aynı yer.

¹⁸⁸ Nihat YÖRÜKOĞLU, "Manisa'da Hafsa Sultan Hankahı", *Vakıflar Dergisi*, S.13, Ankara 1981, s.489

¹⁸⁹ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Konya'da Osmanlı Dönemi İnşa Edilen Tekke ve Zaviyeler", *Türk Tasavvuf Araştırmaları* s.367.

ayin yaptıkları¹⁹⁰; aynı zamanda tarikata mensup müritlerin sürekli ikamet ettikleri yeri ifade ediyordu¹⁹¹. Bir tarikata bağlı şeyhin müritleri ile kaldıkları tekkeler, zaviyelerden farklı olarak daha çok şehir merkezlerinde inşa edilmiştir¹⁹².

Tekkeler genel olarak tarikat pirinin veya büyüklerinin mesken veya türbelerinin yanına yapılırdı. Şeyh efendi için harem ve selâmlık daireleri, bir mescid veya cami, kütüphane, derviş hücreleri, çile ve riyazet odaları, mutfak, yemek odaları, misafir odaları, türbe, mezarlık gibi bölümleri bulunan külliyelerdi. Ayrıca tarikata mahsus toplu merasimlerin yapıldığı mihraplı, kafesli, maksureli özel salonları vardı ki Mevlevîlerde semahane, bazı tarikatlarda tevlidhâne denir. Küçüğüne zaviye, büyüğüne dergâh, çok büyüğüne âsitâne, aynı zamanda askerî maksadlı ve müstahkem olanına ribât ismi verilir. Tarikat ulularının türbe ve mezarları umumiyetle âsitânelerde bulunurdu. Tarikat pirinin türbe veya mezarının bulunduğu ve tarikatın asıl merkezi sayılan, tekkeye "pir evi" denirdi¹⁹³.

Mevlevî tekkeleri Mevlevîhane diye anılır. Her tekkenin mutlaka bir şeyhi ve büyüklüğü nispetinde yeteri kadar dervişi vardır. Bir iki dervişi zaviyelerden yüzlerce dervişin hizmet verdiği âsitânelere kadar çeşitli büyüklükte tekkeler görülür. Tekkelerde şeyhe itaat mutlakdır. Tekke içinde dervişlerin müşterek hayatı, yeme içme, temizlik gibi tabîî ihtiyaçların giderilmesi için gereken hizmetlerin yapılması dışında, nafiye namazlarla ve oruçlarla, vird, zikir ve teşbihlerle, bu maksatlarla geceleri uyumamakla, çeşitli riyazetlerle ve çile doldurma ile geçerdiler. Haftanın ve yılın belli günlerinde toplu ibadet ve törenler, özellikle her tarikatın kendisine mahsus törenleri de tekkede yapılırdı, ilacı Bayram Veli gibi kendisi ve müritleri bizzat çalışıp kazanan tarikatlar, tekkelerini kendi emekleri ile de yaparlardı. Fakat umumiyetle tekkeler, o tarikatları seven ve muhib (*seven, dost*) denilen ileri gelenler ve zenginlerce yaptırılmış, onların bağışları ve vakıflarıyla yaşayan müesseselerdir. Bunlar İslâmî dönem Türk kültürünün,

¹⁹⁰ Ahmet Işık DOĞAN, *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları: Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları*, İstanbul 1977, s.58-97.

¹⁹¹ Nihat YÖRÜKOĞLU, "Manisa'da Hafsa Sultan Hânkahı", *Vakıflar Dergisi*, XIII., s. 489.

¹⁹² KÜÇÜKDAĞ, *aynı yer*.

¹⁹³ DOĞAN, *aynı yer*.

din ve toplum hayatının, cihad ülküsü doğrultusundaki Türk zafer ve fetihlerinin çok mühim müesseseleri idi.

Osmanlı düzeninde tekkeler gerçek birer kulüp hâlinde idiler. En küçük kasabada bile bir tekke bulunurdu. Büyük şehirlerde büyük ve yaygın tarikatların birçok tekkesi olurdu.

Her tarikat kendi tekkesinde kendi ilkelerine göre çalışır, muhib ve müridlerini kabul ederdi. İsteyenleri belirli konularda, din-tasavvuf, şiir, musiki, hüsn-i hat, nakış v.s. eğitirdi. Dinî-tasavvufî-manevî bir zeminde kendi devirlerinin "*yaygın eğitim*" kuruluşları sayılabilir. Maddî imkânları vakıf gibi çok sağlam müesseselere dayanmakta idi.

Tekkeler bezen sadece bir gurup insana veya meslek erbabına ait olurdu. Miskinler tekkesi, cüzamlıların yaşadığı ve dışarıyla asla temas edemeyerek içinde ölene kadar buldukları binaya denirmiş. Eskiden Üsküdar'da Karaca Ahmet'te böyle bir bina varmış¹⁹⁴.

2.5.3. Zaviye

Arapça 'da aslında "*toplamak; men etmek*" manasına "*züy*" kökünden türeyen *zaviye*, "*köşe, bucak, evin bir odası*", geometride "*açı*" manasına gelmektedir¹⁹⁵. İstilah olarak, her hangi bir tarikata mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan, yerleşme merkezlerinde veya yol üzerindeki bina yahut bina topluluğunu ifade etmektedir.

Zaviye, tekkenin küçüğüdür. Kökeni Arapça olan zaviye kelimesi, Osmanlı döneminde, yerleşim birimlerinin çevresindeki küçük tekkelere ve işlek olmayan yollar ile güvenlik yönünden tehlikeli konumdaki derbend ve geçit yerlerinde, yolcuların gecelemleri için kurulmuş bina veya bina topluluğuna işaret ediyordu¹⁹⁶. Tahsis edilen vakıfların geliriyle burada kalan misafirlerin yeme ve içme gibi ihtiyaçlarını ücretsiz

¹⁹⁴ N. GÖZAYDIN, "Tekke", *Türk Ansiklopedisi*, XVI, MEB yay, Ankara 1982, s.48.

¹⁹⁵ A. Yaşar OCAK, "Zaviye", *İA*, XIII, MEB yay, İstanbul 1986, s.477.

¹⁹⁶ YÖRÜKOĞLU, *aynı yer*.

karşılama¹⁹⁷, zaviyede görevlendirilen zâviyedârın görevi idi¹⁹⁸. Tekkeden farklı olarak bir kaç hücreden meydana geldiği için herhangi bir tarikata bağlı dervişlerin, burada sürekli oturmaları söz konusu değildi¹⁹⁹. Ayrıca tekkeler şehir surlarının içerisinde kurulurken, zaviyeler ise şehir surlarının dışarısında kurulurlardı.

Ortaçağ'da Şimali Afrika ülkelerinde, *zaviye* tabirinin, öteki İslâm ülkelerinden daha geniş bir mana ifade ettiği, bazen mektep mahiyetindeki bina topluluğu, bir çeşit manastır veya kolej niteliğindeki külliye için kullanıldığı görülmektedir. *Zaviye* kelimesine X. asırdan beri böyle dinî mahiyette bir müessesenin adı olarak, *hankâh* veya *hangâh* (çoğulu *havanik*), şavma²⁰⁰, bazen duvayra ve ribât, âstâne, takya ve dargah gibi muhtelif tabirlerin belki en eskilerinden biri sıfatıyla rastlanmaktadır. Bu tabirlerden son üçünü, İslâm milletlerinden sadece Selçuklular ve Osmanlılar kullanmışlardır. Aslında bütün bu tabirlerin bazı önemsiz mimarî biçim ve teşkilât ayrılıklarının dışında, değişik zaman ve zeminlerde yukarıda tarifi yapılmaya çalışılan aynı müesseseyi ifade ettikleri anlaşılmaktadır²⁰⁰. Ancak Osmanlılar 'da belki XV. asrın sonlarından itibaren bu tabirler arasında, teşkilât ve vazife itibarıyla bazı ufak farklar ortaya çıkmış olup, *zaviye*, sırf şehir, kasaba ve köylerdeki küçük tekkelerle, geçit, derbend ve yol üzerinde bulunan misafirhaneler için kullanılmıştır²⁰¹.

Uzunçarşılı ise zaviyelerin devletin kurulmasında hizmet etmiş, hürmete layık bazı ahilere, babalara, alperenlere vakıf olarak verilen yerler olup; şehir kasaba kenarlarında, köy civarlarında, yol uğrağında bulduklarını söyler. Zaviyedar denilen zaviye sahibi kendisine vakıf olarak verilen yeri ekip, buranın gelirinin bir miktarını zaviyesine sarf ettiğini ve böylece zaviyeye uğrayan her yolcu burada yiyecek, içecek ve yatacak bir yer ihtiyaçlarını giderdiğini bize bildirir²⁰².

¹⁹⁷ TURAN, Osman, "Selçuklu Kervansarayları", *Bellekten*, X/39, s.492.

¹⁹⁸ OCAK, *aynı yer*.

¹⁹⁹ KÜÇÜKDAĞ, *aynı makale* s.367.

²⁰⁰ OCAK, *aynı yer*.

²⁰¹ DOĞAN, *aynı eser*, s.58-97

²⁰² UZUNÇARŞILI, *aynı eser*, s. 545.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CELÂLEDDİN KARATAY'IN YAPTIRDIĞI ESERLER

Çalışmamızın bu bölümünde Celâleddin Karatay'ın yaptırdığı eserler hakkında bilgi verilecektir. Üçüncü bölümde eselerin eğitim açısından önemine değinildiği için bu bölümde tekrardan değinilmeyecektir. Ayrıca eserlerin mimari özellikleri Sanat Tarihinin içeriğine girdiği için bu konuyla ilgili bilgiler derinlemesine inmeden genel hatlarıyla anlatılacaktır.

1. KARATAY MEDRESESİ

1.1. Eserin Adı ve Bulunduğu Yer

Türklerde mimari eserler genellikle onu yaptıran ve vakfedenin adıyla söylenir. Karatay Medresesi'nin adı da eseri yaptıran, Selçuklu Devlet adamlarından Celâleddin Karatay bin Abdullah'tan gelmektedir. Halk arasında *Büyük Karatay*, *Karatay-ı Kebir*, *Karaday-ı Medresesi*, *Karatay*, *Kara Tai*, *Karatayı-Karatayi* adlarıyla belirtilmektedir²⁰³.

Karatay medresesinin yeri kaynak eserlerde tarif edilirken, genellikle farklı yer isimleri kullanılarak yapılmaya çalışılmıştır. Köroğlu eserinde medresenin, Alâeddin Tepesi'nin kuzey yanında, saray kalıntısının karşısında ve cadde kenarında olduğunu söyler. Konyalı ise eserinde medresenin Ferhuniye mahallesinde, Alâeddin köşkünün kuzeyinde, Tolatlı sokağından Memleket hastanesine giderken soldadır²⁰⁴, diye tarif eder. Yine bir başka kaynak eser olarak kullandığımız Atçeken ise medresenin Ferhuniye Mahallesi'nde, Alâeddin Köşkü ile Atatürk Kız Lisesi arasında, Kemaleddin Medresesi'nin karşısında²⁰⁵ olduğunu bize bildirmektedir.

²⁰³ Yaşar ERDEMİR, *Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi*, Konya 2001, s.14.

²⁰⁴ KONYALI, *aynı eser*, s.845.

²⁰⁵ ATÇEKEN *aynı eser*, s.218.

Karatay medresesi hakkında bilgi edinmek için başvurduğumuz kaynak eserlerde medresenin yeri hakkındaki tariflerin hepsi doğru olmakla birlikte sadece Atçeken'in yapmış olduğu tarifte küçük bir düzeltme yapılması gerekmektedir. Çünkü Atçeken eserini yazdığı tarihlerde Atatürk Kız Lisesi diye isimlendirilen lisenin adı günümüzde Atatürk Lisesi diye değiştirilmiştir.

1.2. Eserin Yapıldığı Tarih

Selçuklu bilim yaşamındaki önemli yeri olan Karatay Medresesi'nin açılışında büyük bir tören yapılmıştır. Bu törene başkentin ileri gelenleri, bilginler, şeyh ve halk katılmıştır. O gün Konya'ya gelen Tebrizli Şems de medreseye gelmiş ayakkabıların çıkarıldığı yerin ilerisinde büyük kubbenin altında halkın arasına oturmuştur. Daha sonra gelen Mevlana da Şems'in yanına oturmuştur. Yanındakiler Mevlana'ya, "başköşe neresi?" diye sorunca Mevlana da: "*Sofilerin başköşesi sofanın kenarı, âşıklarınki ise dostun kucağıdır.*" demiştir. O gün Konya halkı ilk kez Şemsi tanımıştır.

Karatay Medresesinin taç kapısındaki kitabede okunan 652 H. /1251 M. tarihi medresenin inşa tarihini kesin olarak belgelemekle beraber kitabenin yazıldığı taşların farklı oluşlarıyla ve taşlardaki yazı karakterlerinin diğerleri ile uyuşmaması tarihlleme ile ilgili bazı tereddütler oluşturmuştur. Bazı kaynaklar kitabenin değişikliğe uğramasından dolayı yanlış değerlendirilerek tarihlleme yapıldığını, kapının mimari ve süsleme özelliği ile ortaya konulabilecek görüşlerin gündeme gelmediğini ileri sürerek inşaat tarihinin 1220-1230'lu yıllar olması gerektiğini belirtmektedirler²⁰⁶.

Karatay Medresesi'nde iki renk mermerden beyaz olan daha çok kullanılmış, gri mermere daha az yer verilmiştir. Bunlardan ayet bölümünün yazıldığı taş ile I. Alâeddin Keykubâd'ın adı ile unvanlarının yer aldığı üçüncü ve dördüncü taşlar; I. Mesud, I. Kılıç Arslan, ve Karatay bin Abdullah'ın adının bulunduğu sekizinci taş gri, diğer taşlar ise beyaz mermerdendir. Bu renkli taşların sonradan değiştirildiği söylenerek yapının inşasına I. Alâeddin Keykubâd döneminde başlandığı, halbuki kitabede II. İzzeddin Keykavûs dönemin eseri olarak tanıtıldığı, sonradan bu hatanın

²⁰⁶ Tanju CANTAY, "Konya Karatay Medresesi'nin İnşa Tarihi ve Kapısının Mimari Kuruluşu", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S.6, Ankara 1987, s. 25-30.

farkına varılarak tekrar değiştirildiği ve Karatay'ın adından da bu değişiklikte kitabeye konulduğu ileri sürülmektedir²⁰⁷.

Erdemir, böyle bir iddiaya ihtiyatlı baktığını ifade ederek, Karatay Medresesinin yapılış tarihiyle ilgili şu bilgileri vermektedir: “Kitabe yazısıyla ilgili yerinde yaptığım uzun tetkikler ve konuyla ilgili uzmanların görüşünden yola çıkarak medresenin yapımına daha önceki bir yıllarda başlanabileceği de mümkün görülmektedir²⁰⁸.” Diğer taraftan çinilerinin 1235'lere tarihlenen Alâeddin Cami'nin çinileriyle yakın benzerliğinin bulunduğu işaret eden uzmanlar, hatta eyvanının arkasındaki çini kompozisyonu ile Sırçalı Medresesindekiyle paralel olmasından dolayı ustanın aynı kişi olacağından söz eden araştırmacılar da bu görüşü teyit eder gibiler. Bu durumda medresenin inşasına I. Alâeddin Keykubâd döneminde başlanmış, ölümünden sonraki siyasi istikrarsızlık döneminde yapımına ara verilerek 1251 yılında tamamlanmış olabilir.

1.3. Karatay Medresesinin Mimarı

Karatay Medresesi'nin kitabesinde ve mevcut belgelerde, medreseyi yapan ustanın adı geçmemektedir. Bu yüzden eserin mimarı hakkında kesin bilgiye sahip değiliz. Fakat değişik kaynaklarda Karatay Medresesi'nin mimarı hakkında yorumlar yapılmaktadır. Bu yorumlar Anadolu'daki diğer Selçuklu eserlerinin Karatay Medresesiyle karşılaştırılması sonucu, ortak yanlarının dikkat alınmasıyla yapılmaktadır. Nitekim Karatay Medresesi'nin taç kapısının Konya Alaeddin Cami ile Aksaray Sultan Hanı'nın taç kapılarına benzerliğinden bu yapıyı Muhammed bin Havlan el Dımışki'in yaptığı düşünülmektedir²⁰⁹.

Erdemir yaptığı araştırmalarda yukarda ismi geçen eserler arasında bu kadar benzerliğin tesadüf olacağına fazla ihtimal vermemektedir. Tesadüf olduğu kabul edilse bile, bu benzerliklerin sadece üç eserde değil başka Selçuklu eserlerinde de kullanılması ve tekrarlanması gerekirdi. Bu durumda aynı benzerlikleri gösteren ve ortak üsluba sahip üç eserden Alâeddin Camii ve Sultan Han'ını inşa eden Muhammed bin Havlan el

²⁰⁷ CANTAY, *aynı makale*, s.25-26.

²⁰⁸ ERDEMİR, *aynı eser*, s.17.

²⁰⁹ KONYALI, *aynı yer*.

Dımışki, Karatay Medresesi'nin de ustası olması gerektiğini söyler²¹⁰. Medresede adının olmamasını normal karşılamak gerekir. Çünkü diğer iki eser Sultan Alâeddin Keykubâd'a ait eserlerdir ve her ikisinde de Sultanın adı zikredildiği için eseri yapan ustasının da adı zikredilmiştir. Karatay Medresesi ise Alâeddin Keykubâd'ın emîrine aittir ve bu yüzden adı yazılmamış olabilir. Kaldı ki Celâleddin Karatay, gösterişi sevmeyen, diğer eserlerinde de adını yazdırmayan tevazu sahibi dindar bir devlet adamıydı. Beklide bu yüzden medresenin kitabesine ustayla beraber kendi adını koymaktan kaçınmış olabilir. Ayrıca yaptırdığı eserlerde çalışan usta ve işçilerin, kötü bir durumda kalmalarını engellemek için verilen maaşların kaydedildiği defterleri bile yaktıran birinin, yaptırttığı medresenin kitabesine mimarının adını yazdırmasını beklemek yanlış olurdu.

Konyalı'da, Karatay Medresesi'nin mimarı hakkında “Eğer bir âbideye; vesikaya dayanmadan mimar yakıştırmak ve uydurmak cesaretinde buluna bilseydik tereddütsüz diyebilirdik ki bu medreseyi de I. Keykubat adına Alâeddin mâmuresini yapan mimar Havlan-i Dimeşki yapmıştır²¹¹.” der.

O dönemin siyasi ve sosyal ortamını göz önüne getirirsek; bilime, sanata, kültüre ilgisi ile bilinen I. Alâeddin Keykubâd, bilim adamlarına ve sanatçılara yakınlık gösteren bir sultandır. Hatta Kubadabad Sarayı'nın proje ve yapımıyla da bizzat ilgilendiği kaynaklarda yazılıdır²¹². Diğer taraftan bu zamanda her yeri kasıp kavuran Moğol tehlikesine karşı Müslüman Türklerin tek sığınacak yeri Anadolu ve Selçuklulardı. Ekonomik ve siyasi güçleri de buna müsaitti. Bu şartlar altında çeşitli yörelerden çok sayıda ahalinin yanı sıra, onlarla birlikte bilim adamı, şair, din adamı ve sanatçıların Anadolu'ya sükûn ettikleri malumdur. Nitekim Karatay Medresesine imza atan şahitlerin epeycesini Basra, Şiraz, Buhara, Semerkand, Belh, Nişapur, Tebriz ve Bağdat gibi Anadolu'nun dışından gelen seçkin simalardır²¹³. Saray tarafından korunan, ilgi gören bu insanların başka yerlere ve kendi çevrelerine dönmeleri de gereksizdir. Çünkü doydukları ve saygı gördükleri yer daha önemlidir. Zaten İslamiyet'in ilk

²¹⁰ ERDEMİR, *aynı eser*, s.19.

²¹¹ KONYALI, *aynı eser*, s.845.

²¹² Gönül ÖNEY, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul 1976, s.42.

²¹³ TURAN, *aynı makale*, s.43-45 ve 53-55.

yıllarından beri bu dinin koruyuculuğuna soyunmuş bir milletin topraklarında ve özellikle başkentinde iskân etmek herhalde bütün sanatçıları aradıkları bir husus olmalıdır. Havlan ve ailesi de Konya'ya yerleşmiş, muhakkak ki sarayın gözde bir sanatçısı ve belki de baş ustasıydı. Diğer eserler gibi Karatay Medresesi'ni de yerli ustalarla beraber yapmış olması pek alâ mümkündür. Aynı zaman da Karatay Medresesi'nin çinileri de Sırçalı Medresesi'ninki gibi Tus'lu usta yahut Alâeddin Camisinde adı geçen Kerimüddin Erdişah ustalar tarafından yapılmış olmalıdır. Zaten Konya, bu dönemde Selçuklunun en önde gelen Çini merkezidir ve hemen hemen çininin kullanılmadığı bir yapı yok gibidir.

1.4. Karatay Medresesinin Mimarisi

Tarihte kurulan devletleri yakından incelediğimiz zaman, hepsinde bir yurt edinme çabası olduğunu görmekteyiz. Bu çaba devletlere yaşadıkları toprakları daha iyi tanıma fırsatı verirken, bir yandan da bu toprakları karış karış işleyerek devrin en mükemmel yerleri haline getirme imkânı veriyordu. Selçukluklar da Malazgirt'le birlikte yerleşmeye başladıkları Anadolu'yu, Türk vatanı haline getirmek için birçok emek sarf etmişlerdir. Anadolu'yu karış karış bayındır bir hale getirirlerken bir yandan da günümüze kadar gelen yapıtları bize miras olarak bırakmışlardı. Özellikle Selçuklara başkentlik yapmış olan Konya, bu yapıtlardan bolca nasiplenerek devrinin en görkemli şehirleri arasında yer almıştır. Günümüzde dahi bu eserlerin bolluğundan dolayı Konya, bir Selçuklu şehri olma özelliğini yitirmemiştir.

Selçuklular bu eserleri yaparken hem Anadolu'yu bir Türk vatanı haline getirmek için yaptıkları gibi gösteriş amacıyla da yaptıklarını söylersek doğru olur. Günümüz de dâhil şehirlerin büyüklükleri, gösterişli olmaları o devletin gücüyle doğru orantılıdır. Bu yüzden bütün devletler şehirlerinin görkemli bir güzelliğe sahip olmalarını istemektedirler. Hatta Osmanlı İmparatorluğu zamanında yapılan eserler dikkatlice incelendiğinde bu tezimizin doğru olduğu ispatlanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu üstünlüğünü, gücünü tüm dünyaya kabul ettirmek amacıyla, hükmettiği topraklardaki başka devletlere ait yapıtların karşısına devasa eserler yapmışlardır. Buna da en güzel örnek; Ayasofya'nın karşısına yaptıkları Sultan Ahmet Camisini örnek verebiliriz. Tabî ki devletlerarasındaki bu büyüklük yarışı mimari alanı da olumlu etkilediğini söyleyebiliriz. Yapılan bu devasa eserler heybetiyle devletlerin yaşadıkları

çağda en büyük, en güçlü devleti benim, derken; mimari açıdan da var mı benden daha şaheser bir yapıt, dercesine ihtişamını bize sunmaktadır. Şüphesiz ki Anadolu'daki Selçuklu eserlerinin mimari üslubunu anlata bilmek, eserin mimari tarzda işlenişi kadar zordur. Hepsi birbirinden harika bir sanat eseridir. Her alanda olduğu gibi mimari alanda da bir şaheser olma özelliğini taşıyan eserlerden bir tanesi de Konya'da bulunan Karatay Medresesi'dir.

Karatay Medresesi'nin mimari özelliklerine geçmeden önce Konya'daki tarihi eserler alanında uzman olan Konyalı'nın medrese hakkındaki yorumları dikkate almamız, bize medresenin ne derecede bir sanat eseri olduğu idrak edebilmemizde yardımcı olacağı kanısındayım.

Konyalı: “ Karatayı Mâmuresi; Selçuk mimarîsinin; taşı, sade ve sırlı tuğlayı, çiniyi birbirine kaynaştıran ve ahenkleştiren en mütekâmil bir tipidir²¹⁴.” der. Yine Konyalı, Konya'daki Selçuk eserlerini iri deneli bir inci tesbihe benzetirsek Karatay Medresesi onun pırlanta imamesidir²¹⁵, diyerek medresenin ne derece önemli bir eser olduğunu bildirmektedir. Özellikle övgülerine eserinde devam eden Konyalı'nın; “ İnsan bu güzel eser karşısında bedii heyecanının en yükseğini duyuyor, ta gönlünden büyüleniyor. Bu şiirleşen taş veyahut taşlaşan şiir karşısında vecdin, istiğrakın cezbisine kapılmamak mümkün değildir²¹⁶.” sözleri ile eserin, mükemmel bir ustanın elinden çıkabileceğini bizlere tahmin ettirmektedir.

1.5. Medresenin Taçkapısı ve Kitabesi

Medresenin taçkapısı doğu cephesinin merkezinde olmayıp güney köşesinde yer almıştır. Beyaz ve gri mermerlerle kaplanmıştır. Türk yapı geleneğine uygun olarak doğuya bakan bu muhteşem ve heybetli kapı 2.00 m. derinliği, 7.40 m. genişliği ve 8.50 m. yüksekliğiyle dış görünümünde en çok göze çarpan elamandır. Gerek mimari kuruluşu, gerekse malzeme ve kompozisyonu ile Anadolu Selçuklu portal geleneğinden ayrılarak farklı bir karakter ortaya koyar. Medresenin sanat literatüründe en iyi tanınan eserlerin arasında tanınmasının başlıca nedenlerinden biriside taçkapısının estetiği,

²¹⁴ KONYALI, *aynı eser* s.847-846.

²¹⁵ KONYALI, *aynı eser*, s.846.

²¹⁶ KONYALI, *aynı yer*.

süslemedeki sadelik ve olgunluğu, taşçılık sanatının bütün güzellik ve inceliğini ihtiva etmesidir²¹⁷. Bunun içindir ki XIX. yüzyıldan beri seyyah ve araştırmacıların eserlerini süslemiş, bazen gravür, bazen suluboya, çoğunlukla da fotoğraflarıyla tanıtılmıştır²¹⁸. Kapının mimari kuruluşu ile de ilgilenenler olmuş, görünüş ve süslemelerinden²¹⁹, kapı açıklığına, birim-bütün oran ve ilişkilerinden, ekonomik tasarımına²²⁰ kadar hesap ve rakamlarla izah edilmiş, hatta yeni tarihlendirmeler bile yapılmıştır.²²¹

Konyalı'ya göre mimar, bu tak kapıda Sahib Ata'nın dârü'l-hadis ve Hankah kapılarında ve Bedreddin Muslih'in Sırçalı medrese kapısında kullanılan Kiçimusuna ve Ruzbehanı civarındaki yerli ve yumuşak taş yerine ak mermerle sert başka taşları tercih edildiğini ve bu tak kapının Sultan Alâeddin Câmii'nin üstünde tarihi kitabeyi taşıyan şimaldeki kapalı havlı kapısının tekâmül etmiş ve daha inceleşmiş bir kopyası gibidir, der²²².

Medresenin taç kapısının yanlarında 13'er, üstte 11 adet olmak üzere toplam otuz yedi hücreciğin içine yirmi sekiz Hadis-i Şerif kabartma olarak kazılmıştır. Aralarında silitize yapraklar dikkat çekmektedir. Köşe hücrelerindeki uygulama diğerlerinden farklı tutularak, uçları rûmi ve palmetlerle bezenmiştir²²³. Selçuklu sülüsüyle yazılmış olan az kelimeli ve anlamlı Hadis-i Şerifler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır²²⁴.

1.5.1. Sağ Kanat Yazıları

Dış kapının sağ kanadındaki 13 yaprakta, aşağıdan yukarıya doğru şu Hadis-i Şerifler mevcuttur

²¹⁷ ERDEMİR, *aynı eser*, s.63.

²¹⁸ Mahmut AKOK, "Konya Karatay Medresesi Röleve ve Mimarisi", *Türk Arkeoloji Dergisi*, S:XVIII-2, Ankara1970, s.5-28.

²¹⁹ AKOK, *aynı makale*, s.15-16.

²²⁰ O. Cezmi TUNCER, "Birkaç Selçuklu Taçkapısında Geometrik Araştırma", *Vakıflar Dergisi*, S:XVI, Ankara,1982, s.61-76.

²²¹ CANTAY, *aynı makale*, s.25-30; ERDEMİR, *aynı eser*, s.63.

²²² Abdullah KURAN, *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara 1960, s.51.

²²³ KONYALI, *aynı eser*, s.847-848; UĞUR, *aynı eser*, s.42-44; ERDEMİR, *aynı eser*, s.63.

²²⁴ Karatay Medresesi'nin taçkapısı ve medrese içerisindeki yazılar için faydalanılan kaynak, Mehmet EMİNOĞLU, *Karatay Medresesi Yazı İncileri*, Konya 1999, s.5.

-Ameller, niyetlere göre değerlendirilir
-Meclislerdeki sözler ve haller emânet gibi korunmalıdır
- Danışılan kimse güvenilir kimse olmalıdır ve güvenilirliğini sürdürmelidir.
- Bir şeyi vermeyi va'd etmek, onu hibe etmek gibidir. Ondandır, ahlâkî yönden dönüş olmaz.

- Va'd Borçtur.
- Harb Aldatıcıdır.
- Yapılan suçtan pişman olmak, tövbe etmenin aslıdır.
- Toplu olmak rahmete ve başarıya vardırır ayrılık da cefâ ve azabı getirir.
- Güvenilirlik zenginliktir.
- Dinin temeli nasihattir.

1.5.2. Çerçeve Üstü Yazılar

Dış Kapının Üstünde Bulunan 11 Yaprakta Şu Hadîs-i Şerifler Mevcuttur:

1.5.2.1. Sağdan Sola Doğru

- İnsanlar arasında üstünlük mal ile ise,Allahu Teâla yanında takva iledir
- Selam vermek kelâmdan (konuşmaktan) önce olmalıdır.
- Sormasını bilmek ilmin yarısıdır
- Dua ibadetin özüdür, anahtarıdır.
- Borcu geç ödemek dindarlığa lekedir
- Tedbir, geçimin yarısıdır.
- İnsanlara yakın olmak ve onlara mahabbetle davranmak aklın yarısıdır.

1.5.3. Sol Kanat Yazıları

- Keder de ihtiyarlığın yarısıdır.
- Hayır işlemek tekrarlamakla âdet hâlini alır.
- Şerr işlemek de tekrarlamakla âdet hâlini alır.
- Müsamahakarlık kazançtır
- Zorluk göstermek de bereketsizlik ve kötülük getirir.
- İhtiyatlı ve iyi re'ylî olmak, sûî zanlı göz önüne almakla mümkün olur.

- Muhakkak ki çocuk cimri ve korkak olmaya sebep olur.
- Terbiyesizce konuşmak kalabalıktan ve zor maişetten gelir
- Kur'ân devâdır

Konya Rehberi'nde ise, "Bu medresenin kapısı Konya'nın en mükemmel âbidelerinden olduğunu söyler. Kapıdaki tenasülün fevkalâdeliği, gök ve beyaz mermerin nizam ve irtibatındaki maharet ve üzerlerinde husule getirilen kabartma ve tezyinat cidden dikkat çeker ve hayret uyandırır."²²⁵ denilen Karatay Medresesi'nin bu kapısı için Mimar Kemaleddin de şöyle demektedir: "Karatay Medresesi'nin mermer kapısı her türlü manâsıyla mükemmel bir mimari eserdir. Selçuklu devrinde Türk üstadları bu kapıdan daha büyük ve daha müzeyyen nice eserler yapmışlardır. Herhalde adı gecen eserler içerisinde bu kapı ahenginin fevkalâdeliği, taş kemerlerinin ve tezyinatın ve mimari teferruatın tanzimindeki kudret ve maharet noktasında yüksek bir mevki arz eder. Türk mimarisinin sekiz asır evvel teessüs ve kemale ermiş kaideleri, bu kapının tetkikiyle ancak öğrenilir. Bütün bu mimari kaidelere Türk mimarları, Osmanlı devrinin en parlak zamanlarına kadar büyük bir hürmetle riayet etmişlerdir"²²⁶.

Üstte kitabe yer alır. Üst kabara ile sonradan konan saçak arasına yerleştirilen on taşın yan yana sıralanmasından meydana gelen 0.45 m. genişlik ve 650 m. uzunluktaki sülüs kitabe Tevbe suresinin 120. âyetinin son bölümü ile başlar.

Kitabenin metni ve açıklaması şöyledir:

"Ulu Tanrı buyuruyor ki "Allah iyilik yapanların ecrini (sevabını) katiyen zayi etmez" Bu mübarek mamurenin kurulmasını 649 yılı ayarlarında Kılıç- Arslan oğlu Mes'ud oğlu Kılıç Arslan oğlu Şehid Sultan Keyhüsev zade tanrının yeryüzünde gölgesi din ve dünyanın ulusu Fetih babası Sultan Keykavusun hükümdarlığı günlerinde Abdullah oğlu Karatayı emretti. Tanrı bunu yaptıranı mağfiret etsin".

²²⁵ M. Muhlis KONER, *Konya ve Rehberi*, Konya,1923, s.77.

²²⁶ Mimar Kemaleddin, *Yeni Mecmua*, S.2,s.50.

Yabancı müellifler tarafından çok önceleri neşredilen, daha sonra yerli tarihçi ve araştırmacılarca²²⁷ transkripsiyonu yapılarak doğru haliyle yayınlanan kitabeye göre; medrese, on ikinci Selçuklu sultanı II. Keykavus'un hükümdarlık yıllarında Abdullah oğlu Karatay -veya- Karatayı tarafından H.649/ M.1251 yılında yaptırılmıştır. Ayrıca kitabede II. Kevkavus'un elkâb ve ünvanlarıyla birlikte şeceresi de tam olarak zikredilmiştir. Yalnız burada dikkati çeken husus hükümdar unvan ve elkâbı arasında halife tarafından tanındığını gösterir, "mü'minlerin emir'inin nasrı, bürhâni, kasimî" gibi unvanlardan hiçbirinin kitabede zikredilmeyişidir. Bu dönem II. İzzeddin Keykavus'un tek başına olmayıp diğer hükümdarlarla ortak hüküm sürdükleri bir dönem olması nedeniyle halife tarafından tanınmamış olabileceği gibi, kitabede sonradan düzeltme ve değişikliklerin sonucu da olabilir²²⁸ diye düşünülmektedir.

Kitabede şayan-ı dikkat olan diğer bir husus kitabenin yazıldığı her parça âdeti ayrı birer satır olarak düşünülmüş, her parçada yazılı olan ibareler ayrı bir mevzuu oluşturmuştur. Şöyle ki; birinci parça Kur'andan bir ayeti, ikinci parça yapının cinsini, üçüncü parça sultanın unvanlarını, dördüncü ve beşinci parçalar Sultanın adını ve elkâbını, altıncı ve yedinci parçalar sultanın şeceresini, sekizinci parça yaptıranın adını, dokuzuncu parça inşâ tarihini, onuncu parça ise bir dua terkiibini zikretmektedir²²⁹. Kitabenin göze çarpan bir başka özelliği de birinci ve üçüncü parçaların ikişer satır halinde, dördüncü parçanın Sultanın "yüce" sıfatına binaen daha büyük yazılmasıdır. Harf aralarında yazımdan dolayı meydana gelen boşluklar Rûmi dal ve yapraklarla doldurulmuştur.

Yukarıda özelliklerini sıraladığımız bu taç kapının cephesini tezyîn eden unsurlar genellikle "*sathi*", çok az da "*derin oyma*" tekniği ile işlenmiş, kabarlarda ise "*ajur*" tekniği uygulanmıştır. Yakın zamana kadar yerinde takılı bulunan Osmanlı dönemine ait ahşap kapı kanatları kaldırılarak yerine demir kanat takılmıştır²³⁰.

²²⁷ KONYALI, *aynı eser*, s.850; UĞUR, *aynı eser*, s.46; TURAN, *aynı makale*, s.45; Mehmet ÖNDER, *Konya Müzesi Çini Eserleri Seksiyonu Rehberi*, İstanbul, 1961, s.25-26; EMİNOĞLU, *aynı eser*, s.11.

²²⁸ CANTAY, *aynı makale*, s.25.

²²⁹ EMİNOĞLU, *aynı eser*, s.11-12.

²³⁰ ERDEMİR, *aynı eser*, s.71.

1.6. Medresenin Dış Cephesi

Günümüze kadar ayakta kalabilen medresenin bir bölümü yıkılmış ve günümüze kadar gelememiştir. Yıkılan bu bölüm eskiden öğrenci odası için kullanıldığı bilinmektedir. Yağmur ve kar sularının temele akarak yaptığı tahribatı önlemek amacıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından zeminden iki metre kadar daha aşağı inilerek toprağı temizlenmiş ve betonlanmıştır. Bu hafriyat esnasında bu alt seviyelerde dikdörtgen bir açıklık ile taş çörtlen bulunmuştur. Su ile ilgili olduğunu düşünölen 0.30x0.60 m. ebadındaki dikdörtgen açıklık eyvanın altından havuzlu avluya doğru hafif eğimli olarak devam etmektedir. Bu kanalın Yavuz Sultan Selim zamanında Konya'ya getirilen su kanallarından olduğu söylenir²³¹.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yukarıda belirttiğimiz sondajları esnasında bir duvar kalıntısı ortaya çıkartılmıştır. Cephenin batı köşesinden doğuya doğru 1.30 m. mesafede bu duvarı dik olarak kesen bu kalıntı, toprak zeminden daha aşağıda kalmaktadır. Ne olduğu konusunda henüz bir fikre sahibi değiliz. Ayrıca buradaki talebe hücrelerinin dış duvarının yakın zamana kadar yıkık olması nedeniyle gerek duvar örgüsü ve gerekse pencereleri hakkında kesin bir fikre de sahip değiliz. Gerçi cephelerin çizimleri yapılmış²³², röleleri çıkarılmış²³³, fotoğrafları çekilmiş olması; hatta eski görüntüsü bile çekilmiş olmasına rağmen bazı müphem yönleri henüz giderilememiştir²³⁴.

1.7. Medresenin İçi

Medresede taç kapı doğu cephenin güney köşesinde bulunduğundan, kapıdan doğrudan medrese avlusu yerine bir giriş holüne geçilir. Taç kapının arka yüzü alttan muntazam kesme taş, üstte tuğla ile kaplanmış, yan yüzünün bir kısmı ile diğer duvarlar moloz taş ile örölmüştür. Holün yan duvarlarıyla üstü yıkıktır. Giriş holü 7.72 x 7.80 m. ebadındadır. Güney duvarı yıkılmış olmakla beraber kalıntıları bellidir. Kuzey duvarının

²³¹ ERDEMİR, *aynı eser*, s.71-73.

²³² AKOK, *aynı makale*, s.17.

²³³ Mahmut AKOL, "Konya'da Restore Edilme Yoluyla Kurtarılması Düşünölen Üç Selçuklu Eseri, Sırçalı, Karatay ve İnce Minareli Medreselerin Restorasyon Projeleri", *Türk Arkeoloji Dergisi*. S:XXIV-1, (Ankara,1977),s.41-69.

²³⁴ ERDEMİR, *aynı eser*, s.71-73.

her iki köşesindeki üçgen bingiler sağlam kalmıştır²³⁵. Taç kapının arka yüzündeki nişin yarım metre kadar yukarısından başlayan ve tuğla örgülü üçgen bingilerin de üst seviyesi hizasına rastlayan tuğla örgünün arasındaki firuze ve mor renkli çinilerle süslü kaburgaların varlığı bu mekânın aslında kubbe ile örtülü olduğuna delil gösterilmiştir²³⁶.

Giriş holünün kuzey-batı köşesindeki kapı, kubbeye örtülü avluya geçit verir. 1.23 m. genişlik ve 2.15 m. yükseklikteki sivri kemerli bu kapı açıklığı, beş santimetre derinlikte dikdörtgen niş içine alınmış, kemer içleriyle, köşelikler ve çerçeve arasında kalan boşluklar çinilerle kaplanmıştır. Çinilerin büyük çoğunluğu tahrip ve yok olmuşsa da mevcut kalıntılardan buranın zemine kadar mozayik çinilerle kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıklık soldan 0.23 m., sağda bunun yarısı genişliğinde pervazla çerçevelenmiş, pervazın dış yüzü turkuaz ve lacivert renkli çinilerden oluşan rûmi-palmet motifli bir bordur ile tezyin edilmiştir²³⁷.

Medresenin iç dekorunun güzelliğini Erdemir'in eserindeki sözleriyle anlatmak yeterlidir. “Kapıdan içeri girildiğinde, gözler bir anda ortadaki kapı ve pencerelerin üstünde dolaşan halı gibi çini kaplamalara ilişmekte, buradan yukarı doğru genişleyen yelpazelerin çekiciliği ile harikulade kubbeye takılıp kalmaktadır. Kendini gökyüzünün gizemli ortamında hisseden insan neden sonra kendine gelerek kapı, pencere açıklıklarıyla boş yüzeylere bakıp buraların neden böyle bırakıldığı düşüncesine dalmakta ve bir anda eski sağlam halini tahayyül etmektedir. Şüphesiz ki o haliyle daha da güzel ve organik bütünlük içinde daha etkiliydi. Mimari hacimler tezyînatın etkisiyle sanki ikinci plânda kalmış gibi görünüyorsa da, kabul etmek gerekir ki o etki; eyvan, kubbe gibi görkemli mekanlarla tam olgunluğa ulaşabilmiştir²³⁸.”

Medresenin iç avlusu 12x12 m. ölçüsündedir. Bu kare mekânı örten fenerli kubbe yine 12 m. çapında görkemli bir yarımküre halinde oturmaktadır. Batıda sivri tonozlu büyük bir eyvan ile bunun her iki yanında yer alan kubbeli odalardan güneydeki Celaleddin Karatay'ın türbesidir. Bu gün yıkılmış olmakla beraber türbeyle aynı mimari özelliklere sahip olan ve aynı ölçülerdeki diğer oda da kışlık dersane olmalıdır.

²³⁵ ERDEMİR, *aynı yer*.

²³⁶ AKOK, *aynı makale*, s.54-57; KURAN, *aynı eser*, s.51-52.

²³⁷ ERDEMİR, *aynı eser*, s.75.

²³⁸ ERDEMİR, *aynı eser*, s.76.

Avlunun diğer cephelerinde içeriyle bağlantılı hücreler sıralanmaktadır. Bunlardan kuzey ve güneydekiler restore edilerek kullanılır duruma getirilmiş, doğudakiler ise işlevini kaybetmiştir. Bugün tamamen yıkılmış olan doğudaki hücrelerden yalnız birisi onarılarak müze görevlilerinin kullandığı bir hizmet odası şekline dönüştürülmüştür.

1.7.1. Havuz

Avlunun tabanı kenarları 0.20 m. ölçüsünde pembe taşlarla kaplanmıştır. Kubbe açıklığının altına isabet eden zeminin ortasında kenar uzunlukları 3.75 m. ölçülü geniş bir havuz bulunur. 0.68 m. derinlikteki bu havuzun etrafı 0.25 m. genişlikte düzgün kesme taşlarla çepeçevre kuşatılmıştır. Güneyde, kenar taşının hemen bitişğinde havuzla irtibatlı bir mermer kapak dikkati çekmektedir. 0,77x0,77m. ebadındaki kare kapağın etrafı sekizgen çerçeve ile kuşatılmış, yüzeyi de bir daire içine yerleştirilen içleri dilimli çokgenlere bölünmüştür²³⁹. Ortada, bir kaç santim yükseklikteki göbekten çıkan sular kapağın kenar ortasında ince bir kanalla havuza dökülmektedir. Aynı şekilde batı kenarının kuzey köşesi yakınındaki ters "S" kıvrımlı diğer bir kanal da havuz suyunun tahliyesini ve temizlenmesini sağlamaktadır. Bazı kaynaklar buradaki bir kuyu'nun bozularak Osmanlı döneminde şimdiki havuza çevrildiğini, içerideki çeşmenin suyunun da Yavuz Sultan Selim'in getirttiğini yazarlar²⁴⁰.

1.7.2. Eyvan

Medresede öğrencilerin ders işledikleri yazlık bölümdür. Karatay Medresesinin eyvanı 6.42 m. genişlik ve 8.35 m. derinliktedir. Beşik tonozla örtülü olan ve köşeleri pahlanmış sivri bir kemerle avluya açılan eyvana bir basamakta çıkılmaktadır. Osmanlı döneminde eyvanın önü duvarla örülmüş ve oda haline getirilmiştir. Bu örülmüş olan kısma kapı ve pencerelerin açıldığını eski fotoğraflardan izleyebiliyoruz. Buranın Osmanlı döneminde hatta geç dönemlerde kapatılarak kışlık dersane ve mescid haline dönüştürüldüğü düşünülebilir. Muhtemelen eyvanın kuzeyindeki kubbeli dersane yıkıldıktan sonra böyle bir düzenlemeye gidilmiş olmalıdır. Burada bir mihrabın

²³⁹ ERDEMİR, *aynı eser*, s. 76-77.

²⁴⁰ KONYALI, *aynı yer*.

varlığından da bahsedilmektedir.²⁴¹ Batı duvarına açılan altlı üstlü iki pencere ile içerisi aydınlatılmış, yanlarda türbe ve kışlık dershaneye bakan dikdörtgen birer büyük pencere konmuştur. Kuzeydeki, bugün yıkılmış olan kubbeli mekana açılan, pencere; dış taraftan ince bir duvarla kapatılarak eyvana bakan vitrin halinde kullanılmaktadır. Bunların zeminden yükseklikleri beş ile otuz iki santimetredir.

1.7.3. Türbe ve Kışlık Dershane

Kubbe ile örtülü türbeye eyvanın solundaki dikdörtgen kapı ile geçilir. 1.18 m. genişlik ve 1.81 m. yükseklikteki açıklığın pervazı koyu gri devşirme mermerdendir.. Türbe içten 6.87 x 7.15 m. ölçüsündedir. Ortada basit sade bir sanduka, güney, batı ve kuzeye açılan pencereler ve dekoratif örgülü tuğla kubbesi ile medresenin en sade bölümlerindedir. Zemini karo taşlarla kaplanmıştır. Güney ve batıdan dışarıya açılan altlı-üstlü ikişer pencereden çok büyük tutulmuş olan dikdörtgen alt pencereler zeminden yirmi- yirmi beş santim yüksekliktedir. Üsteki kemerli olanlar ise daha küçük olup dışarıya doğru hafifçe daralırlar. Eyvana açılan kuzeydeki büyük pencere bugün vitrin olarak kullanılmaktadır²⁴².

Sanduka; 1.68 m. en, 3.01 m. boy ve 0.26 m. yükseklikte bir platform üzerindedir. Bugün çok sade bir harç ile sıvanmıştır. Eskiden bu sandukanın çini ile kaplı olduğu, 1830-40'lı yıllarda Karatay'ın mumyasının halâ sağlam vaziyette yerinde durduğu ve ziyaret edildiği, türbenin bordrum katının bulunduğu buradan mumyalığa açılan kapının sonradan kapatıldığı yine eski kayıtlarda yazılıdır²⁴³.

Eyvanın sağındaki kubbeli mekân ise bugün yıkılmıştır. Medreseye açılan kapısı da tuğla ile örtülerek kapatılmıştır. Bu mekânın türbe ile aynı ölçülere sahip olduğu, kubbesinin tuğla ile örtülü bulunduğu şu anda görülebilen geçiş elemanlardan rahatlıkla anlaşılabilir. Kaynaklar buranın muhtemelen kışlık dershane olarak kullanıldığını yazarlar²⁴⁴.

²⁴¹ KONYALI, *aynı eser*, s.853.

²⁴² ERDEMİR, *aynı eser*, s.90-91.

²⁴³ KONYALI, *aynı eser*, s.854.

²⁴⁴ KONYALI, *aynı eser*, s.855.

1.8. Eserin Vakıfları

Karatay Medresesinin vakfiyesine bakıldığında dönemine göre zengin vakıfları olduğunu görmekteyiz. Medresenin ihtiyaçlarını karşılamak için bağışlanan vakıflar aşağıda listelenmiştir²⁴⁵.

	Vakfın Yeri	Vakıf Olan Dükkan	Vakıf Olan Arazi
1	Divriği		Hornavul Köyü
2	Konya'nın Dışında		Bir Parça Arazi ²⁴⁶
3	Konya'nın içinde Buğday Çarşısı yakınında	Üç Dükkan- Bir Han	Bir Parça Arazi
4	Konya-Sultan Kapsı Karatay Medresesi	Karatay Medresesinin Hücresi ile Birlikte Beş Dükân	
5	Konya-Hatunsarayı		Gömse Köyü ²⁴⁷
6	Konya-Hatunsarayı		Göralma Köyü
7	Konya-Hatunsarayı		Megriler Köyü
8	Konya-Hatunsarayı		Ördüzyi Köyü
9	Konya-Hatunsarayı		Zoldira Köyü
10	Konya-Hatunsarayı		Çatdı Köyü
11	Konya-Hatunsarayı		Kend Beyi Köyü
12	Konya-Hatunsarayı		Kavak Köyü
13	Konya-Hatunsarayı		Sunkur Kilisesi Köyü
14	Konya-Hatunsarayı		Eldiraf Köyü
15	Konya-Hatunsarayı		Eksile Köyü
16	Konya-Hatunsarayı		Çomaklar Köyü
17	Konya-Hatunsarayı		Yandığın Köyü
18	Konya-Hatunsarayı		Girfard Köyü
19	Konya-Hatunsarayı		Yaneğin Köyü
20	Konya-Hatunsarayı		Çalmanda Köyü
21	Konya-Hatunsarayı		Kurugöl Köyü

²⁴⁵ TURAN, *aynı makale*, s. 71-83. ; KONYALI, *aynı eser*, s.867-872.

²⁴⁶ Karatay Medresesinin vakfiyesinde belirtilen, bir parça vakıf olarak verilen arazinin bulunduğu adres ve sınırları hakkında bilgi vermektedir. Bu arazinin yeri “ Konya'nın dışında, Çaşniğir Kapısındaki sınırlarından biri Sâlihe ve Melek Hatun mülküne, Yunus'a nisbet edilen vakfa, Emine denilen mülke, Kamereddin'e nisbet edilen mezara bitişik olan arazi diye tarif edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz;TURAN, *aynı yerler*.

²⁴⁷ Gömse Köyü, Hatunsarayı'nın 35 km kadar doğusunda bir köymüş. Köy dağılınca zamanla çiftlik haline gelmiş. Günümüzde harabe bir vaziyettedir.

Yukarıda vakfedilen köylerin çoğu dağılarak günümüze harabe olarak gelmişlerdir. Özellikle bu köylerden Ördüzyi Köyü, Selçuklular zamanında çok zengin, muhteşem bir köy olduğu söylenilmektedir²⁴⁸.

Bu vakıfların medreseye ait olduğuna dahil vakfiyede şahitlerinde isimleri bulunmaktadır²⁴⁹. Yukarıda vakıflarına baktığımızda Medrese kendi gelirleri ile ayakta kalacak şekilde kurulmuştur. Maddî finansmanı, vakıflarının gelirleri ile karşılanmaktadır. Gelirin nerelerden toplanacağı nasıl sarf edileceği de belirlenmiştir. Buna göre, on bölüme ayrılan gelirden biri, Karatay'ın ölümünden sonra müteveli olan iki kardeşi Seyfeddin Karasungur ve Kemaleddin Rumtaş ile oğullarına; yarım hisse kardeş çocuklarından olacak olan bevvâba (kapıcı) ve ferraşa (temizleyici- hizmetli) tahsis edilmiştir. Ayrıca günde iki defa Kur'an okuyan iki hafıza ayda 30'ar, çeşmenin temizliğine bakan görevliye de 30 dirhem verilecektir²⁵⁰. Geri kalan miktar ise diğer görevlilerle öğrencilere harcanacaktır.

1.9. Medresenin Osmanlı ve Günümüzdeki Durumu

Karatay Medresesi 13. yy.da faaliyete geçmesi ile zaman zaman tamir edilip, vakıfları tekrar kaydedilmiştir. Osmanlı döneminde, Karatay'ın eserleri ve gelir kaynakları korunmuştur²⁵¹. Medreseye en son 1908'de muîd tayin edildiğine göre öğrenci ve ders veren var demektir. Medreselerin kapatıldığı 1924 yılında değil de 1908 yılında bile ders okutulmasına son verilerek kapansa 657 yıl yani yaklaşık yedi yüz yıl medrese olarak işlevini sürdürmüştür.

Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki, Karatay'dan asırlarca sonra gelip bu güzel eğitim kurumuna Osmanlı padişahlarının da anlamlı katkıları olmuştur. Yavuz Sultan Selim bunlardan biridir. Medresenin büyük kubbesi altındaki havuza akan suyu o getirtmiştir. Konyalı'ya göre havuzun yerinde önceden su ihtiyacını karşılamak üzere bir kuyu bulunuyordu²⁵².

²⁴⁸ KONYALI, *aynı eser*, s.870.

²⁴⁹ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. TURAN, *aynı makale*, s. 80-85.

²⁵⁰ TURAN, *aynı makale*, s. 80.

²⁵¹ ATÇEKEN, *aynı eser*, s. 344.

²⁵² KONYALI, *aynı eser*, s. 854.

Konya Şer'iyye Defterlerinde bu hususta sadece bir kayda rastlanılmıştır. 25 Şevval 1161 H./18 Ekim 1748 tarihli bu kayda göre medresenin bazı yerleri harap olup tamire muhtaçtır. Es-Seyyid Hasan Efendi, Mimar Mustafa ve bazıları bilirkişi olarak medreseye vardıklarında; medresede, mescidde, türbede ve mezarda lâzım gelen yerlerin tamirinin ancak 80 kuruş ile mümkün olabileceğini tespit ederek mecliste durumu izah ederler. Bunun üzerine mütevellî vekili olan Mahmud'a gereken tamir izni verilir.

Önder'in Mühimme Defterlerine dayanarak verdiği bir habere göre, Karatay Medresesi'nin daha önce 1018 H./1609 yılında da tamir edildiğini söyler. Medresede verilen son ders hakkında 1300 tarihli Salnameye dayanarak, "1882 yılında müderris (Malatyalı) Ahmed Efendi 35 öğrenciye Akâid-i Tasdikat-ı Maani dersini okutmuş, bilahare artık ders okutulmaz olmuştur²⁵³." der.

Atçeken ise "Hâlbuki Malatyalı Ahmed Efendi'nin 1906'da ölümü üzerine tedris görevi küçük oğlu Mustafa'ya bırakılmış, fakat onun daha küçük olması sebebiyle hizmeti naibler yürütmüştür. Medreseye en son muid tayini ile ilgili kayıt ise 1908 yılına aittir. Eğer bu tarihte medresede öğrenci yok ise muid tayini ne için yapılmıştır²⁵⁴?" diyerek çok ilginç bir konuya değinmiştir.

Zaman zaman tamir edilen Büyük Karatay Medresesi, 1936 yılında yapılan tamirle de yıkılmaktan kurtarılmıştır. 1952 yılında tekrar tamir edilmiştir²⁵⁵. Bugün "Çini Eserler Müzesi" olarak görev yapan medrese etrafı bir tamirattan sonra yeniden ziyaretçilere açılmıştır. 2008 yılında Karatay Medresesi ziyaretçilere kapatılarak tadilat yapılmıştır.

2. KONYA KARATAY MESCİDİ

Karatay Mescidi, Konya'nın batısında Hoca Fakih semtinde ve Hoca Fakih Mescid'inin yakınındadır. Karatay Mescid'inin kimin tarafından yapıldığı ile ilgi iki farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden birisi, Uğur ve Koman'ın eserinde

²⁵³ Mehmet ÖNDER, *Maarif*, s.29.

²⁵⁴ ATÇEKEN, *aynı eser*, s.228

²⁵⁵ UĞUR, KOMAN, *aynı eser*, s.48.

bahsettiği Celâleddin Karatay'ın, Konya Kadısı Muhammed Razi oğlu Muhammed'e tescil ettirdiği vakfiyeden yola çıkarak mescidi yaptıranın Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Rumtaş'a ait olduğunu, hatta mescidin yanında bulunan fakat günümüze kadar gelemeyen bir zaviyesinin de olduğunu söylemektedir²⁵⁶. Bu bilgiden yola çıkan Atçeken de mescidin Kemaleddin Rumtaş'a ait olduğunu²⁵⁷ söylemiştir. İkinci görüş ise Konyalı'nın mescid ile ilgili verdiği bilgilerdir. Konyalı da Ankara kuyud-i kadime arşivinde 992 hicri tarihli bir icmal defteri ile Karaman vilayeti defterdarı Mustafa Beyle birlikte Konya'daki bütün evkafları tespit ederken Karatay Mescid'inin vakfiyesini gördüğünü söyler. Bu vakfiyeye göre mescid'i yaptıranın Celâleddin Karatay olduğunu söylemektedir²⁵⁸. Konyalı'nın verdiği bu bilgiden yola çıkan Küçükdağ ve Arabacı da mescidi yaptıranın Celâleddin Karatay olduğunu söylemişlerdir²⁵⁹. Bu konuyla ilgili Küçükdağ'la yaptığımız sohbette medrese, han, mescid gibi tarihi eserler genelde adlandırılırken yaptıran kişinin adı ile anıldığını söylemiştir. Halk arasında Karatay Mescidi olarak da bilinen mescidin büyük ihtimalle Celâleddin Karatay'a ait olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu konuda daha kesin bir sonuca varabilmemiz için bu belgelerin ortaya çıkması gerekmektedir.

Karatay Mescid'inin dışı muntazam kesme taşla, tek ve küçük kubbesi ise tuğla ile yapılmıştır. Taşla örülmüş bulunan kapısının iki tarafında iki pencere vardır. Kapını söveleri ile eşikleri gök mermerdendir. Mescidden bu son cemaat yerine iki, kible tarafına altı üstü dört, doğu ve batısına da yukarıdan birer pencere açılmaktadır. Son cemaat yerinin kubbesi zamanla yıkılmıştır. Son cemaat yerinden mermer çerçevesi ve üstü pencereli bir kapı ile asıl mescide girilir. Kubbenin içinde tuğlalar zarif bir şekilde örülürken değişik ve göze hoş görünen süsler yapılmıştır. Kubbenin kandil yerini de siyah ve yeşil çiniler süslemektedir. Son yıllarda bu çiniler eski özelliğini kaybetmiştir.

²⁵⁶ UĞUR, KOMAN, *aynı eser*, s. 75-77.

²⁵⁷ ATÇEKEN, *aynı eser*, s. 35.

²⁵⁸ KONYALI, *aynı eser*, s. 434.

²⁵⁹ KÜÇÜKDAĞ, *aynı eser*, s.191.

Mescidin yan duvarları moloz taşlardan yapılmış ve çevresi ile köşeleri dışardan yontma taşlarla kaplanmıştır. Taş kısmıyla tuğla Arassındaki irtibat ardıc hatıllarla sağlanmıştır. Mescidin içten içe ebadı 8x 7.20 metre karedir²⁶⁰.

Uğur- Koman'ın adı geçen eserlerinde aslının veya suretinin nerede olduğunu açıklamadıkları ve fotoğrafını da koymadıkları, fakat tahlil ettikleri vakfiyeye göre, mescid ve zaviyenin işlerine bazı evler, fırınlar, yerler ile Konya dışında Nureddin el-Kabz, Kamer mülkleri, Hacı Köyü ile çevrili yerdeki arazi ile Sızma'ya bağlı Meramya, Feraus, Balamya Dağlan ve Kenarkaya, Yarık Obruk Dağı, vadi ve yol ile çevrili köylerin tamam geliri vakfedilmiştir. Gelirin dörtte biri, mescidin imarına, sonra hasır, kilim, seccade, zeytin, Regaip, Şaban, ve Kadir gibi üç mübarek gecede yanacak mumlu fitilin yanmasına sarf edilecek, daha sonra mescidin imam ve müezzinine, zaviyenin şeyhine ve gelip gidenlerin, mütevellinin içtihadına ve lüzum görmesine nazaran sarf edilecektir. Bütün gelir 20 sehim itibar olunmuştur. Vâkif yaşadığı müddetçe kendisi müteveli olacak sonra kendi çocuklarına, onlardan sonra onların evlâdlarının evlâdlarına, bundan sonra kız kardeşlerinin evlâdının en yetişkinine nesilden nesile, sonra erkek çocukların kölelerine, eğer kimse kalmazsa o zaman Konya kadısı ya kendisi tevliyet işlerine bakacak veya bir münasibine verecek. Zaviye ve mescid harap olursa gelir Müslüman fakirlere sarf olunacaktır²⁶¹.

Karatay Mescid'i 1940 yıllarında kuzeye bakan ve önünden geçen yolun Akyokuş'tan ve Keçeli'den inen sellerin getirdiği molozlar yüzünden bina 1.5-2 metre kadar çukurda kalmıştır. Mescidin içindeki mozaik çinilerde tamamen dökülmüştür²⁶². Son yıllarda yapılan tadilat ve kazılar sonucunda çamur altında kalan yerler gün yüzüne çıkarılmıştır.

3. SİLLE KARATAY CAMİİ

Cami kelime manasından da anlaşılacağı gibi, bir araya gelinen ve toplu olarak namaz kılınan yerdir. Camiler, özellikle de İslamiyet'in ilk döneminde, hem ilim

²⁶⁰ UĞUR, KOMAN, *aynı eser*, s. 64.

²⁶¹ UĞUR, KOMAN, *aynı eser*, s. 76.

²⁶² KONYALI, *aynı eser*, s. 434.

öğrenilen, hem de sosyal ve siyasi işlerin görüldüğü yerlerdir²⁶³. Camiler ideal olarak İslam ülkelerinde birbirlerine çok benzemektedir. Genelde kare ve dikdörtgen planı şeklindedir.

Konyalı, yapmış olduğu araştırmalarda Konya-Sille'nin köyleri içerisinde Karatay köyünün olduğunu ve bu köyde de mescid mi ya da cami mi olduğunu tam anlayamadığımız bir eserin olduğunu söyler²⁶⁴. Bu eserin herhangi bir kalıntısı günümüze kadar gelmediği için tam yeri de tespit edilememiştir.

4. MALATYA KARATAY MESCİDİ

Camii ile mescid yapıları genelde birbiriyle karıştırılmaktadır. Camilerden daha küçük olan yapılara mescid denir. Mescidlerde minber olmadığı için Cuma namazı kılınmaz. Bu özellikleriyle kendilerini camilerden ayırırlar.

Nejat Göyünç'ün eski Malatya surların dışında Celâleddin Karatay'ın yaptırdığı bir mescidin olduğunu söylemektedir²⁶⁵. Mescid ne yazık ki günümüze kadar gelememiştir. Sur dışında yaptığımız araştırmada eserin kalıntılarına rastlamadık. Büyük ihtimalle Celâleddin Karatay'ın sur dışına yaptırdığı diğer bir eseri olan Karatay Zaviyesinin yanında yer almaktaydı. Fakat ne mescidden ne de zaviyeden günümüze gelen bir kalıntısı yoktur.

5. MALATYA KARATAY BİMARHANESİ

Anadolu Selçukluları'nda sağlık hizmetlerinin yürütüldüğü ve sunulduğu, tıp biliminin tedris edildiği, tıp öğrencilerinin yetiştirildiği, tıp ilaçlarının hazırlandığı medreseler bina ettirilmiştir. Dârû's-sıhha, Dârû'l-lafiye, Dârû'r-raha, Dârû't-üp, Maristan, Bimarhane, Tophane, Nekahethane, Şifaiyye, Bimaristan, Darü'l-merza ve Me'menü'l-istihare adları ile de tarih içerisinde kullanılmıştır²⁶⁶. Bu kurumlarda hastalar tedavi edilir, ilaçlar yapılır ve sağlık hizmetleri ile tüm faaliyetler yürütülürdü. Bu

²⁶³ Hüseyin ALTAY, *Osmanlılar'da Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul 1983, s. 15.

²⁶⁴ KONYALI, *aynı eser*, s. 435.

²⁶⁵ GÖYÜNÇ, *aynı eser*, s. 11.

²⁶⁶ KAZICI, *aynı eser*, s. 129.

medreseler de genelde zihinsel engellilerin ilaçla tedavi edilmeleri için tecrit edildikleri yerlere Bimarhane denilmektedir²⁶⁷.

Akıl hastalarını tedavi etmek amacıyla Malatya'nın Battal Gazi ilçesindeki Cami Kebir Mahallesine, Karatay Bimarhane'si yaptırılmıştır. Tarif edilen yer kaynaklarda eski Malatya olarak geçmektedir. Nejat Göyünç'ün, Türk Tarih Kongresindeki makalesinde bu bimarhanenin 1249 tarihinde üç Selçuklu sultanına birden atabey tayin edilen Celâleddin Karatay'ın olduğunu söylemektedir²⁶⁸.

Eski Malatya'da bulunan Ulu Cami'nin yakınlarında olması gereken Bimarhane, günümüze kadar gelememiştir. Bimarhanenin vakfiyesinin gün yüzüne çıkartılmadığı için, hastanenin nasıl işlediği, ne kadar vakfının olduğunu, gelirlerinin yeterli olup olmadığı hakkında bilgi sahibi değiliz.

6. MALATYA KARATAY ZAVİYESİ (HEFT LÜLE)

Anadolu'ya askeri istilalar ve sürgünler sebebiyle gelerek etrafa dağılan çeşitli tarikatlara mensup dervişler, ıssız ve boş yerlerin iskânında önemli rol oynayarak²⁶⁹ yerleştikleri yerlerde birer zaviye açmışlar. Bu yolla da halkın bunları takip etmesi sonucu o mevkide nüfus birikmesine, mahalle veya köyün oluşmasına vesile olmuşlardır. Şehir dışındaki dini yapılardan olan zaviyeler arasında hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarımız vardır. Yetersiz bilgiye sahip olduğumuz zaviyelerden biri de Malatya'da Selçuklular zamanında yapılmış olan Karatay Zaviyesi yani diğer adıyla Heft Lüle Zaviyesidir. Heft Lüle Zaviyesi bugünkü Malatya ilinin Battal Gazi ilçesinin bulunduğu, eski Malatya vilayetinin surlarının dışında bir yerde yapıldığı kayıtlarda geçmektedir²⁷⁰. Battal Gazi'de yapmış olduğumuz araştırmada zaviyeyle ilgili bir kalıntıya rastlayamadık. Ayrıca halk arasında yaptığımız sohbetlerde böyle bir zaviyenin adını bile duymadıklarımızı söylemişlerdir. Bu da Heft Lüle Zaviyesi'nin çok önce bir tarihte yıkıldığını ve günümüze ulaşmadığını göstermektedir.

²⁶⁷ KÜÇÜKDAĞ, *aynı eser*, s.3.

²⁶⁸ Nejat GÖYÜNÇ, "Kanuni Devrinde Malatya Şehri", *VII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler II*, Ankara 1973, s. 56-58.

²⁶⁹ Ömer L. BARKAN, "Osmanlı İmparatorluğunda bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIII/1-4, İstanbul 1954, s.285.

²⁷⁰ Nejat GÖYÜNÇ, *Malatya'dan Görüş*, İstanbul 1985, s. 11.

Göknur Göğebakan'ın, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde kayıtlı bir belgeye dayanarak Heft Lüle Zaviye'sinin Celâleddin Karatay tarafından muhtemelen XIII. yüzyıl ortalarında inşa ettirildiğini söyler²⁷¹. Ayrıca bu Heft Lüle Zaviyesi, Heft Lala Hüseyin ismiyle 1693 tarihli bir evkâf defterinde de yer almaktadır. Heft Lüle Zaviyesinin vakıflarına baktığımızda adlarını bilmediğimiz dört köy, bir mezraa hâsılı ve üç dükkân icaresi bulunmaktadır. Bu vakıfların geliri 1530 yılında yaklaşık olarak 569 akçedir²⁷².

Malatya'da araştırmacı-yazar olan Celal Yalvaç'la yaptığımız bir konuşma sırasında bürosun da koliler içerisinde belgelerin bulunduğunu ve bu belgelerde Heft Lülü Zaviyesi'nin de adının geçtiğini söylemiştir. Malatya'da günümüzde ayakta kalmış eserlerle ilgili çalışma yaptığı için bu zaviyeyle ilgili bilgiler dikkatini çekmediğini söylemiştir. Bu yüzden belgeler koli içerisinde atılı olarak durmaktadır. Bu belgelerin gün yüzüne çıkması ile zaviye hakkında daha geniş bilgilere sahip olunacaktır.

7. KARATAY KERVANSARAYI

7.1. Kervansarayların İşlevi ve Önemi

Kervansaraylar kitabelerinde ve kaynaklarda han, ribât olarak da adlandırılmaktadırlar. Günümüzde han, şehir içinde konaklama ve ticaret amacıyla inşa edilen yapılar için kullanılan bir kelime olmuştur. Hanlar mal yapımı ve ticaret içlerinin birlikte görüldüğü yerlerdir ve isimlerini de burada üretilen mallardan alıyorlardı. Şehirlerarasındaki yollar üzerinde yaptırılan ve kuruluşları bakımından çeşitli ihtiyaçları karşılayacak şekilde olanlarına ise kervansaray denilmektedir. Kervansaraylarda, kervanlar geçici olarak konaklar, beraberlerinde getirdikleri malları pazarlar ve para işlemlerini yaparlardı. Kervansarayların ribât olarak adlandırılanları ise sınır boylarında ve stratejik yerlerde ordu birlikleriyle binek hayvanlarının konakladığı, ileri harekâtlar için askeri amaçlı yapılarıdır²⁷³. Bu yapıların kökeninde Müslümanlıktaki cihat fikrinin bulunduğu ve dini-askeri mahiyette bir kurum olduğu görülmektedir²⁷⁴.

²⁷¹ Belge için bkz. Göknur GÖĞEBAKAN, *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası*, Malatya 2002, s. 153.

²⁷² GÖĞEBAKAN, *aynı eser*, s.157.

²⁷³ Şebnem AKALIN, "Kervansaray", *T.D.V. İ.A.*, C.XXV, Ankara 2002, s.299.

²⁷⁴ Fuat KÖPRÜLÜ, "Ribat", *Vakıflar Dergisi*, C.II, Ankara 1942, s.268.

Anadolu'da kervansaray inşası, fetihten yaklaşık bir asır sonra Bizans ve Haçlı saldırılarının kırılmasından sonra başlamıştır. Anadolu, Bizans hâkimiyetindeyken Akdeniz ticaretinin yönü, Orta Asya'dan Bağdat'a, oradan da Suriye limanlarının aracılığı ile Afrika ve Endülüs limanlarına yöneliyordu. Fetihden sonra gelişmiş İslam devletleri ile kuzey devletleri arasında gelişen ticari ilişkiler için engeller ortadan kalkarak, Anadolu ticaret için büyük bir önem kazanmıştır. Selçuklular, Doğu ile Batı arasındaki ticari akışı kolaylaştıran, düzene sokan ve güvence altına alan birtakım önlemlerle Anadolu'daki ticareti arttırarak devletlerini daha da zenginleştirmişlerdir. Ülkeye gelen yabancı tüccarlardan az miktarda vergi alınmış, ayrıca yollarda herhangi bir şekilde zarar gören, soyguna uğrayan veya gemisi batanların malları devlet hazinesinden karşılanmıştır. Bu durum Ceneviz ve Venediklilerden yüz yıl önce, Anadolu Selçuklularının devlet sigortası sistemini uyguladığını göstermektedir. Bu tedbirler arasında ticaret kervanlarının koruyucu askerler ile yol alması da vardır²⁷⁵.

Hanları, planlarındaki mekânlar itibarıyla hem yolcuların konaklama ve barınmaları hem de görevlilerin ihtiyaçları dikkate alınarak inşa edilmişlerdir. Bu kervansaraylar tüccarlar için güvenli bir barınak, askerler için mükemmel bir konak, önemli yolların ve geçitlerin güvenliğini korumak için birer derbent, gerektiğinde de düşmana karşı durabilmek için iyi birer kale olarak kullanılmışlardır²⁷⁶.

Kaynaklara göre en eski Selçuklu kervansarayı II. Kılıçaslan tarafından Aksaray yakınında yaptırılmış olan, fakat hakkında bilgi sahibi olmadığımız binadır. Selçuklu kervansaraylarının çoğunluğu ve en büyük, en muhteşem olanları XIII. yüzyılın ilk yarısında yapılmışlardır. I. Gıyaseddin Keyhusrev, I. İzzeddin Keykavus ve Alâeddin Keykubad gibi büyük sultanların hüküm sürdükleri bu devir, Selçuklu Devleti'nin siyasi ve askeri kudretinin zirveye ulaştığı; Anadolu'da emniyet, huzur ve refahın tam olarak sağlandığı ve ticaretin devlet tarafından teşvik ve himaye edildiği bir altın çağdır. Bu şartların neticesi olarak milletlerarası ticaret yolları Türkiye'ye intikal etmiş ve Anadolu, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan bir köprü olmuştur²⁷⁷. Selçuklu

²⁷⁵ TURAN, *aynı makale*, s. 473-474.

²⁷⁶ İsmail AYTAÇ, "Selçuklu Kervansarayları", *Türkler*, C. VII, Ankara 2002, s.855.

²⁷⁷ TURAN, *aynı makale*, s.471-496.

Dönemi'ndeki ana kervan yolları²⁷⁸ şöyledir: Doğu-batı yönünde olan Antalya ve Alanya'dan başlayıp Konya-Aksaray- Kayseri-Sivas-Erzurum ve Erzincan gibi büyük merkezlerden geçerek İran ve Türkistan'a varıyordu. Konya-Akşehir istikametine giden diğer bir yol İstanbul'a ve Batı Anadolu'ya ulaşmaktaydı. Mısır, Suriye veya Avrupa limanlarından gelen kuzey-güney istikametindeki yol, Antalya veya Alanya vasıtasıyla Türkiye'ye dahil oluyordu. Bu yol Konya, Kayseri, Sivas, Tokat üzerinden Sinop veya Samsun limanlarına, oradan da deniz yoluyla kuzeyin en mühim limanı olan Suğdak'a ulaşıyordu. Ayrıca, ikinci bir yol Kayseri'den, Elbistan, Malatya, Diyarbakır üzerinden Doğu Anadolu ve Irak'a ulaşıyordu. Son yıllardaki araştırmalarda bu ana yollara bağlanan çok sayıda tali yollar ve kervansaraylar da tespit edilmiştir. Mesela Malatya'dan civar illere 6 ayrı yol güzergâhının varlığı anlaşılmıştır. Bunlardan Malatya-Kahta,²⁷⁹ Malatya-Elbistan,²⁸⁰ Malatya-Divriği, Malatya-Sivas,²⁸¹ Malatya-Harput,²⁸² güzergahlarında, menziller arasındaki mesafe üç ila 18 kilometre arasında değişmektedir. Diyarbakır-Bitlis yolunda,²⁸³ Konya-Hatunsaray-Seydişehir güzergâhında²⁸⁴ ve Konya-Eğridir yolunda²⁸⁵ da aynı yoğunlukta kervansaraylar tespit edilmiştir. Böylece kervansaraylar arasındaki mesafelerin daha kısa olduğu anlaşılmaktadır.

Turan'a göre kervansarayların yapımında iki mühim gaye göz önünde bulundurulmuş yapılmıştır. Birincisi, zengin ticari mallar taşıyan kervanların hudut civarlarında düşman çapullarından göçebe ve eşkıya baskınlarından koruyacak emniyetli konak yerleri sağlamaktır. Bundan dolayıdır ki müstahkem surlarla çevrilmiş,

²⁷⁸ Haluk KARMAĞRALI, "Anadolu Selçuklu Kervansarayları", *Önasya*, S.61-62, Ankara 1970, s.25.

²⁷⁹ İsmail AYTAÇ, "Selçuklu Dönemi'nde Malatya-Kahta Kervanyolu ve Kervansarayları", *Birinci Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, Konya, 2001, s.49-59.

²⁸⁰ İsmail AYTAÇ, "Malatya-Elbistan Kervanyolu Güzergahı ve Kurttepe Hanı", *VI. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya, 1997, s. 35-47.

²⁸¹ İsmail AYTAÇ, "Malatya ve Yöresindeki Türk-İslam Devri Yapıları", (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Konya, 1998. s.17-22.

²⁸² İsmail AYTAÇ. "Malatya-Harput Kervanyolu Güzergâhı ve Kervansarayları", *Dünü ve Bugünüyle Harbut I*, Elazığ 1999, s 225-247.

²⁸³ Orhan Cezmi TUNCER, "Diyarbakır-Bitlis Kervan Yolu ve Üzerindeki Hanlarımız", *Vakıflar Dersisi*, S. XXV, Ankara, 1995, s. 9-34.

²⁸⁴ Ali BAŞ, "Konya-Hatunsaray- Seydişehir Kervan Yolu Üzerine Düşünceler", *V. Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, Konya, 1996, s. 141-147.

²⁸⁵ Ali Osman UYSAL, "Konya-Eğridir Güzergâhında Bazı Kervansaraylar", *III. Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, Konya, 1994, s.125-131.

surları üzerinde kule ve burçlar inşa edilmiş, kapıları demirden yapılmış ve bu suretle her türlü tehlikelere karşı koyabilecek bir müdafaa tertibi ile teçhiz edilmişlerdir. Bu münasebetle yolların korkulu ve geçit yerleri Osmanlılarda olduğu gibi Selçuklularda da devlet tarafından muhafız askerlere veya ergi muafiyeti karşılığı civardaki köylü halka tevdi edildiği veya bu tür yerlerde yolların ehemmiyetine göre kervansaray veya zâviyeler inşa edildiği görülmektedir. Kervansarayların ikinci mühim gaye de yolcuların kondukları veya geceledikleri yerlerde her türlü ihtiyaçlarını temin etmek idi. Gerçektende bu maksatla kervansaraylarda vücuda getirilen tesisler çok dikkate şayandır. İçlerinde yatakhaneleri, aşhaneleri, erzak ambarları, ticari eşyalar koyacak depolar, yolcuların kervanlarını koyacakları ahırları, samanlıkları, yolcuların namaz kılacakları mescitleri, misafirlerin yıkanması için hamamları, şadırvanları, hastaneleri hatta eczaneleri, yolcuların ayakkabılarını tamir edebilecek ve fakir yolculara yenisini yapmak için ayakkabıcıları, hayvanlarını nallamak için nalbantlara varıncaya kadar her ihtiyacı karşılayacak teşkilat ve tesisleri ile bütün bunların gelir ve masraflarını idare edecek dîvân ve memurları vardır. Bu muazzam kervansarayların yapıcıları Selçuklu sultanları ve devlet adamları bu eserlerini hep vakıf etmişlerdir. Bu suretle bu kervansaraylara inen tüccar ve sair her türlü yolcu, zengin olsun fakir olsun, orada her türlü ihtiyacını meccanen görebiliyordu²⁸⁶.

Selçuk kervansarayları hakkında tarihlerin ve vakfiyelerin verdiği bu kayıtlar mühim olmakla beraber bu muazzam âbidelerin tarihî mahiyetlerini, teşkilât ve işleme tarzlarını kâfi derecede meydana koyacak bir kıymet taşımazlar. Halbuki Celâleddin Karatay tarafından yaptırılan *Karatay kervansarayı* hakkında, gerek tarihî kaynaklar ve gerekse, büyük bir talih eseri olarak, zamanımıza kadar gelen vakfiyesi dolayısıyla, çok daha geniş bir bilgiye sahip bulunuyoruz. Bilhassa vakfiyesi, yalnız Karatay kervansarayı değil, bütün Selçuk kervansaraylarının mahiyetlerini meydana koymak için büyük bir kıymet taşımaktadır. Bundan dolayı diğer büyük kervansaraylara ait vakfiyeler bir gün elimize geçecek olursa bu devir tarihi hakkında çok mühim vesikalara malik olacak demektir. XIII üncü asırda çok faal bir vaziyette olan Karatay kervansarayı hakkında, diğer kaynakların kısa kayıtlarından, en iyi malûmat El-Omarî ve Kalkaşandî'nin eserlerindedir. Baybars'ın Kayseri seferinde orduda bulunan Muhiddin

²⁸⁶ TURAN, *aynı makale*, s.478-479.

bin Abdüzzâhir bu seferinden bahsederken yolda uğradıkları mezkûr kervansarayın da güzel bir tasvirini yapmıştır. Abdüzzâhir'in mektubu Kalkaşandî tarafından aynen nakil ve el-Omarî tarafından da hülâsa edilmiştir²⁸⁷.

7.2. Kervansarayın Yeri

Kayseri-Eski Malatya yolu üzerinde, Bünyan ilçesi Elbaşı bucağı Karadayı köyünün içindedir. Kitabelerine göre giriş bölümü I. Alâeddin Keykubad avlu bölümü II. Giyâseddin Keyhusrev döneminde 638 (1240-41) yılında tamamlanmıştır. Anadolu Selçuklu dönemi tarihçilerine ve günümüze ulaşan vakfiyesine göre kervansarayın kurucusu Celâleddin Karatay'dır.

7.3. Karadayı Köyü

Karatay Kervansarayının içerisinde bulunduğu Karadayı Köyü ismini, kervansarayı yaptıran Celaleddin Karatay'dan almıştır. Köy deniz seviyesinden yaklaşık 1470 metre yükseklikte, Kayseri'den Malatya'ya giderken yolun sol tarafında kalmaktadır. Köydeki yerleşim yerleri genelde kerpiçten yapılmış, çatıları düz ve toprakla örtülmüştür. Çatıların üstü genelde kış mevsimi hayvanlara verilmek üzere otlarla kaplıdır. Sokakları çok dar ve çamur içerisinde bakımsız bir köydür. Köyde çok sık bir yerleşim olduğu için kervansaray evlerin arasında, büyüklüğüne rağmen, boğulmuştur. Bu plansız yerleşmeye rağmen kervansaray çok uzak mesafelerden yolcuların dikkatini çekerek, kendine merak uyandıran bir yapıdır.

Döneminin tek milletlerarası ticaret fuarı olan Yabancı Pazarı'na yakınlığı ve işlek bir ticaret yolu üzerinde bulunması sebebiyle Karatay Kervansarayının çevresinde bir ticaret merkezinin geliştiği bilinmektedir. Karatay Kervansarayını Selçuklular döneminde doğu ve batıya yapılacak seferlerde ordunun konakladığı mekân olarak da kullanılmıştır.

7.4. Karatay Kervansarayın Mimarisi

Karatay Kervansarayını, XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde klasik şeklini almış olan Sultan Kervansarayının plan şemasına göre yapılmıştır. Çevresinde çeşitli mekânların

²⁸⁷ TURAN, *aynı makale*, s.481.

yer aldığı avlulu büyük bölüm ile bunun arkasında bulunan ve daha küçük olan kapalı bölümden meydana gelmektedir. Hanın duvarları ve örtü sistemi düzgün kesme taş kaplamaya sahiptir. Beden duvarları altısı köşelerde olmak üzere on sekiz adet kule ile desteklenmiştir. Giriş cephesinde demet paye biçiminde örgülü destek kuleleri ve yıldız biçiminde köşe kuleleri, diğer cephelerde üçgen, sekizgen, dörtgen ve yuvarlak kesitli destek kuleleri bulunmaktadır²⁸⁸.

Cepheden dışa taşkın ve yüksek tutulan avlu taç kapısı, geometrik ve bitki motifli bordürlerin yanı sıra özellikle insan ve hayvan tasvirleriyle dikkat çekmektedir. Dekoratif olmalarının ötesinde bitki kıvrımları arasına gizlenen bu figürler, Orta Asya şaman geleneklerine kadar uzanan bereket getirici ve kötülüklerden koruyucu sembolik anlamlar taşımaktadır. Kapının mukarnaslı kavsarasını kuşatan bitki motifli bordürün bir ucunda karşılıklı olarak iki aslan ve iki çıplak kadın kabartması, diğer ucunda üst üste boğa ve insan başları bulunmaktadır. Köşe sütunçelerinin İki yüzüne kuş ve aslan kabartmaları, nişin iç yüzündeki iki panoya da rûmî kıvrımları arasında ikişer siren kabartması işlenmiştir. Giriş cephesindeki İki çörtenden biri kanatlı aslan, diğeri ise iki boğa kabartması arasında çömelmiş bir insan tasviri şeklindedir.

Kervansarayın taç kapısının tepesine yakın üst kısmına yerleştirilmiş olan beyaz mermer levhalar üzerine Selçuklu sülüsü ile kitabesi kazılmıştır. Kitabede;”Mülk Tanrınıdır. Bir, baki ve daim olan Allah’tır. En ulu Sultan, hükümdarlar hükümdarı, âlemde Allah’ın gölgesi, dünya ve dinin yardımcısı, fetih babası, Emirülmü’minin kasimi Keykubad oğlu Keyhusrev’in zamanında ve hicri 638 tarihinde inşa idimiştir.” diye yazılıdır²⁸⁹.

Karatay Kervansarayının 13 m. uzunluğundaki giriş eyvanının solunda planı Kayseri yakınlarındaki Hızır İlyas Köşkü’ne benzeyen özel mekân grubu ve sonradan türbe olarak düzenlenen yıldız tonozlu çeşme eyvanı yer almaktadır. Ahşap bir paravanla kapatılan çeşme eyvanının kemerinin üstünde mukarnaslı nişler İçinde fil, aslan, boğa, ejderha, kuş, tavşan vb. on beş adet küçük hayvan figürü sıralanmaktadır. Giriş eyvanının avluya bakan kemerini ise ejderha başlan ile sonuçlanan düğümlü

²⁸⁸ AKALIN, *aynı makale*, s.475.

²⁸⁹ UĞUR, *aynı eser*, s.32.

geçme motifi kuşatmaktadır. Giriş eyvanının diğer yanındaki kubbeli bölüm hanın mescididir. Mescidin geometrik ve bitki motifli bordürlerle kuşatılan kapısı avlu cephesinde yer almaktadır. Cephenin diğer yanındaki basamakların ulaştığı kalkan duvara açılan kapı ve niş ezan köşkü işlevine sahiptir. Mescidin doğusunda yer alan koridordan kendi içinde bir düzenleme gösteren hamam bölümüne geçiş sağlanmıştır. Hamam bölümü, genel şeması ve örtü sistemiyle Kayseri Sultan Kervansarayının hamamına benzemektedir. Külhan ocağının ağız kervansarayın beden duvarlarına açılmıştır ve sıcak su duvarların içindeki toprak borularla üç mekâna dağılmaktadır. Avlunun bir kenarında revak, diğer kenarında tonozlu odalar yer almaktadır²⁹⁰.

Kervansarayın iç kapısında iki kemer arasına küçük hücreyle konmuş esmer renkli kitabe taşının üzerinde, “O, Allah’ındır. Mülk, daim ve baki olan Allah’ındır. En ulu Sultan, hanların hanı, ümmetlerin sahip ve mutasarrıfı, alemdeki sultanların efendisi, dünya ve dinin yücesi, fetih babası Keyhusrev oğlu Keykubad.” diye yazılmıştır²⁹¹.

Hol bölümü enine yedi nefli olarak düzenlenmiştir. Sivri kemerli beşik tonozla örtülü yan nefler, daha yüksek olan orta nef tarafından dikine kesilmektedir. Orta nefin merkezine dıştan piramidal külahla örtülü bir kubbe yerleştirilmiştir. Giriş bölümünde orta nefin iki yanındaki nefler sekiler halinde yükseltılarak yolculara ayrılırken en dıştaki nefler, hol bölümünü çepeçevre saracak şekilde hayvanlar için düzenlenmiştir. Sekilerin dış neflere bakan kenarlarında blok taştan işlenmiş yemlik ve yalaklar bulunmaktadır. Hol bölümünün dışa taşkın ve yüksek taç kapısı sivri kemer tonozludur. Geometrik örgülü bordürlerle kuşatılmış olan bu taç kapı, genel şema ve bazı süsleme detaylarıyla Ağzıkara Kervansarayının hol bölümündeki taç kapısıyla benzerlik göstermektedir²⁹².

7.5. Karatay Kervansarayının Bölümleri ve Çalışanları

Mütevelli: Kervansarayın vakıfları ve masrafları ile onlara ait memur ve müstahdemlerin işlerini idare ve kontrol etmek için görevlidir. Vakfiyede

²⁹⁰ AKALIN, *aynı makale*, s.475.

²⁹¹ UĞUR, *aynı eser*, s.33.

²⁹² AKALIN, *aynı makale*, s.475.

kaydedilmeyen bazı vazifeler ve müstahdemler için karar bu görevlilerin oluşturduğu heyete bırakılmıştır.

Müşrif (Müfettiş): Vakıfların gelir giderlerini idare eden müdürü ve işlerin kontrolünü denetler. Maaşı yıllık 500 dirhem ile 160 mudd buğdaydır.

Nâzır: Görevi mütevelli ve müşrife yardımcı olmaktır. Maaşı yıllık 360 dirhem ile 24 mudd buğdaydır.

İmam: Kervansarayda yolcuların ibadetini yerine getirmek için yaptırılan mescide namaz kıldırarak görevlidir. Maaşı yıllık 200 dirhem ile 4 mudd buğdaydır.

Müezzin: Mescitte ezan ve kamet getirmekle görevlidir. Yıllık maaşı 150 dirhem ile 4 mudd buğdaydır.

Muzif: Kervansarayda bir nevi iç işleri müdürüdür. Gelen yolcuları kabul eden, onlara yemek, yatmak ve kervansarayla ilgili diğer işlere bakmakla görevlidir. Mevki olarak hancıdan daha üstündür. Yıllık maaşı 200 dirhem ile 24 mudd buğdaydır.

Hancı: Hayvanların ihtiyaçlarını gidermek ve ahır işlerine bakmaktır. Maaşı yıllık 150 dirhem ile 24 mudd buğdaydır. İlerleyen zamanlarda hancının maaşının 50 dirhem daha arttırıldığına dahil kaynaklarda bilgi verilmektedir.

Havâyiç: Hanın erzak ve levazım işlerine bakmaktadır. Ambardan sorumlu kişidir. Yıllık maaşı 200 dirhem ile 24 mudd buğdaydır.

Baytar: Hana gelen hayvanların hastalıklarını bakmaktır. Yıllık maaşı 100 dirhem ile 24 mudd buğdaydır.

Ath Emir: Kervansarayın ve vakıfların işlerine bakar. Yıllık maaşı 100 dirhem ile 24 mudd buğdaydır.

Aşçı: Kervansarayın içerisinde gelen yolculara bedava yemek pişirilen ve dağıtılan bir aşhane mevcuttur. Aşhanede görevli aşçıya yıllık maaşı 200 dirhem ile 24 mudd buğday verilmektedir. Aşçının ne kadar yolcuya yemek yapacağı malum değilse de herhalde hanın ne kadar yolcu alacağı sayı kadar yemek pişirmekteydi. Kervansaraya gelen Müslüman-kâfir, hür-köle, her yolcuya günde üç okka ekmek, 250 gram et ve bir

çanak da yemek verileceği şartı koşulmaktaymış. Ayrıca her cuma akşamları bal helvası yapılarak, dağıtılmış. Kervansarayın vakfiyesinde mutfak için satın alınacak takımlar bize bildirilmiştir. Kayıtlara göre elli sekiz büyük kâse çanak, yirmi bakır tabak, yüz büyük odun tabak, elli odun tabak ve yine bakırdan mamul on büyük, beş orta, beş küçük tencere, iki büyük kazan, iki büyük leğen gibi takımlar alınacaktır.

Hamamcı: Kervansarayın içerisindeki hamamın idaresinden sorumlu kişidir. Yıllık maaşı 120 dirhem ile 24 mudd buğdaydır.

Ayakkabıcı: Kervansaraya gelen yolcuların ayakkabılarını tamir eder ve ayakkabısı olmayan fakirlere verilecek yeni ayakkabıları hazırlar. Yıllık maaşı 100 dirhem ile 24 mudd buğdaydır. Buna ait malzeme için her yıl ihtiyaç nispetinde deri ve sahtiyan ile hayvanların nallanması için gerektiği kadar çivi ve nal alınması üç kişilik heyetin taktirine bırakılmıştır.

Doktor ve Hasta Bakıcısı: Kervansarayın vakfiyesinde, hasta olan bütün fakirlerin kervansaraydaki ilaç ve meşrubatla sıhhat buluncaya kadar tedavi edilmesini şart kılmıştır. Fakat vakfiyede bir tabip veya hasta bakıcının bulunduğundan söz edilmemektedir. Büyük ihtimalle kervansarayda daimi durması için bir tabibin bulunmasının masraflı olacağı düşünülmüş ve dolayısıyla hastaların vaziyetine göre çareler aranmıştır. Eğer hastalık hafifse bir hasta bakıcının nezaretinde basit bir tedavi ile şifa aranırken, hastalık ağır ise Kayseri ve Sivas gibi yakın büyük merkezlerden tabip getiriliyordu. Ayrıca fakir hastaların öldüğü taktirde def edilmeleri için gerekli olan masrafların vakıftan karşılanacağı şartı vakfiyede yer almaktadır.

Karatay Kervansarayının vakıflarının evkaf gelirleri arttığı taktirde maaşlarının arttırılması ve kervansaray için yeni gelir kaynağı olacak mülk ve akarın satın alması şart koşulmuştur²⁹³.

²⁹³ TURAN, *aynı makale*, s.483-485.

7.6. Karatay Kervansarayının Vakıfları

Karatay Kervansarayın masraflarını karşılamak için verilen vakıflar aşağıdaki tabloda yer almaktadır²⁹⁴:

	Vakfın Yeri	Vakıf Olan Dükkân	Vakıf Olan Arazi
1-	Kayseri- Bünyan		Karadayı Köyü
2-	Kayseri	Bir Han	
3-	Behramşah Karahisarı	Bir Han	
4-	Kayseri	On Ev	
5-	Kayseri		Otuz Altı Parça Arazi
6-	Meşref Kasabası	Dört Ev	
7-	Meşref Kasabası	Bir Fırın	
8-	Meşref Kasabası		On Dokuz Parça Arazi
9-	Karadayı Köyü	On Beş Dükkân	
10	Karadayı Köyü	Sayısı Belli Olmayan Ev	

Karatay Kervansarayının vakıflarına baktığımızda ne kadar çok gelir elde ettiğini görmekteyiz. Bu gelire göre bütün Selçuklu kervansaraylarını düşünürsek, memleketi umumi servetinden ne büyük bir payın yolcular hesabına kullanıldığını görmekteyiz. Kervansarayda yolcuların büyük kısmının yabancı olması dolayısıyla bu ekonomik payın memleketin umumi menfaati bakımından zara mı yoksa fayda mı olduğu akıllara gelmektedir. Fakat Selçuklu devrinde iç ve dış ticarete gördüğümüz büyük faaliyetler bu kervansaraylar olmaksızın bu derecede inkişaf edemezdi. Bu ticaretin doğrudan doğruya ve ya dolaylı olarak meydana getirdiği iktisadi imkânların büyüklüğü göz önüne getirilecek olursa kervansarayların memleketin umumi menfaatleri bakımından oynadıkları rol daha iyi anlaşılır ve o zaman için bu masrafın zaruri bir iktisadi tedbir olduğu da meydana çıkar²⁹⁵.

²⁹⁴ TURAN, *aynı yer*.

²⁹⁵ TURAN, *aynı makale*, s.487.

7.8. Karatay Kervansarayın Osmanlı Devleti ve Günümüzdeki Durumu

Osmanlı döneminde de önemli bir yere sahip olan kervan yolları, Anadolu'nun bayındır bir hale gelmesinde önemli bir rol oynadığı gibi iktisadi alanda da devlete büyük imkânlar sağlamakta idi. Fakat coğrafi keşifler sonucunda uluslararası ticaret yollarının değişip okyanuslara kayması sonucu, Anadolu'daki kervan yollarının uluslar arası alanda önemini kaybetmesine neden olmuştur. Bu gelişme üzerine Anadolu'yu çeviren İslam medeniyetlerinin siyasi ve medeni gerilemelere neden olmuştur. XVI. asırda bu kervan ticaret yollarının önemini yitirmesi sonucunda Karatay Kervansarayı da eski önemini yitirmiş ve basit bir zaviye olarak kullanılmıştır. Bu olayla birlikte Karatay Kervansarayının küçük ticari merkezde nemini yitirmiş ve kervansarayın içerisinde bulunduğu yerleşim yerinde giderek nüfus azalmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurulduğu zamanda çıkarılan Tekke ve Zaviyelerin kapatılması ile ilgili kanunla, Karatay Kervansarayı ıssızlığa bırakılmıştır. Bunun sonucu zaman içerisinde kervansarayın mimari yapısında hasarlar meydana gelmiştir. Fakat tez çalışmam sırasında Karatay Kervansarayının restorasyon ve kervansaray içerisine ışıklandırma sistemi yerleştirme çalışmaları yapılmaktaydı. Karatay Kervansarayı için en güzel gelişmelerden biriside Kayseri Malatya yolu güzergâhının değişmesidir. Böylelikle Karadayı köyündeki bakımsız toprak evlerin içerisinde boğulmaktan kurtulup, her kesin rahatça görebileceği bir konuma yerleşmiştir.

8. ANTALYA KARATAY DARUS SÜLEHASI

Antalya'da bugünkü yat limanının üzerinde bulunan Karadayı sokağında bulunmaktadır. Kaynaklarda Karatay Dâr'us-süleha'sı, Karatay Medresesi, Karatay Cami'si, Karatay Mescid'i diye anılmaktadır. Esere verilen adlara bakıldığında bilim adamlarının kesin bir yargıya ulaşamadıklarını görmekteyiz. İlk önce eserin ne olduğunu açıklayalım.

Binanın cami olarak adlandırılmasındaki neden; kible duvarında bir mihrab bulunan beşik-tonozlu salonun sonradan cami olarak kullanıldığı ve bina bu yüzden cami denildiği anlaşılıyor. A. Kuran'ın yaptığı incelemeler sonucu bu mihrablı salonun aslında bir eyvan olduğunu ve bugün avlu etrafında hiçbir oda veya hücre

bulunmamakla birlikte mevcut duvarlar üzerinde görülen kemer izlerinden aslında avluya birçok oda kapısının açıldığını tespit etmiş ve böyle bir düzen akla cami değil medrese tipini getirmiştir²⁹⁶.

Dâr'üs-süleha ise Salihlerin toplandığı yer, Salihlerin evi anlamına gelmektedir. Dâr'üs-süleha diye genelde hankah, tekke ve zaviyelere denilmektedir. Çünkü salihlerin kaldığı yer hankah, tekke ve ya zaviyedir. Bu bilgiyi bir örnekle açıklayalım; İplikçi Medresesi'nin bilinen ilk tanınmış müderrisi Mevlâna'nın babası Sultanü'I-Ulemâ Baha Veled'tir. Alâeddin Keykubad, ailesi ile birlikte Karaman'a gelen bu şöhretli âlimi, devlet merkezine davet etmiştir. O da bu davete icabet ederek Konya'ya gelmiştir. Konya'da indiği yer, İplikçi Medresesi'dir. Sultanın ısrarına rağmen saraya değil medreseye inişini şöyle açıklar: "İmamlara medrese, şeyhlere hankah, emirlere saray, tüccarlara han başiboş gezenlere zaviyeler, gariplere kervansaraylar münasıptır²⁹⁷." demiştir. Bu açıklamaya göre Antalya Karatay Medresesi'nin yanında dâr'üs-süleha dediğimiz bir hankah bulunmaktaydı. Hankahlar, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, genelde medreselerin yanında kurulmuşlardır. Hânkah, kelime manası itibariyle yemek yenilen yer demektir. Daha sonraları bu, bir şeyhin başkanlığı altında bulunan dervişlerin kaldıkları zikir ve ibadet ettikleri tekke veya dergâh manasında kullanılmıştır.

Karatay Medresesi ve Dâr'üs-sülehasını inşa ettiren II. İzzeddin Keykâvus zamanında saltanat naipliği ve üç kardeşin saltanatlık dönemi sırasında en önemli devlet görevini üstlenen Celâleddin Karatay tarafından yaptırılmıştır. Fakat binanın kitabesinde Celâleddin Karatay'ın adı geçmemektedir. Yaptırdığı eserlere adını koymamak istemeyen Karatay'ın bu binayı yaptırdığını Konya'daki Karatay Medresesi'nin vakfiyeden anlamaktayız.

Üzerindeki mazgallardan şehir surlarının bir parçası veya bir kale olduğu anlaşılan üç gözlü yapının menşeyini kesinlikle bilmiyor. Fakat gözlerin sivri beşik tonozla örtülü olmaları, en azından üst yapılarının XIII. yüzyılın ilk yarısında ya medrese ile birlikte ya da bundan çok uzak olmayan bir tarihte inşa edildiğini gösterir.

²⁹⁶ KURAN, *aynı eser*, s. 82.

²⁹⁷ KONYALI, *aynı yerler*.

Üç gözlü, veya eyvanlı, yapı ile binanın diğer kısımları bir bütün teşkil etmek üzere birleştirilmiş, giriş eyvanı, üç açıklıklı yapının orta gözü karşısında inşa edilmiş ve bu göz medresesinin ana eyvanı şeklinde tertiplenmiştir. Yandaki gözlerin avluya bakan duvarları ise bu tarihte kapatılmıştır. Bu duvarların, hiç olmazsa bugün mevcut olan duvarın, taş ve tuğla örgüsü medresenin diğer kısımlarındaki taş ve tuğla örgüyle aynı karakterdedir. Bu özellik üzerine A. Kuran şu sonucu çıkarıyor: “Üç gözlü kemerli yapının orta gözü medresenin esas eyvanı olarak düzenlenmiş, yandakiler ise kapatılarak kışlık dersane veya kapalı salonlar haline getirilmiştir. Medresenin yan duvarlarından kuzey tarafındaki duvarın buradaki salon yıkıldıktan sonra avluyu ihata etmek üzere inşa edildiği bellidir. Fakat güneydeki salonun cephesine gelip saplanan duvarın üzerinde bugün doldurulmuş olan kemerli kapı boşluklarının mevcudiyeti, medrese hücrelerinin aslında bu duvarın gerisinde bulunduğu kanaatimizi kuvvetlendirmektedir. Bu görüşümüz doğru olduğu takdirde, ortaya bir avlu etrafında düzenlenmiş iki eyvanlı, iki salonlu ve tahminen on odalı bir medrese çıkmaktadır²⁹⁸.”

Genellikle kare biçiminde ve kubbeli olan salonlar yerine derin ve sivri beşik tonozlu salonlar ile derinlemesine tertiplenmiş avlu yerine yanlamasına konulmuş dikdörtgen avlu Anadolu Selçuklu medreselerinde pek fazla görülmeyen özelliktir. Antalya'daki Karatay Medresesi iki-eyvanlı medrese tipinin değişik bir örneğini teşkil eder.

9. ŞEYH ŞAHABÜDDİN SÜHREVERDİ TÜRBESİ

Bugün Bağdat'ta bulunan ve yakınındaki mahalleye de adını veren türbe, halk arasında Şeyh Ömer Türbesi diye anılmaktadır. Günümüzde de ayakta kalmayı başarmış olan türbenin yanında camii ile medresede bulunmaktadır. Uğur ve Koman caminin bayramlarda halka açıldığını terkedilmiş bir vaziyette olduğunu söylemektedir²⁹⁹. Türbenin ne zaman yapıldığı belli değildir. Bazı kesim türbenin Halife Nasüddinullah zamanında inşa ettirildiği rivayet edilmektedir. Fakat Şeyh Sühreverdi'den önce vefat eden halifenin türbeyi yaptırma olasılığı çok zayıftır.

²⁹⁸ KURAN, *aynı eser*, s.84.

²⁹⁹ UĞUR, KOMAN, *aynı eser*, s. 55.

Anonim Selçuknamede bu türbenin Celâleddin Karatay tarafından yapıldığı söylenmektedir. Fakat türbenin herhangi bir yerinde Celâleddin Karatay'ın ismi bulunmamaktadır. Adının yazılı olmamasının iki nedeni olabilir. Birincisi yaptırdığı hayratlara adını yazdırmak istemeyen Karatay'ın, bu hayratına da yazdırmamış olabilir. İkincisi ise türbe iki kez onarılıp yenilenmiştir. Bu yenileme çalışmaları sırasında Karatay'ın adının yazıldığı kitabenin yerine konulmadığı yada kaybedildiği akla gelmektedir.

Alâeddin Keykubad'ın saltanata çıkmasıyla halife tarafından hilat giydirmek için yolladığı Şeyh Sühreverdi, Konya'ya geldiği zaman Celâleddin Karatay'ın misafirlik ettiğini söylemiştik. Bu olay ikili arasındaki muhabbeti arttırmış ve Celâleddin Karatay, Şeyh Sühreverdi'ye hayran kalarak kendisine tabi olmuştu. Karatay şeyhinin ölümüyle Bağdat'a şeyhinin adıyla anılan türbeyi yaptırmıştır.

Türbenin kırık kemerli kapısını üzerinde bulunmakta olan ciniler Karatay Medresesi'ndeki çinileri anımsatmaktadır³⁰⁰. Bu cinilerin üzerinde ise altı satırlık kitabesi vardır;

“Rahman ve rahim olan Allah'ın adı ile. Evliyaullah için korku ve hüzn yoktur. Bu mübarek imareti, ariflerin ve velilerin kutbu, rabbanî misal Şeyh ahabüddin Ömer bin Muhammed Sühreverdi için Muhammed bin Reşid yedi yüz otuz beş senesi aylarında tecdit(yenileme) ettirilmiştir. Hamd bir olan Allah'a ve salât da, nebi Muhammed ile âline olsun.”

Ayrıca türbenin dış yüzeyindeki duvarda yazı bulunmaktadır. Yazının Türkçesi³⁰¹;

Allah'ın rahman ve rahim olan ismiyle başlarım. Allah'ın rahmet eserlerine bak. Ölümünden sonra arzı nasıl canlandırdı. Ölülere de böyle canlandıracak. O her şeye kadirdir. Tamamen yıkıldıktan sonra yenilenmesini emretti.” sözleri yazmaktadır.

³⁰⁰ UĞUR, KOMAN, *aynı eser*, s. 56.

³⁰¹ UĞUR, KOMAN, *aynı yer*.

SONUÇ

Ortaçağda Türklerin hayatı incelediğinde çok geniş bir sahada devletler kurdukları ve bu devletlerin kuruldukları yerlerde zengin bir kültüre sahip oldukları görülmektedir. Fakat bu zenginliği, yazılı belge olarak ortaya koymak zordur. Belgelerin çoğunun gün yüzüne çıkmaması ve dağınık olması Ortaçağ Türk Tarihini kısırlaştırmaktadır. Ortaya çıkan bilgilerle de genellemeler yaparak karanlık diye tabir ettiğimiz dönemleri bir nebze aydınlatabilmekteyiz. Bu dönem de yaşayan ve tez araştırmamızın konusu olan Celâleddin Karatay'ın hayatıyla ilgilide çok fazla belge bulunmamaktadır. Bu yüzden kendisi ile ilgili bilinmeyen konular hakkında, araştırmacı tarihçiler tarafından değişik yorumlar ortaya konulmaktadır.

Celâleddin Karatay'ın ne zaman doğduğu, nereli olduğu, aslınının nerden geldiği, kölelikten ne zaman azad edildiği tam olarak bilinmemektedir. Yaptığımız araştırmada kesin bir karara varacağımız bir belgeye rastlamasak da, olayların akışından yola çıkarak Celâleddin Karatay'ın ailesinin Abbasiler döneminde Anadolu'ya geldiklerini ve Malatya civarlarına yerleştikleri kanısına vardık. Bu aile Sultan I. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında Ermenistan seferi sırasında esir edilerek Konya'ya getirilip gulâmhâneye yerleştirilmişlerdir. Bu esnada Celâleddin Karatay'ın aile bağlarını bilmesi belli bir büyüklük de olduğunu göstermektedir. Ayrıca kardeşleri de dahil Türk adlarını kullanmaları, Türk olma ihtimallerini arttırmıştır.

İzzeddin Keykâvus, Alaeddin Keykubad, II. Gıyâseddin Keyhusrev ve üç kardeş döneminde çeşitli devlet mevkilerinde görev yapan Celâleddin Karatay sırasıyla; sipehsâlar, devât-dar, taşt-hâne emirliği, haziney-i hassa emîrliği, saltanat naibliği ve atabeglik görevlerini en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmıştır. Özellikle siyaset sahnesinde saltanat naibliği ve atabeglik görevini yaptığı dönemde ön plana çıkan Celâleddin Karatay, devleti Moğol baskısı altında en iyi şekilde idare etmiştir. Ülkedeki anarşist faaliyetlerin önüne geçerek huzurlu bir ortam sağlamaya çalışmıştır. Vezirleri bile görevinden alıp başkasını atayabilecek kadar siyasi güce sahip olan Celâleddin Karatay, özellikle de II. Gıyâseddin Keyhusrev döneminde kurduğu istihbarat örgütü sayesinde olaylar hakkında önceden haberdar olup sorunların büyümesini engelleyebilmiştir.

Çok çalışarak çok kazandığı halde, dünyanın geçiciliğine inandığı için maddenin ve servetin esaretine düşmeyen, servetlerini insanlığın sosyo-ekonomik ve kültürel hizmetlerine sunarak ebedileştiren Celâleddin Karatay, Anadolu'nun değişik yerlerine medrese, kervansaray, zaviye, mescid gibi hayratlar yaptırmıştır. Bu hayratlar devamlı insanlığa hizmet versin diye de zengin vakıflar bırakmıştır.

İnsanlara yapılacak en iyi hizmetin eğitimi geliştirmek olduğunu çok iyi bilen Celâleddin Karatay, günümüz tıp, hukuk, tarih, cebir, geometri gibi derslerin gelişmesinde dolaylı da olsa katkıda bulunmuştur. Ayrıca toplumun ekonomik yapısına şekil veren ahilik teşkilatını koruyarak, devletin her alanında önemli hizmetlerde bulunmuştur.

Öneriler

Selçuklu dönemindeki âlimlerin anlayışına göre; dışarıdan gelen ilim adamları medreselerde, tüccarlar hanlarda, beyler saraylarda, dervişler zaviyelerde misafir ediliyormuş. Bu anlayış, medreseler arası kültürel alış-veriş ve etkileşimin seviyesi ile ilgili olarak bugüne önemli mesajlar verdiği kanaatindeyiz.

Celâleddin Karatay hakkında daha ayrıntılı bir bilgiye ancak doktora çalışmasıyla elde edilebilir. Bu araştırmamız için başvurduğumuz birinci el kaynak olan şer'îye sicil ve hurufat defterlerinde Karatay Medresesi başlığıyla geçen belgelerde bilinen bilgiler mevcuttur. Çalışma konumuzun içeriğiyle ilgili bilinmeyen yönleri gün yüzüne çıkartabilmek için Konya, Antalya, Malatya, Kayseri şehirleriyle ilgili tahrir, hurufat ve şer'îye sicil defterlerinin de gözden geçirilmesi yerinde olacaktır.

EKLER

Resim 1: Karadayi Köyü ve Karatay Hanı

Resim 2: Karatay Hanı

Resim 3: Karatay Hanı

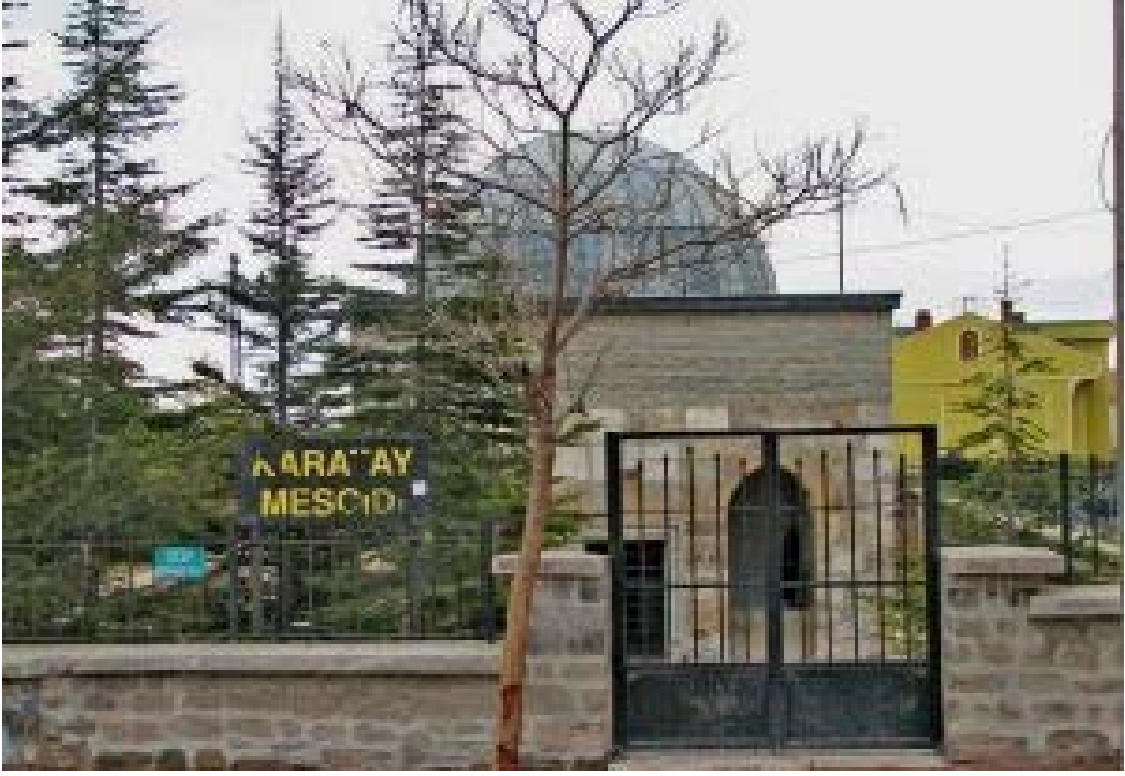
Resim 4: Karadayı Köyü

Resim 5: Karatay Medresesi

Resim 6: Karatay Medresesi'nin avlusundaki havuz

Resim 7: Karatay Mescidi

KAYNAKLAR

1. Kitaplar

Ahmed, EFLÂKÎ, *Menakibü'l Arifin*, (Çev. Tahsin Yazıcı), C.I., MEB Yay. İstanbul 1989.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, AÜ Eğitim Fakültesi Bölümü Yay. Ankara 1985.

ALTAY, Hüseyin, *Osmanlılar'da Yüksek Din Eğitimi*, Dergah Yay. İstanbul 1983.

ANONİM, Selçukname, (Çev: Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952.

ARABACI, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900- 1924)*, Konya Ticaret Odası Yay. Konya 1998.

ARTUK, İbrahim, "II. Keyhusrev'in Üç Oğlu Adına Kesilen Sikkeler", Malazgirt Armağanı, Ayrı Basım, TTK Yay. Ankara 1972.

ATÇEKEN, Zeki, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, TTK. Yay. Ankara 1998.

ATÇEKEN, Zeki, BEDİRHAN, Yaşar, *Selçuklu Müesseseleri Ve Medeniyeti Tarihi*, Eğitim Kitabevi Yay. Konya 2004.

_____ *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti*, Eğitim Kitabevi Yay. Konya, 2004.

Kerimüddin Mahmud-i, AKSARÂYÎ, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK Yay. Ankara 2000.

ATUF, Nafi, *Fenni Terbiye Tarihi*, İkbâl Kütüphanesi Yay. İstanbul 1928.

BALTACI, Cahit, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976.

BAYRAKLI, Bayraktar, *İslam'da Eğitim*, Marmara Üniv. Yay. İstanbul 1989.

- BAYRAM, Mikail, Ahi Evran ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Damla Yay. Konya 1991.
- ÇETİN, Osman, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*, Marifet Yay. İstanbul 1981.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay. Ankara 2008.
- Ahmet Işık DOĞAN, *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları: Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları*, İTÜ Yay. İstanbul 1977.
- ELDEM, Halid Etem, Kayseri Şehri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara 1982.
- EMİNOĞLU, Mehmet, *Karatay Medresesi Yazı İncileri*, Tablet Yay. Konya 1999.
- Gregory Abu'l, FARAÇ, *Abu'l Faraç Tarihi*, (Çev: Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay. Ankara 1950.
- ERDEMİR, Yaşar, *Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi*, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yay. Konya 2001.
- GORDLEVSKI, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, (Çev. Azer Yaran), Onur Yay. Ankara 1988.
- GÖĞEBAKAN, Göknur, *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası*, Malatya Belediyesi Yay. Malatya 2002.
- GÖYÜNÇ, Nejat, *Malatya'dan Görüş*, Acar Yay. İstanbul 1985.
- GÜL, Muammer, BAYRAM, Atilla, HAKKOYMAZ Oğuzhan, *Selçuklulardan Günümüze Konya Sosyo-politik Yapısı*, Ar-ge Yay. Konya 2003.
- GÜNGÖR, Erol, *Tarihte Türkler*, Ötüken Yay. İstanbul 2005.

HAKİMİ Muhammed Rıza, *İslam Bilim Tarihi*, Çev. Hüseyin Arslan, İnsan Yay. İstanbul 1999.

Marshall G.S., HODGSON, *İslâm'ın Serüveni*, Terc. İzzet Aksoy, İz Yay. İstanbul 1993.

İBN BATUTA, *Seyehatname*,(Çev. Mehmet Şerif Paşa), C. I, MEB. Yay. Ankara 1989.

İBN BİBİ, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi* (çev. M. Nuri Gençosman), Ankara 1941.

_____ *El Evamirü'l Ala'iyye Fi'l-Umuri'l Ala'iyye*, c.II.TTK. Yay. Ankara1996.

İBN ŞEDDAT, *Baypars Tarihi*(*Siretü'z-zahir Baypars*),(Çev: M. Şerafüddin Yaltkaya), TTK Yay. Ankara 1952.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yay. İstanbul 1984.

_____ *Türk İslâm Sentezi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1985.

_____ *Selçuklu Tarihi*, MEB Yay. İstanbul 1972.

KAZICI, Ziya, ŞEKER, Mehmet, *İslam-Türk Medeniyet Tarihi*, Çağrı Yay. İstanbul 1982.

KERİMÜDDİN, MAHMUD, *Müsâmeret ül-Ahbâr Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi* (Neş: Osman Turan), II. Baskı, TTK Yay. Ankara 1999.

KONER, M. Muhlis, *Konya ve Rehberi*, Konya 1923.

KONYALI, İbrahim Hakkı, *Âbideler ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Enes Yay. Konya 1997.

KÖYMEN, Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı*, III, TTK Yay. Ankara, 1992.

_____ *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK Yay. Ankara 1993.

- KURAN, Abdullah, *Anadolu Medreseleri*, I, TTK Yay. Ankara 1960.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, W. BARTHOLD, *İslam Medeniyet Tarihi*, TTK Yay. Ankara 1977.
- _____ *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, MEB Yay. Ankara 1984.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, *Konya Alaeddin Dariüşşifası*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yay. Konya 2008.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, ARABACI, Caner, *Selçuklular ve Konya*, Mikro Yay. Konya 1999.
- LEWIS Bernard, P.M HOLT, K.S. LAMPTON, *İslam Tarihi ve Kültür Medeniyeti*, Kitapevi Yay, İstanbul 1997.
- MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, TTK Yay. Ankara 1997.
- NASR, Hüseyin Seyyid, *İslam ve İlim*, Çev. İlhan Kutluer, İnsan Yay. İstanbul 1989.
- NİZAMÜ'L-MÜLK, *Siyasetname*, Çev. Nurettin Bayburtlugil, Türkiye İş Bankası Yay. İstanbul, 1981.
- ÖGEL, Bahaddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Simurg Yay. İstanbul 1988.
- Semra ÖGEL, *Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler*, Matbaa Teknisyenleri Yay. İstanbul, 1986.
- ÖNDER, Mehmet, *Konya Müzesi Çini Eserleri Seksiyonu Rehberi*, MEB Yay. İstanbul, 1961.
- ÖNEY, Gönül, *Türk Çini Sanatı*, Yapı Kredi Yay. İstanbul 1976.
- Paul, WITTEK, *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihi*, (Çev. Güzin Yalter), Türkiye Yay. İstanbul 1938.

- SEVİM, Ali, MERCİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, TTK. Yay. Ankara 1995.
- SEVİM, Fuat, *Dünya Uygarlığı ve Türk Sosyo-Ekonomik Tarihi*, İpek Yay. İstanbul, 1978.
- SÖZEN, Metin, *Anadolu Medreseleri Selçuklular ve Beylikler Dönemi*, C.II, İstanbul 1972.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, Ötüken Neşr. İstanbul 1984.
- TURGAL, Hasan Fehmi, *Müneccimbaşı'ya göre Anadolu Selçukluları*, Türkiye Matbaası Yay. İstanbul 1935.
- UĞUR, M. Ferid, KOMAN, M. Mesud, *Selçuklu Büyüklerinden Celaleddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayatı ve Eserleri*, Konya Halk Evi Yay, Konya, 1940.
- ULUÇAY, M. Çağatay, *İlk Müslüman Türk Devletleri*, MEB Yay. Ankara 1975.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Teşkilatına Medhal*, TTK Yay. İstanbul, 1941.
- _____ *Osmanlı Tarihi*, c.I, TTK Yay. Ankara 1998.
- W. BARTHOLD, *Orta Asya Türk Tarihi*, Tahkik, Evkaf Yay. Ankara 1975.
- YAZICI, Nesimi, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, TDV Yay. Ankara, 2006.
- YİNANÇ, M. Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, I, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul 1944.
- ZEYDAN, Corci, *İslam Medeniyeti Tarihi*, (Çev. Zeki Meğâmiz, Neşr: Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat), İstanbul 1973.

2. Makaleler

AKALIN, Şebnem “Kervansaray”, *İ.A.*, C.XXV, T.D.V. Yay. Ankara 2002.

AKOK, Mahmut, “Konya Karatay Medresesi Röleve ve Mimarisi”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S:XVIII-2, Ankara 1970.

_____ “Konya’da Restore Edilme Yoluyla Kurtarılması Düşünülen Üç Selçuklu Eseri, Sırçalı, Karatay ve İnce Minareli Medreselerin Restorasyon Projeleri” *Türk Arkeoloji Dergisi*. S:XXIV-1, Ankara,1977.

ATÇEKEN, Zeki, Celaleddin Karatay ve Büyük Karatay Medresesi Konya Şer’iyye Siçillerindeki Kayıtlara Göre Osmanlı Dönemindeki Durumu, SÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, S.IV, Konya 1990.

ATEŞ, AHMED, Hicri VI-VIII arasında Anadolu’da Farsça eserler, *Türkiyat mecmuası VII-VIII*, C.II.

AYTAÇ, İsmail, “Selçuklu Kervansarayları”, *Türkler*, C. VII, Ankara 2002.

_____ “Selçuklu Dönemi’nde Malatya-Kahta Kervanyolu ve Kervansarayları”, *Birinci Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, Konya, 2001.

_____ “Malatya-Elbistan Kervanyolu Güzergahı ve Kurttepe Hanı”, VI. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri *Bildirileri*, Konya, 1997.

_____ "Malatya-Harpur Kervanyolu Güzergâhı ve Kervansarayları", *Dünü ve Bugünüyle Harbut I*, Elazığ 1999.

BARCAN, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIII/1-4, İstanbul 1954.

- BAŞ, Ali, “Konya-Hatunsaray- Seydişehir Kervan Yolu Üzerine Düşünceler”,
V. Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri,
Konya, 1996.
- BAYRAM Mikail, “Baba İshak Hareketinin Gerçek Sebebi ve Ahi Evran İle İlgisi”, *Diyanet İlmî Dergi*, XVIII, S.2, Mart-Nisan 1970.
- CANTAY, Tanju, “Konya Karatay Medresesi’nin İnşa Tarihi ve Kapısının Mimari Kuruluşu”, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S.6, Ankara 1987.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “Kanuni Devrinde Malatya Şehri”, *VII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler II*, TTK Yay. Ankara 1973.
- GÜRKAN, Kazım İsmail, “Selçuklu Hastaneleri”, *Malazgirt Armağanı*, TTK Yay. Ankara 1972.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri", Zaman Yay. *Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi*, İstanbul 1999.
- KARAMAĞRALI, Haluk, “Anadolu Selçuklu Kervansarayları”, *Önasya*, S.61-62, Ankara 1970.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, “Ribat”, *Vakıflar Dergisi*, C.II, VGM Yay. Ankara 1942.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Anadolu Selçuklu Devletinde Ahî Teşkilatının Kurulması”, *Türk Tasavvuf Araştırmaları Çizgi Yay.*, Konya 2005.
- _____”Osmanlı Döneminde Konya’da Ahîlik ve Ahîler”, *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Çizgi Yay. Konya 2005.
- _____“Konya’da Osmanlı Dönemi İnşa Edilen Tekke ve Zaviyeler”, *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, Çizgi Yay. Konya 2005.
- MİMAR KEMALİDİN, *Yeni Mecmua*, S.2.

- OCAK, A.Yaşar, FARUKİ, S, “Zaviye”, *İA*, XIII, MEB yay, İstanbul 1986.
- ÖCELAN, Hasan Basri, Anadolu Selçukluları Zamanında Tasavvuf Düşüncesi, *Türkler*, C.VII, Ankara 1975.
- SÜMER, Faruk, “Keykubâd I”, *İA*, Ankara, 2002.
- TUNCER, O. Cezmi, “Birkaç Selçuklu Taçkapısında Geometrik Araştırma”, *Vakıflar Dergisi*, S:XVI. Ankara,1982.
- _____ “Diyarbakır-Bitlis Kervan Yolu ve Üzerindeki Hanlarımız”,*Vakıflar Dergisi*, S.XXV, Ankara, 1995.
- TURAN, Osman, “Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyesi”, *Belleten*, XII, Ankara 1948.
- _____ “Keyhusrev II”, *İA*, c.VI, MEB Yay. İstanbul 1988.
- _____ “Selçuklu Kervansarayları”,*Belleten*, X/3, TTK Yay. Ankara 1945-1995.
- TURAN, Refik, “Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilat”, *Türkler*, VII, Ankara, 1975.
- UYSAL, Ali Osman, “Konya-Eğridir Güzergâhında Bazı Kervansaraylar”, *III. Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, Konya, 1994,
- ÜNVER, A. Süheyl, “Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri”, *Malazgirt Armağanı*, TTK Yay. Ankara 1972.
- YÖRÜKOĞLU, Nihat, “Manisa’da Hafsa Sultan Hankahı”, *Vakıflar Dergisi*, VGM Yay. s.13, Ankara 1981.

3. Tezler

AYTAÇ, İsmail, “Malatya ve Yöresindeki Türk-İslam Devri Yapıları”, (SÜSBE *Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Konya, 1998.

BALIK, İbrahim, “Anadolu Selçuklularında İlim”, (*SDÜSBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi*) Isparta 2001.

ÇATAKOĞLU, Mehmet Şerif, Anadolu Selçuklular Dönemi İlimi Faaliyetler ve Bu Faaliyetlerin Osmanlı Kuruluş Dönemi İlimi Faaliyetlerine Tesiri, (*SDÜSBE İslam Tarihi Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi*) Isparta 2002.

EKİCİ, Kansu, “Anadolu Selçukluları Döneminde Üç Kardeşler Dönemi”, (*SDÜSBE Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*) Isparta 2005.

KARA, Seyfullah, “Anadolu Selçuklularında Din ve Dini Kurumlar”, (*AÜSBE İslam Tarihi Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Erzurum 2002.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Lale Devrinde Konya”, (*SÜSBE. Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*), Konya 2005.